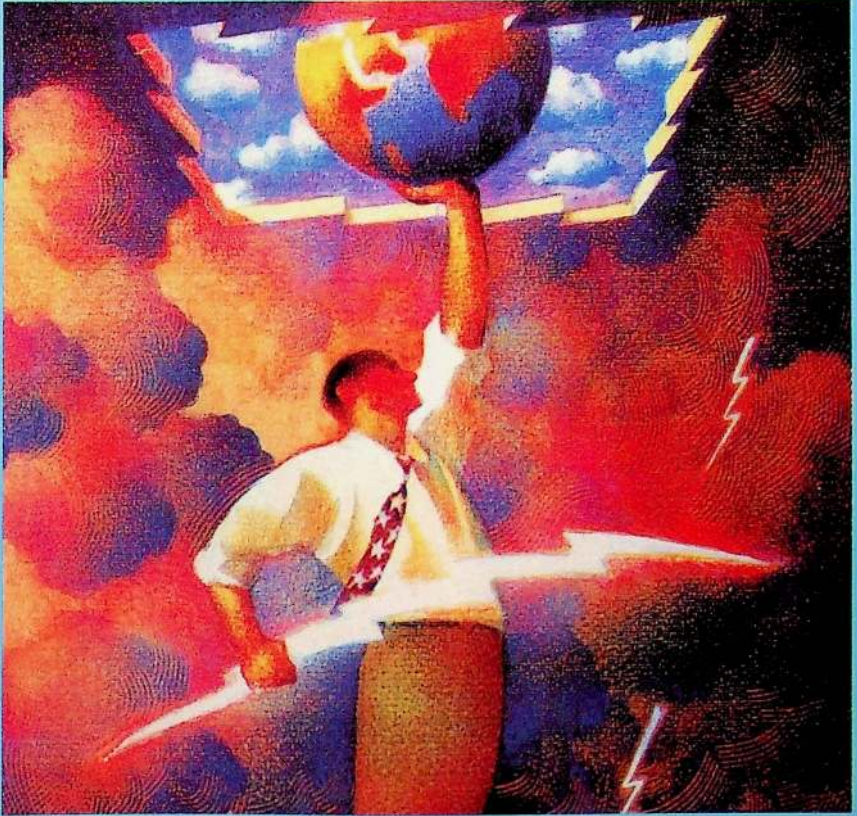

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR 9

AYLIK DERGİ
YIL : 35
EYLÜL 1998
•
450.000 LİRA

- AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VE TÜRKİYE'DE YATIRIMLARA YÖNELİK VERGİ TEŞVİK MEVZUATI
- KÜRESELLEŞME EKSENİNDE ÖZELLEŞTİRMENİN İKTİSADI SONUÇLARI

Otomobil kavramını değiştiren otomobil.

Üretti firmamın, önceden bulduğundan modifiye, renk, teçhizat, aksesuar ve aksesuar değişimliği hakkı saklıdır.

Kim demiyse emniyet arttıkça sürüş zevki azalır diye? Mégane size bir otomobilde aradığınız bütün emniyet unsurlarını getirdi. Üstelik yüksek performans, etkileyici dış görünüşü, ergonomik tasarımı, yüksek konfor düzeyiyle birlikte... Mégane, otomobil kavramını değiştirdi. Artık hem ipiniz rahat, hem sürüş zevkiniz tam!

Mégane'i kullanmaya başladığınızda, önce yeni tasarımı motorunun gücünü avuçlarınızda hissediyorsunuz. **Hidrolik direksiyon, yükseklik ve eğim ayarlı sürücü koltuğu, "akıllı" silencerler** sürüş zevkinizi doruğa çıkarıyor. Mégane'in üstün emniyet unsurları ise bu mükemmel tabloyu tamamlıyor: göğüs kafesinizi

koruyan **"emniyetli" emniyet kemerleri**... otomobilin taşıyarak olduğu ağırlığı kilosuna hissedilen bir sistemin sağladığı **"süper kısa" fren mesafesi**... **yolcu hava yastığı**... **ABS**... kaza anında **yakıt akışını kesen sistem**... çalınmaya karşı motorun çalışmasını önleyen **"immobilizer"**...

Renault Mégane

Renault Mégane ile ilgili ayrıntılı bilgi için BİLGİ RENAULT-MAİS'i (0212) 293 25 25 numaralı telefonunu arayın, sırasıyla 1-1-9 numaralı tuşlara basın.

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR

EYLÜL 1998 • YIL: 35 • SAYI: 9 • 450.000 LİRA (KDV DAHİL)

**Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş. Adına
İmtiyaz Sahibi
BÜLEND ÇORAPÇI**

**Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ**

**Danışma Kurulu Başkanı
ŞİNASİ ÇELİKKOL**

Danışma Kurulu *

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç • Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpay • Dr. Orhan Altan • Tefvik Altınok • Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Prof. Dr. Ömer Faruk Batirel • Dr. Metin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu • Yavuz Canevi • Ege Cansen • Halûk Ceyhan • Mehmet Gün Çalık • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döşoğlu • Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Gazi Ergeç • Kaya Erdem • Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cumbur Ferman • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Emre Göncensay • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu • Erhan Işıl • Prof. Dr. Halûk A. Kabaslıoğlu • Prof. Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer Kafaçoğlu • Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kılıç • Prof. Dr. Tamer Koçel • Kemal Kurdaş • Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Prof. Dr. Erol Manisalı • Prof. Dr. Orhan Morgil • Prof. Dr. Erdoğan Moroglu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Alp Orçun • Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Özasan • M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür • Tuncay Özilhan • Selâhattin Özmen • Ertuğrul İhsan Özal • Prof. Dr. Ergun Özsunaç • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Reha Poroy • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş • Osman N. Torun • Fikret M. Tuncel • Nezih Tunçşiper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref Türen • Prof. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ülken • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalın • Mehmed Tarık Yaşa • Doç. Dr. Göksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Prof. Dr. T. Güngör Uras

**Genel Yayın Yönetmeni
MUSTAFA BARIŞ**

BU SAYIDA

Dr. Ramazan Gökbnar Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Yatırımlara Yönelik Vergi Teşvik Mevzuatı	3
Ekonomik Göstergeler (İç)	34
Doç. Dr. Mehmet Bolak Sermaye Piyasası	35
Dr. İrfan Kalaycı Küreselleşme Ekseninde Özelleştirmenin İktisadi Sonuçları	45
Ekonomik Göstergeler (Dış)	54
Yrd. Doç. Dr. Erişal Arıcan Latin Amerika Ülkeleri ve İsrail'in İstikrar Programları ve Deneyimleri ...	55
Abone Formu	64

İdare Yeri: Dindirdrek Mah. Suterazisi Sok. No. 6/2; 34400 Sultanahmet – İstanbul • **Tel:** (0212) 518 17 32 • **Faks:** (0212) 518 66 43 **Yazışma:** P.K. 769; 80005 Karaköy – İstanbul • **Açıklama:** Dergi'deki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • 1998 Yıllık Abone (KDV dahil); 5.400.000 TL; Öğrencilere: 3.240.000 TL • **Banka Hesap Numaraları (İstanbul):** Akbank Nişanca Şubesi 10469-5, İş Bankası Çağaloğlu Şubesi 256319, Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768, T. Ticaret Bankası Nuruosmaniye Şubesi 21345 • **Baskı:** Kurtiş Matbaacılık, Telefon: 518 11 28 • **Cilt:** Dostlar Cilti, Tel: 526 59 24 • **Baskı Tarihi:** 11 Eylül 1998

* Genel Dağıtım: Yınsat *

Yüzde yüz geri dönüş-üm!

'98 yılı Şubat ayında Arthur Andersen tarafından 20 ajans nezdinde yapılan araştırmaya göre, reklamcıların medya planı yaparken ilk tercihleri Hürriyet. Çünkü "Hürriyet verilen ilanı en çok satışla sonuçlandırır gazete". Yani, geri dönüşü en yüksek gazete. Hürriyet'te sözler uçmuyor, tam elli yıldır etkili reklam mesajları olarak hedef kitleye ulaşıyor!

Görüşler

Dr. RAMAZAN GÖKBUNAR

Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Teorisi Araştırma Görevlisi

Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Yatırımlara Yönelik Vergi Teşvik Mevzuatı

I. GİRİŞ

Ulusal vergi politikaları uzun bir dönemden bu yana uluslararası eğilimlerden etkilenmektedir. Etki alanını hızla artıran küreselleşme göz önüne alındığında, vergi sistemlerinde yaşanan farklılıklar firmaların rekabet güçleri üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Avrupa Birliği'nde (AB), istihdama ve yatırımlara yönelik vergi rekabetinin şiddeti giderek artmaktadır⁽¹⁾. AB'nde ekonomik politika eğilimleri içerisinde vergi politikalarının uyumlulaştırılması ve arz yönlü ekonomik reformlar ön plândadır. Ayrıca AB vergi politikalarında dikkati çeken bir eğilim de yakın işbirliği yoluyla

vergi ayrımcılığının ve uluslararası alanda kaynak dağılımındaki çarpıklıkların giderilmesi çabalarıdır.

1970'lerin sonlarında endüstri politikası müdahaleleri, sübvansiyonların büyük ölçüde genişlemesine yol açmış, sorunlu endüstrilere ve zayıf işletmelere olan destekler devam etmiştir. 1980'lerde çeşitli endüstriyel teşvik programlarının yapısal ayarlamalara olan katkısı sınırlandırılmıştır. 1980'lerden beri üretim endüstrilerinde devlet yardımlarının saydamsızlığı, yeni yapılandırılmış finansal mekanizmalar, yeni teşvikler ve yeni tasarlanmış destek birimlerinin çokluğu nedeniyle artmıştır. Bu gelişmeler endüstri-

yel teşviklerin önemiyle uluslararası şeffaflığın yeniden güncel bir şekilde tanımlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Uluslararasılaşmanın hızlanması ve pazar ekonomisinin globalleşmesi yüzünden teşviklerin de yapısı sürekli değişmektedir⁽²⁾.

II. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE YATIRIMLARA YÖNELİK VERGİ TEŞVİK MEVZUATI

AB'nde Birlik içi rekabetten etkilenen işletme veya işletmeler grubuna kamu maliyesi kapsamında finansal katkılarla (harcama, vergi, resim ve harç muafiyetleri) bir rekabet avantajı sağlanmasına yönelik müdahaleler teşvik olarak sayılmaktadır⁽³⁾.

AB'nde, vergi cenneti oluşturarak tüm sermayeyi ve yatırımları kendi ülkesine yöneltmek üye devletlerin dengeli kalkınma ilkesine uygun görülmediğinden, ulusal vergi politikalarında aşağıdaki üç kurala uyulması zorunludur⁽⁴⁾:

(i) Üye devletler kendi uyruğunda olan özel veya tüzel kişiler ile diğer üye ülkeler uyruğundaki özel veya tüzel kişilere farklı vergiler uygulamazlar.

(ii) Üye devletlerin vergi politikaları Avrupa Birliği ortak politikalarına uyumlu olmak zorundadır.

(iii) Üye devletler, konulacak vergilerde sadece mali amaç gütmek zorundadırlar.

Roma Antlaşması'nda (RA) "devlet yardımları" ile ilgili olarak 92, 93 ve 94. maddeler düzenlenmiştir⁽⁵⁾,

RA'nın 92. maddesine göre, "Üye Devlet tarafından veya Devlet kaynakları aracılığı ile herhangi bir şekilde yapılan ve belirli teşebbüslerin veya belirli malların üretimini kayıarak rekabeti bozan veya bozmakla tehdit eden her türlü yardım, üye devletler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde, ortak pazarla bağdaşmaz" denilmektedir. Vergi teşvikleri RA M. 92'de yer alan "devlet yardımları" yasağı kapsamında içinde düzenlenmiştir.

A. Ortak Pazarla Bağdaşan Teşvik Türleri

* İlgili ürünlerin menşesine bağlı bir ayırım yapılmaksızın bireysel tüketicilere yapılan sosyal nitelikli yardımlar,

* Doğal afetler veya olağanüstü olayların neden olduğu zararların karşılanmasına yönelik yardımlar,

* Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Almanya'nın bölünmesinden etkilenen belirli bölgelerin ekonomisine, bölünmenin yol açtığı ekonomik zararın giderilmesine yönelik yapılan yardımlar (mülteciler, savaş kurbanları gibi),

* Yaşam standartının anormal ölçülerde düşük olduğu ya da ciddi bir eksik istihdamın söz konusu olduğu bölgelerin ekonomik gelişmesini desteklemeye yönelik bölgesel yardımlar,

* Avrupa'nın ortak çıkarına olacak önemli bir projenin gerçekleştirilmesinin teşvik edilmesi veya bir üye devlet ekonomisinde ortaya çıkan

ciddi bir bozulmanın giderilmesine yönelik olarak yapılan yardımlar,

* Ticaret koşullarını ortak çıkarlara zarar verecek ölçüde olumsuz yönde etkilemeyen ve belirli ekonomik bölgeler veya belirli ekonomik faaliyetlerin gelişimini kolaylaştırmak için yapılan yardımlar,

* Ortak çıkara aykırı bir ölçüde Birlik içi ticaret ve rekabet koşullarını değiştirmedigi sürece, kültürün islahı ve kültür değerlerinin korunmasına yönelik yardımlar ve komisyonun uygun bulacağı diğer yardımlar istisna tutulmuştur.

Roma Anlaşması'nın 94. maddesine göre, AB'nde devlet yardımlarının belirlenmesi ve denetlenmesi yetkisi AB Komisyonu'na verilmiştir. AB ülkeleri, uygulayacakları teşviklerin miktarını, gerekçesini ve amaçlarını kapsayan teşvik program önerilerini Komisyona bildirirler. Komisyon teşvik programlarını, AB Teşvik sistemine uygun olup olmadığını, ortak pazarın gelişimine yarar sağlayıp sağlamadığına göre inceler. Komisyon, devlet yardımlarına ilişkin politikalarını belirlerken öncelikle bu yardımların olumlu katkılarının sağlanması ve ortak pazar ilkelerine ters düşmesinin önlenmesini dikkate almaktadır. Komisyon, her ülkede uygulanan devlet yardımlarının bildirilmesi ve Birlik yararına çeşitli politikaların Komisyonca gerçekleştirilmesi amacıyla şeffaflığa önem vermektedir.

Komisyon üye devletlerle işbirliği içinde bu ülkelerde mevcut tüm devlet yardımları mekanizmalarını sürekli inceler ve ortak pazarın sürekli gelişimi için gerekli önlemleri önerir. Komisyon ilgili taraflara görüşlerini bildirmesi için uyarıda bulunduktan sonra, devlet kaynakları aracılığı ile sağlanan yardımın Roma Anlaşması'nın 92. maddesine göre ortak pazarla bağdaşmadığına ya da bu tür yardımın kötüye kullanıldığını belirlemesi durumunda ilgili üye devletin Komisyon tarafından belirlenecek süre içinde bu tür bir yardımı kaldırması ya da değiştirmesi gerekir. Söz konusu Devletin öngörülen süre içinde bu karara uymaması halinde Komisyon veya ilgili herhangi bir Devlet doğrudan Adalet Divanı'nda dava açabilir.

Komisyon'un bu yetkisinin temelini, verilen yardımlarla Birlik rekabet ve ticaret düzeninin bozulması oluşturmaktadır. Bu yardımlar arasında en önemlisi "genel yatırım teşvik programları" dir. Bu tür teşvikler, belirli bir sanayi dalına veya bölgeye yöneltilmemekte, dolayısıyla spesifik bir Birlik hedefinin gerçekleşmesine katkıda bulunmamakta, bu çerçevede, AB Anlaşması'nın 92. maddesi hükümleri ile bağdaşmamaktadır⁽⁶⁾. Bu kapsamda verilen yardımlar esas itibarıyla, ekonomik ve sosyal dayanışma düşüncesiyle Birlik bölgesel kalkınma politikasına ters düşmektedir. Bu nedenlerle, Komisyon'un bu alanda daha ciddi ve sıkı bir yöntem izlemesi gerekli görülmektedir.

Roma Anlaşması'nın 94. maddesine göre, teşviklerin ortak pazarla uyumsuz teşvik sınıflandırması kapsamına girmesi için devlet açısından kamu bütçesi için dolaylı ya da dolaysız bir maliyet oluşturması ve özellikle sözkonusu işletmenin mali-

yetinin azaltılması temel bir unsur olarak görülmektedir.

AB'nde ulusal vergi politikaları büyük ölçüde otonomdur. AB'nde işletmelerin yasal ve mali yapısının harmonizasyonunda, iç pazarın tamamlanması ve rekabet koşullarının eşitlenmesine önem verilmektedir. Tek bir Avrupa pazarı amacıyla ticareti etkileyen vergiler birlik içi ticaretteki hareketi engellememesi için vergi uyumlulaştırılmasına yönelinmekte ve üye devletler arasında vergi rekabetinden kaçınılmaktadır. Üçüncü ülkelerden yapılan ithalattan alınan gümrük vergileri ile fark giderici vergiler ile her üye ülkede alınan KDV'nin % 1.4'ü Birlik bütçesine aktarılmaktadır⁽⁷⁾. AB'nde parasal birlik, üye ülkelerin vergi sistemlerinin koordinasyonunu, vergi tabanlarının mobilitesini artırmakta özellikle de finansal hizmetlerin yüksek vergi uygulanan ülkelere düşük vergi uygulanan ülkelere yönelişini önlemektedir. Komisyon, mali çevrenin geliştirilmesi, ekonomik etkinliğin teşvik edilmesi, yatırımların ve yeniliklerin kolaylaştırılması amacıyla ulusal vergi sistemleri arasında birlik sağlayıcı çabalar içindedir⁽⁸⁾. 1992 yılında topluluğu birliğe götüren Maastricht-Birlik Anlaşmasıyla ekonomik bütünleşmenin ötesinde bir çok alanda işbirliği sağlanmasına yönelik kararlar alınmıştır. Bu işbirliğine ilişkin olarak, AB üye devletlerinin vergi sistemlerinin koordinasyonu ile ilgili veya vergi rekabeti ile ilgili düzenlemelerinde vergi sistemlerinin farklılıklarından kaynaklanan etkisizliklerin giderilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Üye ülkeler arasında vergi rekabetinin ortadan kaldırılması

için kurumlar vergisi oranının % 30-40 arasında belirlenmesi, yatırımların teşviki için izin verilen vergi teşviklerinin azami ölçüde şeffaflığının ortaya konulması ve yatırım kararlarına engel olan Birliğe üye ülkelerdeki vergi hükümlerinin tam rekabeti azaltan bölümlerinin kaldırılması yönünde çalışılmaktadır. Üye devletlerin vergi konusunda koordinasyona gitmemeleri durumunda vergi rekabeti ile karşılaşacaklarından hükümetlerin harcama kapasiteleri azalacaktır. Üye ülkeler arasındaki koordinasyon ise vergi teşviklerinin diğer ülkelerin faaliyetleri üzerindeki olumsuz etkisini azaltacaktır⁽⁹⁾.

Ülkeler arasında farklı vergi sistemlerinin uygulanıyor olması, uluslararası yatırım ve tasarruf akımlarını belirleyen en önemli etkenlerden birisidir. Ekonomik alanda küresel bağımlılığın gittikçe güçlendiği çağımızda, bir ülkede mevcut kurumlar vergisi uygulamaları, o ülkeye yapılacak yatırımların geleceğini doğrudan etkiler hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak, klasik anlamda ekonomik faaliyetleri etkileyen rekabet, ülkelerin vergi sistemlerine de yansımıştır. AB ülkelerinin de dahil olduğu pek çok ülke vergi sistemlerini yeniden düzenlemek durumunda kalmış ve kurumlar vergisi oranlarını düşürürken, vergi matrahlarını genişletmişlerdir⁽¹⁰⁾. AB'nde vergi politikalarının temel esasları RA'nın iç vergilerle ilgili Madde 12, 13, 92, 94, 95, 96. maddelerinde düzenlenmiştir⁽¹¹⁾;

RA madde 12'ye göre;" Üye Devletler, aralarındaki ithalat ve ihracata yeni gümrük vergileri veya eş etkili

yükümlülükler koymaktan ve karşılıklı ticari ilişkilerinde halen uygulamakta oldukları vergileri yükseltmekten kaçınırlar."

RA madde 13'e göre; "Üye Devletler, aralarında yürürlükte olan ithalata yönelik gümrük vergilerini ve gümrük vergilerine eş etkili yükümlülükleri belli bir geçiş dönemi içinde aşamalı olarak kaldırırılar". RA madde 92-94. maddelerine göre kural olarak üye devletlerin kendi işletmelerine, sanayilerine, ürünlerine ve belirli bölgelere Birlik içinde rekabeti olumsuz etkilemeyecek nitelikte devlet yardımları vermeleri yasaklanmaktadır.

RA madde 95'e göre; "Üye Devlet diğer üye Devletlerin ürünlerine, kendi benzer ürünlerine doğrudan veya dolaylı olarak uyguladığından daha yüksek bir iç vergiyi doğrudan veya dolaylı olarak koyamaz. Ayrıca hiçbir üye Devlet diğer üye Devletlerin ürünlerine, diğer ürünlere dolaylı koruma sağlayacak nitelikte herhangi bir iç vergi uygulayamaz."

RA madde 96'ya göre; "Ürünler herhangi bir üye Devlet ülkesine ihraç edildiğinde doğrudan veya dolaylı olarak içeride tabi tutuldukları vergilerden daha yüksek bir iç vergi iadesinden yararlanamazlar". Bu hükümler bir yandan vergilendirme alanında ulusçuluk temelini dayanılarak ayırım yapılmasını önlenmeye yönelmekte diğer yandan da üye devletlerin vergi sistemleri arasındaki rekabeti bozucu farklılıkların giderilmesini amaçlamaktadır. Dolayısıyla üye devletlerin belirli sanayilere, işletmelere ve bölgelere tanıdıkları vergi muafıkları, vergi istisnaları, vergi iadeleri, vergi indirimleri

ve diğer yollardan sağladıkları vergi teşvik tedbirleri yasak devlet yardımları kapsamına girmektedir. Fakat Roma Anlaşması'nda, belirli sosyal ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde açık olarak tanımlanmış ve sınırlanmış olan sosyal, bölgesel ve sektörel yardımların yapılabileceği kabul edilmiştir.

Vergi teşvikleri kullanılarak, Roma Anlaşması'na aykırı biçimde devlet yardımı yapıldığında, Anlaşmanın devlet yardımları ile ilgili hükümlerinin (m.92-94) aykırılık yanında olayın özelliklerine göre, ayrımcı vergilendirme yasağına (m.95) ve gümrük vergilen ve eş etkili yükümlülük koyma yasağına (m.12,13) ilişkin hükümlere de aykırılık söz konusu olabilmektedir. Adalet Divanı bu hükümlerin uygulama alanları arasındaki sınırların belirlenmesinde bazı ölçütler geliştirmiştir⁽¹²⁾;

Adalet Divanı'na göre gerek yerli ürünler gerekse ithal ürünleri üzerine aynı ölçütlerde konulan vergi, yerli ürünün finansmanında kullanılıyorsa ve bu ürünlere avantaj sağlamaya yöneliyorsa, bu durumda yerli ürünün taşıdığı vergi tamamen telafi ediliyor demektir, gümrük vergisine eş etkili yükümlülük söz konusudur.

Diğer bir ölçüt de, ithal ürünün, yerli üründen daha ağır vergilendirmeyle birlikte yerli ürüne sağlanan avantajlardan ithal ürünü yararlanamıyorsa veya ürünler arasında tam bir özdeşlik söz konusu değilse, yerli ürünün vergi yükü de tamamen telafi edilmemek koşulu ile 95. madde çerçevesinde ayrımcı vergilendirme söz konusudur. Burada hedeflenen yerli

ürünün vergi yükünü kaldırmak değil, hafifletmek söz konusudur. Bu durum da vergilendirmede yerli ürünler yararına ayırım yapılmasına yol açmaktadır.

Kısaca, Roma Anlaşması 92., 93. Maddeler gereğince üye ülkelerin yerel sanayii işletmelerine ait mallarına ve belli bölgelerine Birlik-içi rekabet ve ticareti etkileyebilecek vergi teşvikleri sağlaması yasaklanmıştır. Vergiler aracılığı ile yapılan devlet yardımları, öncelikle RA'nın 12-13. maddelerine ikinci durumda ise 95. maddeye aykırılık göstermektedir. Bu maddeler, devlet yardımlarını yasaklayan m. 92-94'e göre daha etkilidir.

AB, teşviklere Birlik içinde rekabeti bozduğu için karşı olmakla birlikte birlik dışında uluslararası piyasalarda rekabet gücünü korumak ve geliştirmek amacıyla çeşitli teşvik uygulamalarına açıkça olmasa da izin vermektedir. Avrupa Birliği'nde devletler ekonomik, sosyal, bölgesel ve sanayi politikası hedeflerine yönelik olarak çeşitli şekil ve planlar altında işletmelere yardımlar sağlamaktadırlar. Ulusal devlet yardımı, Birliğin işleyişine ve AB içi rekabet kurallarına zarar verdiği ölçüde yasaklanmakta, aksi halde serbestçe uygulanmaktadır⁽¹³⁾.

AB'nde teşvikler konusunda belirli bir standart yoktur. Ülkelere ve sektörler göre teşvikler ve sübvansiyon mantalitesi ve uygulama biçimleri farklılık göstermektedir⁽¹⁴⁾. AB ülkelerinde uygulanan vergi oranları farklı olmakla birlikte, genel olarak büyük oran farklılıkları görülmemektedir. Her ülke kendi sosyal, siyasal ve ekonomik yapısına göre şekillenen bir vergi

sistemine sahiptir. Vergi oranlarındaki farklılıklar, özel yatırımları teşvik veya cezalandırıcı nitelikteki spesifik teşviklerden, rastlantısal ya da tarihsel kaynaklı olabilmektedir⁽¹⁵⁾. AB ülkelerinde, kurumlar vergisi oranları genellikle % 30-40 arasında değişmektedir. Ödenen kurumlar vergisinin vergi alacağı olarak gelir vergisinden indirilmesini kabul eden ülkeler çoğunluktadır. Bu ülkelerde kurumlar vergisi yükü sıfıra kadar inebilmektedir. Gelir vergisi oranları genellikle artan oranlı tarifelere göre belirlenmekte genellikle % 10-50 arasındadır. Üye devletler vergi ile ilgili düzenlemelerini mali ihtiyaçları, izledikleri ekonomik ve sosyal amaçlara göre yönlendirirler. AB vergi politikası, vergi uyumlaştırması düzenlemeleriyle uygulanmaktadır. Vergi uyumlaştırmasının konuları ve kapsamını bütünleşmenin ekonomik ve siyasal hedefleri belirlemektedir. Vergi uyumlulaştırması, ekonomik ve siyasal bütünleşme sürecini geliştirmeye yönelik önemli bir araçtır. AB teşvik politikalarının genel hedefi vergi cenneti oluşturmama, sermaye ve yatırımların bir ülkeye yönelmesini önlemektir.

AB'nde belirli sanayi dallarında yeniden yapılanmayı gerçekleştirerek yüksek teknoloji gerektiren sanayi dallarının teşvik edilmesine önem verilmektedir. AB sanayi politikalarının amacı, sanayi örgütlenmelerini KOBİ düzeyinde şekillendirerek esnek arz ve çeşit ekonomilerine ulaşmak ve bunun sonucunda da oluşturduğu AR-GE yardımıyla uluslararası rekabet üstünlüğüne sahip olunmasıdır⁽¹⁶⁾.

AB ülkelerinde son yıllarda özel-likle vergi reformlarına bağlı olarak genel yatırım ve ihracat teşvik tedbir-lerinde bir azalma görülmekte birlikte sanayi potansiyelinin etkin kullanımın sağlanmasında AR-GE yardımları, bölgesel kalkınma ve ihracatı teşvik araçlarında yoğunlaşma görülmekte-dir. Teşvik araçlarının genel kullanı-ma arz edilmesinden çok, belirli tek-nolojik alanlar, KOBİ'lerin gelişimi için uygun ortam oluşturulmasının des-teklenmesi, çevre korunması gibi da-ha selektif teşvik sistemlerinin ağırlık kazanmaya başladığı görülmekte-dir⁽¹⁷⁾. Birlik sanayiinin rekabet gücü-nün artırılmasında sanayiinin yapısal değişikliklere uyumunun hızlandırıl-ması, işletmeler arası işbirliği için uy-gun ortamın oluşturulmasına yönelik teşvikler de ön planda yer almaktadır.

AB'nde "iç pazarın hızla tamam-lanması", "dünya pazarıyla bütünleş-me", "özel teşebbüsü ve Birlik içinde yatırımları özendirerek yapısal uyar-lama politikalarının izlenmesi" önem taşımaktadır. Bu konularla ilgili tedbir-ler⁽¹⁸⁾;

* Ulusal hükümetlerin ve Birliğin AR-GE faaliyetlerine destek olarak iş-letmelerin rekabet üstünlüğü sağlan-masına yardımcı olunması,

* Geri kalmış yörelere sermayeyi çekecek tedbirlerin alınması ve Birlik kaynaklı fonların bu yörelere yönlendirilmesi,

* Yeni KOBİ'lerin kurulmasına yardımcı olacak teşviklerin artırılması ve büyük işletmelerde bunların maf-sallaştırılmasının sağlanması,

* Çevre koruma tedbirlerinin yatırımcıları özendirerek yeni teknolojik gelişmelere neden olacak bir yapıda düzenlenmesi ve burada aşırı maliyet artırıcı yöntemlerden kaçınılması Birlik içinde yatırım yapan sanayicilerin de-ğişen ihtiyaçlarına ivedi çözümler ge-tirilmesi.

Hem iç pazarı tamamlamak hem de dünya pazarıyla bütünleşme he-define ulaşmada çelişkiler de ortaya çıkabilmektedir. Devlet tarafından ve-rilen teşviklerin Birlik içinde rekabeti olumsuz yönde etkilemesi benimsen-mezken üçüncü ülkelere karşı reka-bet gücünün korunması/artırılması için teşvik öngörülmektedir.

B. Avrupa Birliği'nde Yatırım Teşvik Mevzuatının İşleyiş Süreci

AB Komisyonu, devlet yardımları-nın Tek pazar ile ekonomik ve para-sal Birlik çerçevesindeki gelişmeleri olumsuz yönde etkilememesi için devlet yardımlarının kontrolünü gide-rek artırmaktadır. AB Komisyonu Bir-lik içinde varolan dayanışma felsefesi çerçevesinde az gelişmiş bölgelerin yaşam düzeyini ve rekabet gücünün iyileştirilmesi durumları dışında ve-rilen devlet yardımlarının Birlik hedefi-ne ulaşmada bir engel oluşturduğunu sürekli olarak yayınladığı raporlarda vurgulamaktadır.

AB Komisyonu devlet yardımları-nın kontrolünü sadece rekabet politi-kası boyutuyla değil aynı zamanda ekonomik etkinliğin ve uyumun güç-lendirilmesi yönünden de değerlen-dirmektedir. Komisyon bu çerçevede

verilen teşvik miktarı ve rekabeti bozucu etkileri açısından dikkatli bir incelemeye tabi olması gereken teşvik çeşitlerini tanımlamıştır. Bunlar⁽¹⁹⁾;

* Yatırım teşvikleri,

* Kamu işletmeleri sermayesine katılım ve diğer işletmelerin azınlık hisselerinin alınması şeklindeki teşvikler,

* Ülke çapındaki büyük işletmeleri desteklemek amacıyla müdahaleci sanayi politikaları çerçevesinde verilen teşvikler,

* İhracat teşvikleri. Ayrıca Komisyon, teşviklerin denetiminin daha etkin bir şekilde sağlanması amacıyla üç önlemi öngörmektedir. Bunlar;

* AET Anlaşması Madde 93/1 ile uyum içinde olan mevcut rejimlerin sürekli denetim altında tutulması,

* Teşviklerle ilgili bilgilerin sağlanarak haksız rekabete yol açan teşviklerin önlenmesi,

* Verilen toplam yardım hacminin önceden saptanması ve gerekirse sınırlandırılması. AB ülkeleri uygulayacakları teşviklerin miktarını, gerekçelerini ve hedeflerini belirten genel teşvik öneri paketlerini bir program halinde komisyona sunarlar. Komisyon kendisine sunulan teşvik programının AB teşvik sistemine uyup uymadığını, sektör ve ülkenin durumu, teşvikin AB bütününe bir fayda sağlayıp sağlamadığını inceler ve şeffaf ve kolay izlenebilir bir program olmasına çalışır. Onaylanan teşvik programı AB Resmi Gazetesi'nde yayınlanarak, üye ülke serbestçe uygulanır. Komisyon'un üye devletlere, ortak

pazarın sürekli gelişimi için gerekli uygun önlemleri önerilerde bulunma yetkisi vardır. Üye devletin önerilen tedbirleri uygulamaması durumunda Komisyon gerekli gördüğü her türlü tedbiri almaya yetkilidir⁽²⁰⁾.

Genel yatırım teşvik programları, belirli bir sanayii dalı veya bölgeye yöneltilmemekte, dolayısıyla spesifik bir birlik hedefinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmamakta, bu çerçevede, AET Anlaşması'nın 92/3(a) veya (c) maddesi hükümleriyle bağdaşmaktadır. Bu kapsamda verilen yardımlar, esas itibarıyla, ekonomik ve sosyal yardım düşüncesi ve Birlik bölgesel kalkınma politikasına ters düşmektedir. Bu nedenlerle, Komisyon'un bu alanda daha ciddi ve sıkı bir yöntem izlemesi gerekli görülmektedir⁽²¹⁾. Komisyon bölgesel ve yapısal sorunlarla ilgili durumlarda belirli bir süre için üye devletlere sübvansiyon verilmesine izin verebilir. İlgili üye devletler yardım programları sürecini Komisyonun nihai kararı olmadan uygulayamazlar.

AB'nde verilen teşviklerin temel hedefi, AB hedeflerinin gerçekleştirilmesine hizmet etmek ve teşvikten yararlanan işletme veya sektörleri etkin ve uygulanabilir bir rekabet ortamına entegre edebilmektir. Dolayısıyla rekabet üstünlüğünü yitirmiş ve sürekli zarar eden işletmelerin devamını sağlamaya yönelik teşvikler yasaklanmaktadır⁽²²⁾.

AB'nde teşvik araçları, genel kullanımdan çok, belirli teknolojik alanlar, KOBİ'lerin desteklenmesi, çevre korunması gibi daha selektif teşvik konularında yoğunlaşmaktadır. AB'

nde devletler ekonomik, sosyal, bölgesel ve sanayi politikası hedeflerine yönelik olarak çeşitli şekil ve planlar altında işletmelere yardımlar sağlamaktadırlar. AB ülkeleri, bir yandan devlet yardımlarına rekabeti bozduğu gerekçesiyle karşı çıkarken, diğer taraftan uluslararası pazarlardaki yerlerini korumak açısından bu tür uygulamalara imkan tanımaktadır.

Genel olarak devlet yardımlarının bölgesel, sektörel, kriz durumundaki bir sanayi kolunun yeniden yapılandırılmasını sağlamak veya elektronik, telekomünikasyon, biyoteknoloji gibi gelecek vadeden sanayii kollarında yapılacak AR-GE'lerin özendirilmesi amacıyla verilmesi benimsenmiştir.

1. KOBİ'lere Yönelik Devlet Yardımları Mevzuatı

KOBİ'lerin daha fazla büyüme, daha yüksek rekabet gücü ve daha fazla istihdam biçimindeki üçlü hedefe erişilmesindeki önemi son yıllarda giderek artmaktadır. Dünyadaki küreselleşme eğiliminin en önemli etkisi, uluslararası rekabet gücüne sahip sanayiler kurmak, mevcutların teşvikini sağlamaktır. Uluslararası rekabet edebilirlik şartlarında yaşanan hızlı değişimler, teşviklerin önemini artırmaktadır. Tüm dünyada devletler, ister ulusal ister yerel düzeyde olsun, KOBİ'lerin potansiyellerini artırmak için çeşitli politikalar ve destek programları oluşturmaktadırlar. AB ülkelerinde de KOBİ politikaları birbirine çok yaklaştırılmıştır. AB'nde tek pazarın oluşması ve ortak pazarın oluşmasından sonraki dönemde, küçük işletmelere ve genel olarak iş dünyasına

yardımcı olmayı ve yeni işletmelerin oldukça rekabetçi ortamda daha etkin bir şekilde rekabet edebilmeleri için yardımcı olunması hedeflenmektedir⁽²³⁾. İşsizlikle mücadelede KOBİ'ler en önemli araçlar olmaya adaydır. KOBİ'lerin bu hedefleri gerçekleştirebilmeleri ve İç Pazara ayak uyum sağlayabilmelerinde, yeni teknolojiler edinebilmelerinde desteklenmeleri önemlidir⁽²⁴⁾.

AB, KOBİ tanımları konusunda gerek ulusal gerekse Birlik bazında karışıklığa yol açmamak amacıyla bir ortak tanım geliştirmiştir. Konsey kararı çerçevesinde açık bir şekilde ortaya konulan KOBİ tanımı işçi sayısı, bilanço büyüklüğü ve bağımsızlık derecesinden oluşan ölçütleri kapsamaktadır. Bu tanıma göre, 250 işçiden az işçi çalıştıran firmaların KOBİ olduğu kabul edilmektedir. Orta ölçekli işletme; 50 -150 işçi çalıştıran ve yıllık cirosu 40 Milyon ECU'nun altında olan, yıllık bilançosu 27 Milyon ECU'yu aşmayan işletme olarak tanımlanmaktadır. Küçük işletmeye ilişkin ölçütler ise 50'den az işçi, 7 Milyon ECU'yu aşmayan yıllık ciro veya 5 Milyon ECU'nun altında bir yıllık bilanço değerine sahip olunmasıdır. 10'dan az işçi çalıştıran işletmeler "Çok Küçük İşletme" grubuna dahil edilmektedir. Küçük ve orta boy işletmelerin bir başka ölçütü de sahip oldukları bağımsızlık düzeyi ile ilgilidir. Büyük ölçekli bir işletmenin veya ortaklaşa hareket eden birkaç büyük işletmenin bir KOBİ'de sahip olduğu hissenin % 25'in altında olması koşulu aranmaktadır. Sermayesinin üçte birinden fazlasının, bankalar ya da risk sermayesi sahipleri gibi mali yatırı-

rimcılar hariç olmak üzere, KOBİ olmayan, büyük işletmelerin elinde olmaması gerekmektedir⁽²⁵⁾. AB'nde KOBİ'lerin yarından fazlası ya tek şahıs firması ya da birden fazla şahsın oluşturduğu adi ortaklık firması, yarısına yakın bir bölümü de sermaye şirketi şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedir⁽²⁶⁾. Komisyon, özellikle AB'deki bütün işletmelerin % 99.8'ini oluşturan, 250'den az işçi çalıştıran işletmelerin gereksinimlerinin programlarında yeterince dikkate alınıp alınmadığını belirlemek için bu kategorideki işletmelerin katılımını yakından izlemektedir. Avrupa Birliği, 1-500 çalışanı olan işletmeleri KOBİ kapsamına alma eğilimindedir.

KOBİ'lerin AB'nde iş alanları sağlamaya, rekabet gücü ve büyümenin geliştirilmesine önemli katkıda bulunabileceği konusu bugün geniş çapta kabul görmektedir. Üye devletler ve Birlik, KOBİ'lerin potansiyelini bir dizi önlemlerle desteklemeye çalışmaktadır. Ancak bu önlemlerin birçoğu sınırlı hedeflere yönelik olup KOBİ'lerin kolayca yararlanamayacağı ölçüde dağınıktır. Hızla değişen ekonomik ortam içinde bu uyumun sağlanması ve önlemler arasındaki uyumun farklı eylemlerin KOBİ'ler ile doğrudan bağlantılı olmasının sağlanması Komisyonun politika önceliğini oluşturmaktadır⁽²⁷⁾.

Komisyon KOBİ'lerin ekonomik büyüme, istihdam sağlama konusunda oynadıkları rolü ve onların hem ulusal hem Birlik düzeyinde etkili rekabet sürdürmeye, bölgelerin toplumsal ve ekonomik yönden dengeli kalkınmasına yaptığı tartışmasız kat-

kıları göz önünde bulundurularak KOBİ'lere yönelik devlet yardımlarına izin vermektedir. Bu tür yardımların hiç rekabet gücü olmayan ve olmayacak işletmelerin yapay olarak yaşatılmasını sağlamak biçiminde olmamasına ve yardım alan işletmelerin yeni yatırımlar ve yeni iş olanakları sağlamasına özen gösterilir. Ayrıca, bu tür yardımlar sürekli değil, KOBİ'lerin kredi açmazlarından kurtulabilmesi ve kamu desteği olmaksızın kolayca rekabet edebilecekleri bir düzeye getirilmesi için geçici önlemler niteliğindedir⁽²⁸⁾.

İşletmelere yapılan tüm finansal yardımların rekabet durumunu bir ölçüde etkileyeceği açık olmakla birlikte, yapılan bazı yardımların ticaret ve rekabette algılanabilir bir etkisi olmamaktadır. İdari işlemlerin KOBİ'lerin yararına basitleştirilmesi amacıyla, üye devletlerin aralarındaki ticaret ve rekabeti hissedilmeyecek ölçüde etkileyen küçük miktarlardaki yardımları Komisyona bildirme yükümlülüğünden muaf tutan "asgari miktar (de minimis miktar)" kuralı bu çerçevede uygulamaya konulmuştur. Bunlar çok küçük miktarlarda sağlanan yardımlardır ki, yalnızca KOBİ'lerle sınırlı değildir ve genellikle yerel otoriteler tarafından uygulanır⁽²⁹⁾.

AB'nde 1970'li yıllardan başlayarak ekonomide hızla artan ve ağırlık kazanan KOBİ'lerin desteklenmesi amacıyla çeşitli programlar uygulamaya konulmakta, KOBİ'lerin geliştirilmesi ve rekabet güçlerinin artırılmasına yönelik önlemler alınmaktadır. AB'nde KOBİ'lere sağlanan destekler, hedefleri itibarıyla üç ana eksen üzerine oturtulabilir⁽³⁰⁾.

(i) KOBİ'ler için uygun ekonomik ortamın sağlanması (bürokratik engellerin en aza indirilmesi, sermaye piyasalarına girişin kolaylaştırılması, vergi alanında kolaylıklar, uygun koşullu kredi tahsisleri, istihdam teşvikleri, vb.).

(ii) KOBİ'lerin gelişimini ve dış piyasalara açılımlını sağlayıcı önlemler (mesleki eğitim, hizmet içi sürekli eğitim, yeni teknolojilerin kullanımı, AR-GE destekleri, AB içi ve uluslararası işbirliği programlarına katılım, pazar araştırması, dış piyasalara açılma giderlerinin karşılanması, vb.).

(iii) Yeni KOBİ'lerin kurulması için özendirici tedbirler (genç girişimcilerin desteklenmesi, danışmanlık, bilgi-hizmet merkezleri oluşturulması, üniversite-teknikokul-sanayi işbirliği, KOBİ'ler yararına sanayi parkları, organize sanayi bölgeleri tesisi, bina ve makine parkı yardımları, tespit edilen hedef bölgelerde KOBİ'lerin yerleşimini ve gelişimini sağlayıcı altyapı yatırımları vb.).

KOBİ'lerin araştırma-geliştirme faaliyetlerinin maliyetlerini azaltmaya yönelik destekleme planlarına, yeni ürün veya üretim yöntemi geliştirme ya da mevcut ürün veya üretim yöntemlerinde önemli değişiklikleri gerçekleştirme gibi hem mali hem de teknolojik açıdan riskli, yatırımlara verilen hibe veya düşük faizli kredilere, enerji veya hammadde tasarrufuna veya ikamesine yönelik yatırımlara ve dışarıdan danışmanlık yoluyla yönetim ve satış yeteneklerini arttırmaya yönelik devlet yardımlarına Komisyon olumlu bir yaklaşım içindedir⁽³¹⁾.

Komisyon, Devlet yardımlarının denetiminde KOBİ'lerin özel konumunu genel olarak dikkate almakta ve yardımdan KOBİ'lerin yararlanmasında daha yüksek bir yardım eşliğine (genellikle normal olarak verilen eşiklerin 10 puan üzeri) veya daha esnek koşulların uygulanmasının sağlanmasına izin vermektedir⁽³²⁾.

Danimarka, Yunanistan, İrlanda, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz ve İngiltere'de merkezi yönetimlerin KOBİ'lere destekleyici önlemleri etkilidir. İngiltere'de küçük işletmelere verilen destekler daha yereldir. Belçika, Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya hem merkeziyetçi hem de yerel yönetimlerce KOBİ'leri destekleyici politikalar uygulamaktadırlar. Fransa ve İtalya'da KOBİ'lere yönelik destekler yerel yönetimler tarafından gündeme getirilmektedir.

2. Araştırma-Geliştirme Faaliyetlerine Yönelik Devlet Yardımları Mevzuatı

Teknolojik gelişmeler dünyadaki değişimi uyaran gelişmelerin en önemli boyutudur. Teknolojinin değişmesi rekabetin şeklini, pazarların yapısını, üretim ve tüketim biçimlerini sürekli değiştirmektedir. Artık üretim ileri teknolojiye ve nitelikli işgücüne dayalı olarak gerçekleştirilmekte, ürünlerin kalite, tasarım vb. nitelikleri öncelik kazanmaktadır.

AR-GE faaliyetleri çağdaş üretim ve dağıtım süreçlerinin bir parçası haline gelmiştir. "Araştırma" yeni bilimsel veya teknik bilgi ve anlayış kazanmak

amacıyla orijinal ve planlı bir soruşturma ve arayış çabası iken; "geliştirme" araştırma ile gerçekleştirilen bulguların satılabilir ürün ve uygulanabilir üretim süreçlerine dönüştürülmesidir. AR-GE faaliyetleri "endüstriyel araştırmaları" ve "rekabet öncesi geliştirme faaliyetleri"dir⁽³³⁾. Ürün kalite ve çeşitlerinin artırılması ve üretim yöntemlerinin geliştirilmesi için AR-GE sonuçlarının dağılımını destekleyici ekonomik teşviklerin geliştirilmesi konusu her ülke için büyük önem taşımaktadır.

Teknolojik rekabetin tüm öteki rekabet unsurlarının önünde bulunduğu çağımızda uluslararası rekabet gücünün yükseltilmesi için, ürünlerde ve üretim süreçlerinde yeniliklerin ve teknolojik gelişme hızının artırılması büyük önem taşımaktadır. Yeni teknolojik yatırımları gerçekleştirecek işletmelere, sektör hedeflemesine dayalı bir stratejik plan doğrultusunda doğrudan ve dolaylı mali teşviklerin verilmesi gerekmektedir. Araştırma ve teknolojik gelişmelerin kalkınmada, yenileşmede, rekabet gücünün ve istihdamın artırılmasında büyük önemi vardır. Uzun dönemli büyüme stratejileri önemli ölçüde belirli teknolojik gelişmeden kaynaklanmaktadır. Bilgi ve teknoloji üretmeyen ülkeler uluslararası rekabete koşullarına uyum sağlamak için çok uluslu firmalar aracılığıyla teknoloji transfer etmek zorunda kaldıklarından teknolojik bağımlılık sorunuyla karşı karşıyadırlar. Küreselleşme olgusu AR-GE faaliyetlerinin hızlandırılmasına yol açmakta, AR-GE çalışmalarının üretime uyarlanması ise endüstriyel rekabeti biçimlendirmektedir. İleriye dönük ve

uzun süreci içeren AR-GE faaliyetleri, yüksek maliyetli çalışmalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmaların devletçe desteklenmesinin önemi büyüktür. Özel AR-GE faaliyetlerinin desteklenmesinin temel nedeni, serbest piyasa koşullarında AR-GE faaliyetlerine az/eksik yatırım yapılmasıdır. Teşvik politikaları ile toplumsal getirisi özel getiriden fazla olduğu için AR-GE faaliyetlerine yönelik yatırımların artırılması öngörülmektedir.

Çağımızda teknolojinin ve araştırma faaliyetlerinin giderek karmaşıklaşması, yeniliklerin üretilmesini teşvik eden çevrenin ve ortamın bireysel yenilikçi ortam değil örgün organizasyon ortamı olmasını gerektirmiştir. Büyük firmaların AR-GE laboratuvarları, kamu veya üniversite AR-GE laboratuvarları gibi. Gelişmiş ülkelerde AR-GE harcamalarının yarısından çoğu Devlet tarafından finanse edilmektedir. Temel araştırmaların üçte ikisinden fazlası, geliştirme harcamalarının yarısına yakını kamu harcamalarından kaynaklanmaktadır.

Dünyadaki globalizasyon eğiliminin en önemli etkisi uluslararası rekabet gücüne sahip sanayiler kurmak, mevcutların teşvikini sağlamaktır. Uluslararası rekabet edebilirlik koşullarında yaşanan hızlı değişimler, AR-GE faaliyetlerine yönelik teşviklerin önemini artırmıştır. Sanayi, uluslararası rekabette bilgiyi ticarileştirme çabası içindedir. Dolayısıyla AR-GE faaliyetlerine yönelik devlet yardımlarının önemi giderek artmaktadır. Belirli sanayi dallarında yeniden yapılanmayı gerçekleştirmek ve yüksek teknoloji gerektiren, gelecekte büyük öl-

int_rnet'te

e.f.t. bedava!

Repo zaten bedava.

Ayrıca;

Döviz ve fon alım satımı.

Hisse senedi alım satımı.

Havale.

Fatura, kredi kartı ödemeleri.

Hesap ve çek senet bilgileri.

Şifre değişikliği.

Hepsi, Garanti İnternet şubesinde.

Hepsi bedava.

128 bit bilgi güvenliğiyle.

Ücretsiz İnternet şifresi için
başvuru adresi: www.garanti.com.tr

ya da herhangi bir Garanti şubesi.

Bilgi için: (0 212) 630 30 30

GARANTİ

ŞubeSiz[™] Bankacılık

Başka bir arzunuz?

www.garanti.com.tr

çüde istihdam oluşturabilecek çağdaş sanayi dallarının teşvik edilmesi AB sanayi politikasının temel amaçlarıdır. Avrupa tek pazarının tamamlanmasıyla birlikte Avrupalı işletmeler, rekabet güçlerini artırmaya yönelik stratejileri uygulamaya koyarak, yenden yapılanma yoluyla insan gücünü, yüksek teknoloji açısından büyük önem taşıyan AR-GE faaliyetlerine yönlendirip, yapısal etkinlik yönünde kazanç elde etmeyi ve rekabet gücünü artırmayı amaçlamaktadırlar.

AB'nde karteller ve işbirliği anlaşmalarıyla ilgili olarak, Roma Antlaşması'nda, üretim, dağıtım, teknolojik ve ekonomik ilerlemeye katkıda bulunulması, elde edilen kârın tüketicilere de yansıtılması, hedefe ulaşabilmek için kısıtlamanın gerekli olması ve pazarın hiçbir koşul altında, önemli bir bölümünde rekabetin ortadan kaldırılmaması koşuluyla, dikey entegrasyon, dağıtım, ihtisaslaşma, lisans, patent, know-how, franchising anlaşmaları, AR-GE alanlarında yapılan anlaşmalar rekabet yasasının kısıtlamasından istisna edilmiştir⁽³⁴⁾. Uruguay Turu Nihai Senedi ve AB mevzuatında AR-GE alanına yönelen teşvikler uluslararası platformda "Karşı Tedbir Alınmasını Gerektirmeyen Devlet Sübvansiyonu", "Dava Edilemez Sübvansiyonlar" (non-actionable subsidies) sınıfına girmektedir. Maastricht Antlaşması'nın 130/f maddesinde teknolojik araştırma ve geliştirmede birliğin amaçları; Birlik sanayinin bilimsel ve teknolojik temellerini güçlendirmek, uluslararası rekabet edebilirliğini geliştirmek ile araştırma faaliyetlerinin ilerlemesini teşvik etmek olarak belirtilmiştir. Bu amaçlar doğ-

rultusunda, birliğin bütünü içinde KO-Bİ'ler de dahil olmak üzere işletmelerin araştırma merkezleri ve üniversitelerin kaliteli teknolojik AR-GE çabaları desteklenmektedir. Avrupa Birliği AR-GE politikasının temel hedefi yeni teknolojiler, çevre, enerji, hammadde-ler vb. alanlarda ortak girişimler geliştirmektir.

AB'nde en çok kullanılan teknoloji politika araçlarından birisi, özel AR-GE faaliyetlerinin desteklenmesidir. Teşvik politikaları ile AR-GE faaliyetlerine yönelik yatırımların artırılması hedeflenmektedir. AB'nde uygulanan çeşitli AR-GE destekleme araçları⁽³⁵⁾,

(i) Genel Destekler: "AR-GE Masrafları İçin Vergi İndirimi", "AR-GE Masraflarındaki Artış İçin Vergi İndirimi", "AR-GE Personelinin Masraflarına Yardım".

(ii) Seçici Öz-Finansmanı Olmayan Destekler: "Proje Bağışları", "Düşük Faizli Proje Kredileri", "Kredi Garantileri", "Ödüller", "Sadece AR-GE Faaliyeti Başarılı Olduğu Zaman Ödenmesi Koşuluyla Verilen Krediler".

(iii) Seçici Öz-Finansmanı Olan Destekler: "Öz Sermaye Yardımı" (devletin risk sermayeli firmaya dolaylı veya dolaysız olarak ortak olması), "Dönüştürülebilir Krediler (eğer proje başarılı olursa, devlet verdiği krediyi hisse senedine dönüştürebilir)", "Hisse Senedi Tercihli Bağışlar" (Devlet, yaptığı yardım karşılığında, eğer yardım edilen firmanın hisse senedinin değeri önemli ölçüde artarsa, belirli miktarda hisse senedini ücretsiz alır),

"Royalty Bağışları", "Harca Dayalı Kredi Garantileri".

AB Komisyonu AR-GE alanındaki devlet yardımlarının teşvik edici bir etkisinin olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Firmalar teşvik almadan önceki AR-GE faaliyetlerine oranla teşviki aldıktan sonra araştırmaya yönelik olan çalışmalarını daha da artırmaları gerekmektedir. Dolayısıyla Komisyon bir firmaya yardım vermeden önce geçmiş yıllarda firmanın AR-GE harcamalarını, bunların verimliliğini (cirosu içinde AR-GE'nin % olarak payı cinsinden), firmanın cirosuna olan katkısını ve bu alanda çalışan işçi sayısını değerlendirerek ortaya çıkan veriler çerçevesinde yardımı vermeyi kabul edebilmektedir⁽³⁶⁾.

Komisyonun sektörel bazdaki teşvikler açısından son yıllardaki eğilimi, klasik teknolojilerden çok ileri teknolojilere ağırlık vermesi olmuştur. Bunlar arasında, elektronik, süper bilgisayar projeleri, lazer araştırma ve teknoloji programları, bilgisayar yazılım geliştirme projeleri, mikro elektronik ve telekomünikasyon projeleri yer almaktadır. Genel olarak AR-GE faaliyetlerine ve sektörel bazda hizmet sektörüne daha fazla teşvik sağlandığı görülmektedir⁽³⁷⁾.

AR-GE'ye yönelik olarak yapılan cari giderler, maliyetlerin yıllara yayılmasını gerektiren (araştırma veya berat alımı gibi) bazı durumların olduğu Hollanda dışında genellikle, yapıldıkları yıl indirilebilmektedir. Araştırmaya yönelik aktifler, birçok ülkede hızlandırılmış amortisman veya kullanım süresinin kısaltılması uygulamalarının (örneğin İngiltere); bazı ülkelerde

de (özellikle Fransa) özel vergi kredilerinden yararlandırılmaktadır⁽³⁸⁾.

3. İstihdama Yönelik Devlet Yardımları Mevzuatı

Günümüzde işsizlik sorunu tüm dünyada küresel bir sorun haline gelmiştir. Teknolojik ilerleme özellikle verimliliğin artmasına yönelik tekniklerin sürekli geliştirilmesi, faiz oranlarının yüksekliği-yatırım yetmezliği gibi pek çok etken işsizliğin kronikleşmesinde etkili olmaktadır. Günümüzde AB'nin en öncelikli sosyal sorunu, işsizlikle mücadele, yeni iş imkanları oluşturulmasıdır. AB'nde ekonomik büyüme, otomatik olarak daha fazla istihdam olanağı sağlayamamakta ve işsizlik yüksek seviyelere ulaşmaktadır.

Son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinde ekonomik büyümenin yavaşlaması, azalan rekabet gücü ve işgücü piyasasındaki esnekliğin azalmasıyla birlikte işsizliğin hızla artması başlıca ekonomik eğilimlerden birisidir. 1997 yılı sonu itibariyle AB'nde, işsizlik oranı ortalama % 12.1'lere ulaşmış olup bu oran gençlerde % 14-24, kadınlarda ise % 20'ler civarındadır. Bu rakam Belçika, Danimarka ve İrlanda'nın toplam nüfusuna eşittir. Avrupa'da gemi, demir-çelik, tekstil gibi alt sektörlerde gerileme dolayısıyla, genelde ise yapısal değişime dolayısıyla işsizlik artmıştır. AB'nde işsizlik, daha çok yapısal geçici işsizlik, teknolojik işsizlik şeklindedir. Dolayısıyla ileri teknolojilere geçiş nedeniyle işsiz kalan işçilerin yeniden eğitilip istihdamıyla diğer sektörlerle kanalize edilmesi büyük önem taşımaktadır.

AB ülkelerinin çoğunluğunda yatırım teşvikleri ile istihdam sağlama çeşitli şekillerde ilişkilendirilmektedir. Örneğin, yapılacak yeni yatırımların yeni iş sağlaması gibi. AB'de bölgesel politikaların en önemli hedeflerinden birisi istihdam sağlanmasıdır. Uzun süreli ve yüksek oranda yaşanan işsizlik kriziyle mücadelede çeşitli devlet yardımları söz konusudur⁽³⁹⁾. Avrupa Birliği'nde istihdam ve mesleki eğitime ilişkin devlet yardımları belirli bir işletme, sektör ve bölgeyle sınırlandırılmamıştır. AB'nde yeni istihdam olanakları oluşturacak projelerin desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. AB'nda istihdam oluşturmak açısından oldukça önemli bir yere sahip olan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) açısından istisna uygulamalar bulunmaktadır. AB'nda istihdama yönelik yardımlar konusunda başlıca AB mali araçları; "Avrupa Sosyal Fonu (ESF) kaynakları", krediler, nakdi katkılar ve vergi kolaylıklarıdır. Avrupa Birliği'nde istihdama yönelik yardımlar Birlik içerisindeki rekabeti bozmayacak şekilde işsizliği önleme yöneliktir.

EFS Roma Antlaşması'nın 129. maddesi ile kurulmuş ve 1960 yılından itibaren işlerlik kazandırılmıştır. EFS, ortak pazar içinde "işsizliğin giderilmesi ve gençlerin mesleki entegrasyonlarının kolaylaştırılması" için yeni istihdam olanaklarının geliştirilmesi, yaşam düzeylerinin yükseltilmesini sağlamak amacıyla işçilerin mesleki ve coğrafi akışkanlıklarında 24 yaşın altında en az yüksek okul bitiren ve iş arayan genç nüfusun mesleki entegrasyonunu kolaylaştırmaya yönelik olarak kurulmuştur. Uzun dö-

nemli işsizlikteki artış özellikle güney İtalya'da, Belçika'nın bazı bölgelerinde, İspanya ve İrlanda'da önemli bir sorundur. Uzun dönem işsizliğe karşı yürütülecek çalışmalar için yardım talebinde bulunan insanların 25 yaşın üzerinde ve en az 1 yıldır işsiz durumda olmaları gerekmektedir⁽⁴⁰⁾.

Vergiye dayanan devlet desteği, Almanya, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İrlanda'da işe yeni başlayanlara sağlanmaktadır. İrlanda, İsveç, İspanya ve Yunanistan'da krediler, Birleşik Krallık ve Fransa'da ise teminatlar sağlanmaktadır. Almanya'da kendi kuran işsizlerin altı ay süreyle işsizlik ödentisi almasına imkan verilmektedir. İsveç'te, iş kurma planı olan işsiz bir kişi işsizlik ödentisinin % 50'sini belirli bir süre almaya devam edebilmektedir. Lüksemburg'ta iş bulması güç olan kişilerin kurduğu işlere özel bir yardım verilmektedir. Belçika'da, ilk işçisini istihdam eden işletmelerde, işverenin ödemek zorunda olduğu sosyal güvenlik giderlerinde ilk üç yıl için sırayla % 100, % 75 ve % 50 oranında indirim yapılmakta, Lüksemburg'da, işverenlerin ücretler üzerinden kdedikleri sosyal güvenlik giderleri kaldırılarak bunların yerine Devlet tarafından yürütülen bir program yürürlüğe konmuştur. Avusturya'da, bir yıldan fazla süredir işsiz olan ve iş bulması güç olan bir kişinin istihdamı halinde, devlete bağlı iş ve işçi bulma kurumu tarafından bir kişinin ücretinin üçte ikisine kadar olan bölümü işverene geri ödenmektedir. Portekiz'de, ilk kez işe giren gençleri ve uzun süredir işsiz kalmış olanları işe alan işletmelere, aylık asgari ücretin 12 katı tutarında bir sübvansiyon

sağlanmaktadır. İspanya'da, 45 yaşın üzerindeki işsizlerin ve engellilerin işe alınması durumunda sosyal sigorta primlerinde indirim yapılmaktadır⁽⁴¹⁾.

4. Çevre Korumaya Yönelik Devlet Yardımları Mevzuatı

Avrupa Birliği'nde çevrenin korunması öncelikli hedeflerden birisini oluşturmaktadır. Çevre sorunlarının, sanayi politikaları ile entegrasyonu konusuna sadece kirliliğin önlenmesi veya çevresel olumsuz etkilerin değerlendirilmesi olarak dar bir çerçevede bakılmaması, sınıai kuruluş yeri ve dizaynı, üretilecek mamullerin ve üretim metotlarının seçimi, sınıai atıklarının idaresi konularında da ekolojik durumun gözönüne alınması gerekmektedir⁽⁴²⁾.

1996 yılında Komisyon "Ekonomik Büyüme ve Çevre" başlıklı tebliğinde, çevre politikaları alanında piyasaya dayalı araçlara, özellikle de eko-etiket, eko-denetim, gönüllü anlaşmalar, yeşil yatırımlarda vergi iadesi gibi ekonomik ve mali araçlara önem verilmesi gereğini belirtmektedir. Tebliğde, kumanda ve denetim politikasından piyasaya daha fazla dayanan araçlara geçilerek şirketlerin çevre boyutunu politikalarına daha esnek biçimde katmalarının sağlanması önerilmektedir⁽⁴³⁾.

AB'nde çevre politika oluşturma sürecinin bütününde çevresel etkinin dikkate alınmasını sağlayacak adımlar atılmaktadır. AB'nin çevre politikasının temeli istihdam ve büyümenin artırılmasına yönelik önlemler ile çevre politikasını bağdaştıracak uzun va-

deli bir stratejinin belirlenmesi öngörülmektedir. Bu amaçla, "Yeşil Muhabese" (yani çevreye verilen zararın gerçek maliyetinin kullanıcılarca ödemesi) ilkeleri aşamalı olarak uygulamaya konulacaktır⁽⁴⁴⁾. Bakanlar Konseyi 22 Mart 1993'te Birlik Eko-Yönetim ve Denetleme Sistemi çerçevesinde sanayi sektöründeki şirketlerin çevre korunmasına gönüllü katılımına imkan veren bir yönetmeliği kabul etmiştir. Bu yönetmelikle getirilen öneriler⁽⁴⁵⁾;

* Çevre politikaları, programları ve yönetim sistemleri oluşturulması dahil, şirketlerin çevre koruması konusundaki tutumuna sistemli bir yaklaşım getirilmesidir.

* Şirketlerin çevreye ilişkin performanslarını düzenli aralıklarla ve sistemli olarak değerlendirmeleri gereklidir.

* Şirketin çevreye ilişkin performansını hakkında kamuoyuna verilen bilginin bağımsız bir merci tarafından onaylanması sağlanmalıdır.

* Yönetmelik koşullarını yerine getiren şirketlerin kullanabileceği bir katılım beyanı olmalıdır. Söz konusu sistem çevre koruması alanında sorumluluk paylaşımı kavramına dayanmaktadır. Buna göre şirketlerin çevreyi kendi politika ve yönetim sistemlerine dahil etmeleri gerekmektedir. Sistem özel sanayi kuruluşlarındaki girişimlerle bağdaşan bir çerçevede oluşturmaktadır. Söz konusu girişimleri teşvik edecek bunlarla uyumlu bir biçimde bütünleşecek söz konusu sistemi daha değerli kılan unsur,

özellikle kamuoyu ve kamu mercileri neznindeki şeffaflık ve inandırıcılıktır.

* Çevre ile ilgili zorunlulukların her bireyin davranışlarına yansımaları için tüketicilerin, firmaların ve kamu mercilerinin sorumluluk duygusuna daha fazla yönelmelidir. Kirlenen öder ilkesi ciddiyle uygulanmalı hatta bu ilke "kirlenen temizler" kimliğine bürünmelidir.

* Firmaların, tüketicilerin, sendikaların, hükümet dışı kuruluşların ve yerel ve bölgesel mercilerin temsilcilerini kapsayan genel bir danışma forumu oluşturulmalıdır. Yetkili ulusal merci ve Komisyon temsilcilerinden oluşan bir uygulama ağı kurulmalı, bu ağın temel görevi bilgi alışverişini ve deneyimlerin biraraya getirilmesini sağlamak olmalıdır.

* Çözülmesi gereken sorunların daha iyi anlaşılması ve daha iyi bir kaynak kullanımını sağlayıp çevre üzerinde daha az etki yapan teknolojilerin geliştirilmesinin teşvik edilmesi amacıyla araştırma ve geliştirme çabalarının yoğunlaştırılmasının önemi de büyüktür.

* Hem çevreye ilişkin kaygılar hem de sosyo-ekonomik zorunluluklar doğrultusunda, üretken faaliyetlerin coğrafi olarak daha dengeli bir şekilde dağılmasını sağlamak amacıyla sektörel ve mekansal planlamayı geliştirmek; ürün fiyatlarında ve mal ve hizmet kullanıcılarının ödediği ücretlerde dışsal maliyetleri içselleştirerek piyasa güçlerini çevre hedefleriyle bağdaştırmak amacıyla ekonomik amaçların ve bütçe amaçlarının kullanılması teşvik edilmelidir.

* Sanayici açısından önemli bir konuda çevre koruma ile ilgili yasaların imalat sınai strateji ve uzun vadeli yatırımlar açısından uyum sağlayabilmeleri için yeterli süre sağlanacak şekilde çıkarılması gerekir.

AB Komisyonu daha az kirlenen ürün veya daha az kirlitmeye yönelik süreçleri kapsayan AR-GE çalışmalarını teşvik etmeyi ve ekolojik koşullardaki ani ve önemli dengesizliklerin gerekli kıldığı bazı yatırımlara yardım sağlamaya yönelik teşvikler için Madde 92(3) c'deki istisnaları göz önüne almaktadır. Ancak yardımların bu istisnadan yararlanabilmesi için⁽⁴⁶⁾,

* Yardım ülkenin ulusal yasa ya da Birlik mevzuatından kaynaklanan yeni yükümlülüklerle uyum sağlayabilmesi için gerekli olmalıdır.

* Yardım yatırım maliyetinin net sübvansiyon eşdeğerinin % 15'ini geçmemelidir.

* Yardım çevre konusunda yeni standartların yürürlüğe girmesinden en az iki yıl önce hizmet veren tesislerin bu yeni normlara uyumunun sağlanması için de verilebilir.

* Üretim kapasitesi ve işletme tesislerinin yenilenmesi ile işletme maliyetinde bir artışa neden olan yatırımlar için teşvik kabul edilmemektedir.

AB serbest rekabeti bozduğu için devlet yardımlarına karşı iken uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü korumak ve artırmak için teşviklere açıkça olmasa da göz yummakta, neredeyse AB'nin tümü teşviklere açılmış durumdadır⁽⁴⁷⁾. AB'nde verilen devlet yardımlarının, ulusal düzeyde

korumacılık amacıyla kullanıldığı açıktır.

AB ülkelerinde genel yatırım teşviklerinde bir azalma görülmekle birlikte, KOBİ, AR-GE yardımları, bölgesel kalkınma ve ihracatı teşvik araçlarında bir artış görülmektedir. Roma Antlaşması'nın 91, 92 ve 93. maddelerinin çok genel esasları içermesi nedeniyle, bu esaslara şeklen uyulduğu durumlarda teşvik yöntemleri yönünden yeni mekanizmalar bulup ve uydurmak, üye ülkelerin yaratıcılıklarına bağlıdır. AB'nde duyarlılıkla ele alınan "şeffaflık" ilkesine tam olarak uyulmamakta ve üye ülkeler "gizli teşvikler" uygulamaktadırlar.

III. TÜRK YATIRIM TEŞVİK MEVZUATININ AVRUPA BİRLİĞİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNE UYUMU

Türk vergi sisteminde yatırımların teşvik edilmesine ilişkin araçların bazıları genel nitelikte olup vergi mevzuatı içinde bazıları da proje bazında teşvik belgesine bağlı olarak uygulanmaktadır. Teşvik uygulamaları açısından ele alındığında, 1960-70 İthal ikameci tüketim sanayilerin kurulması ve teşviki dönemi, 1971-80 arası ve yatırım malları sanayilerin kurulması ve teşviki dönemi, 1981-90 ve sonrası ise küreselleşen dünya ekonomisine uyum dönemi olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de yatırım teşvikleri 1983-90 arasında yoğun olarak uygulanmış, 1990'dan sonra teşvik politikalarında ciddi belirsizlikler olmuş-⁽⁴⁸⁾ tur.

Yatırımlarda devlet yardımlarıyla ilgili düzenlemelerde, kalkınma planı ve yıllık programlara uygun istihdam sağlayıcı, bölgeler arası dengesizlikleri giderici özellikler taşıyan, döviz kazandırıcı faaliyetlere yönelik, ileri ve uygun teknoloji, uluslararası rekabet gücü sağlayan yatırımların, uluslararası yükümlülüklerle aykırılık oluşturmayacak şekilde desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bu düzenlemeler, mal ve hizmet üretimine yönelik yatırımlar ile AR-GE, çevre koruma, kalite ve standart geliştirme, yöresel el sanatlarının geliştirilmesine yönelik yatırımlar ile KOBİ'lerin desteklenmesini kapsamaktadır.

13 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe giren 94/6411 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar", 10 Mart 1995 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Ek Karar ve 4 Nisan 1995 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 95/2 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları ile İlgili Tebliğ" çerçevesinde düzenlenen 1995 yılı teşvik mevzuatı ile teşvik sistemimiz yeniden yapılandırılarak Avrupa Birliği Teşvik Mevzuatına uyumlaştırılmıştır. Böylece teşvik sistemimizde AR-GE yardımları, KOBİ'lerin desteklenmesi, çevre korunması gibi selektif teşvikler ağırlık kazanmıştır.

Türkiye, Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Kodu'nu 1985 yılında geliştirmekte olan ülke statüsünü koruyarak imzalamış ve fiilen 3 .03.1985 tarihinde Kod'a taraf olmuş, Kod'un 14/5 maddesi çerçevesinde yaptığı taahhülle de uygulamakta olduğu tüm ihracat sübvansiyonlarını 1989 yılı sonuna kadar kaldıracağını ve ihracatı artırıcı ya da ithalet: azaltıcı etkisi

olan yeni sübvansiyonları ihdas etmeyeceğini taahhüt etmiştir.

Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Kodu'nda, teşviklerin parasal, vergisel olması gibi nitelikleri arasında bir farklılaşmaya gidilmemekte, yasaklanabilen ya da izin verilen sübvansiyonlar sınıflandırması her nitelikteki teşvikin verililiş amacı dikkate alınarak yapılmaktadır. Örneğin nakit yardım niteliğindeki bir teşviğin ihracat performansına bağlı olarak verilmesi yasaklanırken, bölgesel kalkınma amacıyla verilmesine olanak tanınmaktadır. Bu kapsamda karşı önlem alınmasını gerektirmeyen sübvansiyonlar içerisinde yer alan bölgesel kalkınma amaçlı teşvikler ülkemiz açısından önem arz etmektedir. Ülkemizin tamamının gerektiğinde kalkınmakta olan yöre statüsünde değerlendirilebileceği konusu (Katma Protokol 43. madde) teşvik sistemimize daha esnek uygulamaya olanağı getirmektedir⁽⁴⁹⁾.

A. KOBİ'lere Yönelik Devlet Yardımları Mevzuatı

Türkiye'de KOBİ yatırımlarında devlet yardımları; Fon Kaynaklı Kredi, Yatırım İndirimi, Yerli Makine ve Teçhizat KDV Desteği, Gümrük Vergisi ve Fon Muafiyeti, Damga Vergisi ve Harç İstisnalarından oluşmaktadır.

96/22803 sayılı karar ve 96/3 sayılı tebliğ çerçevesinde KOBİ'lerin, yöre farkı gözetilmeksizin (Serbest Bölgeler dahil) destek unsurlarından yararlanabilmeleri için;

* İmalat sanayi sektöründe faaliyet göstermeleri,

* İşyerinde azami 150 işçiye kadar istihdam sağlamaları,

* Kanuni defter kayıtlarında arsa ve bina hariç; makine-teçhizat, tesis, taşıt araç ve gereçleri, döşeme ve demirbaşları toplamının net 50 milyar TL'na kadar olması gerekmektedir (bu miktar her yıl başında önceki yıla ait 213 sayılı VUK hükümlerine göre belirlenen Yeniden Değerleme Oranında artırılır). Azami istihdam sağlanması hususu ile makine-teçhizat, tesis, taşıt araç ve gereçleri, döşeme ve demirbaşları (yeniden değerlemesi yapılmış ise eklenerek ve varsa birikmiş amortismanları düşülerek hesaplanan) toplam azami miktarı kaydının sağlanması hususu Türkiye Halk Bankası tarafından belirlenmektedir.

Devlet Yardımları ile ilgili 95/2 No'lu Tebliğle birlikte yapılan yeni düzenleme ile gelir vergisi mükellefi olan gerçek kişiler ve adi ortaklıkların da Teşvik Belgesi alabilmeleri imkanı getirilmiştir. Böylece KOBİ'ler yönünden çok önemli bir gelişme sağlanmıştır. Ancak, KOBİ'lere yönelik teşvik programlarında uygun şartlarda kredi verilebilmesi fon kaynaklarının yeterli olmasına bağlıdır. Uygulamada kaynak yetersizliği yüzünden bu kredi mekanizması etkin bir şekilde işletilememektedir. Dolayısıyla devlet yardımlarını yürürlüğe koymak kadar bu yardımları belirlenen miktarlarda, eksiksiz ve zamanında küçük sanayi işletmelerine ödemek büyük önem taşımaktadır.

B. Çevre Maliyetlerinin Desteklenmesine Yönelik Devlet Yardımları Mevzuatı

1.6.1995 Tarihinde Para ve Kredi Koordinasyon Kurulu'nun "Çevre Maliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Kararı"nda ulusal ve uluslararası çevre korunması mevzuatlarının neden olduğu maliyet artışlarının azaltılmasına yönelik, sabit yatırım dışı çevre amaçlı faaliyetlerin desteklenmesi yer almakta, çevre kalitesi maliyetleri içinde önleme ve değerlendirme maliyetlerinin karşılanmasında finansal destek sağlanması amaçlanmaktadır. Sağlanacak destekler;

* Ürünün ve ambalajın çevre standartlarına uygunluğunun kontrolü için yapılması gerekli laboratuvar testlerine ilişkin harcamaların azami 1000 dolar olmak üzere % 50'si,

* Ürünün ve ambalajın çevre standartlarına uygunluk belgesi ve logosunun alınması için yapılan harcamaların yıllık azami 1000 dolar olmak üzere % 50'si,

* Çevre korunmasına yönelik tesisleri bulunan Organize Sanayi Bölgeleri'nde üretim yapan firmalar ile hassas eko sistemlerinin bulunduğu bölgelerde atık kontrolüne yönelik kamu yönetimindeki ortak tesislerden yararlanan işletmelerin belgelendirilmiş harcamalarının 2000 doları geçmemek kaydıyla % 25'i desteklenmektedir. Bu destekler, İhracatçı Birlikleri tarafından sağlanmaktadır.

Bu destek uygulamaları çevre ekonomisi alanında yer alan "kirleten öder ilkesi" ile çelişmektedir. Çünkü, bir firmanın oluşturduğu kirliliğin tasfiyesinde toplumun parasal kaynaklarının tahsisi söz konusu olmaktadır.

C. AR-GE Faaliyetlerine Yönelik Devlet Yardımları Mevzuatı

Dünyadaki değişim sürecine uyum sağlamak için ticaretteki serbestleşmeyi öngören GATT Uruguay Turu Nihai Senedi'ni imzalayan ve Avrupa Gümrük Birliği'ne giren Türkiye, dünya pazarlarında rekabet etmenin mekanizmalarını oluşturmaktadır.

İlk kez 1995 yılından itibaren, AB ile uyumlu "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" kapsamında, ülkemize ileri ve uygun teknoloji getiren ve uluslararası rekabet gücü sağlayan AR-GE yardımlarına yer verilmiştir. Bu kararda AR-GE yatırımları özel önem taşıyan sektör yatırımları kapsamına alınmıştır. İhracata yönelik devlet yardımları kararında da, özellikle yeni ürün, ürün sistemi ve teknoloji kullanan sektörlerde AR-GE programlarının uygulanmasına ilişkin devlet yardımları öngörülmektedir.

Para ve Kredi Koordinasyon Kurulu'nun AR-GE yardımına ilişkin 1 Haziran 1995 tarihli kararı, sanayi kuruluşlarımıza yeni bir ufuk açmıştır. Böylece Uruguay Turu Nihai Senedi ve AB mevzuatının "Karşı Tedbir Alınmasını Gerektirmeyen Devlet Yardımı" olarak kabul ettiği AR-GE yardımlarından, bundan böyle Türk sanayii de büyük ölçüde yararlanabilecektir.

Para ve Kredi Koordinasyon Kurulu'nun 27.02.1998 Tarihli "Patent, Faydalı Model Belgesi ve Endüstriyel Tasarım Tescili Harcamalarının Desteklenmesine İlişkin Tebliğ" ile; "İhracat potansiyeli bulunan, teknoloji yoğun yeniliklerin, yeni ürünlerin ve yöntemlerin geliştirilmesinin destek-

lenmesi amacıyla, Türkiye'de yerleşik gerçek kişiler tarafından yapılan çalışmalar neticesinde, patent, faydalı model belgesi ve endüstriyel tasarım tescilli ile sonuçlanan bir buluş veya tasarımın ortaya çıkması durumunda, buluşa patent veya faydalı model belgesi, endüstriyel tasarıma da endüstriyel tasarım tescilli alınması sırasında yapılan harcamaların % 75'inin Destekleme ve İstikrar Fonu'ndan sağlanması" imkanı getirilmiştir.

AR-GE desteği, AR-GE projeleri kapsamında izlenip değerlendirilebilen giderlerin belirli oranlarda Devlet tarafından finanse edilmesi ve AR-GE projelerine sermaye desteği verilmesini kapsamaktadır. Proje bazında izlenebilir AR-GE giderlerine verilecek destekle ilgili değerlendirmeler için TÜBİTAK, AR-GE sermaye desteğiyle ilgili değerlendirmeler için Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) görevlendirilmiştir. TÜBİTAK, ilgili kuruluşun destek konusu faaliyetinin AR-GE olup olmadığını, harcama miktarının söz konusu faaliyete uygunluğunu, destekleme oranını ve toplam destek tutarını gizlilik kuralına uygun olarak yapmaktadır.

AR-GE projelerinde, kapsam, süre, özel şartlar, diğer kuruluş-kurum-gerçek ve tüzel kişilerce sağlanacak aynı/nakdi destek miktarları, sonuçta doğacak ihtira berati haklarının ilgililer arasındaki paylaşım esaslarının belirlenmesi, yeni bir mal üretilmesi, ürün kalitesi veya standardının yükseltilmesi, maliyet düşürücü ve standart yükseltici mahiyette yeni tekniklerin uygulanması amaçlanmaktadır. Yeni üretim teknolojilerinin geliştirilmesi, yeni bir üretim teknoloji-

sinin ülke koşullarına uyumunun sağlanması amacıyla yapılan araştırma ve geliştirme çabalarında, bu tür faaliyet sonuçlarının faydalı araç, gereç, yöntem, sistem ve üretim tekniklerine dönüştürülmesi, mevcutların teknolojik açıdan iyileştirilmesi ve teknoloji uyarlaması için bilimsel esaslara uygun olarak her aşaması belirlenmiş çalışmalar yapılmaktadır.

AR-GE kapsamında değerlendirilecek faaliyetler;

* Kavram geliştirme,

* Teknolojik ve ekonomik yapılabirlik etüdü,

* Geliştirilen kavramdan tasarıma geçiş sürecinde yer alan laboratuvar çalışmaları,

* Tasarım ve çizim çalışmaları,

* Prototip üretimi, pilot tesis kurulması,

* Deneme üretimi,

* Patent ve lisans çalışmaları,

* Satış sonrası sorun giderme hizmetleridir.

Kuruluşlar taleplerinde sadece bir önceki dönemle ilgili proje bazındaki AR-GE harcamalarını teşvik edeklerdir. Bu harcamalar;

* Personel giderleri (araştırmacılara ve münhasıran araştırma faaliyetinde istihdam edilen teknisyenlere ilişkin olanlar),

* Münhasıran araştırma faaliyetleriyle ilgili alet, teçhizat, yazılım giderleri,

* Mühnasıran araştırma faaliyeti için kullanılan danışmanlık hizmeti ve buna eşdeğer hizmet alım giderleri,

* Ülke içindeki AR-GE kurum ve kuruluşlarına (Üniversiteler, TÜBİTAK'a bağlı AR-GE birimleri, özel sektör AR-GE kuruluşları v.b.) yaptırılan AR-GE hizmet giderleri,

* Patent başvuru giderleri,

* Doğrudan AR-GE faaliyetleri ile ilgili malzeme alımı v.b. giderleri.

Yine ayrıca ülke içindeki AR-GE kurum ve kuruluşlarına yaptırılan AR-GE hizmetleri, patent başvurusu ve doğrudan AR-GE faaliyetlerinde kullanılan malzeme giderleri de desteklenmektedir. Ödemeler, Dış Tıcaret Müsteşarlığı'nın uygun görüőüne dayanarak T.C. Merkez Bankası'nca Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan TL veya döviz cinsinden yapılmaktadır.

AR-GE destek oranı, kuruluşun AR-GE yoğunluğu ve performansına göre TÜBİTAK tarafından hesaplanır. AR-GE'nin tanımlanan bazı ek kriterlere de uygun olması halinde kuruluşu ek destek sağlanır. Toplam destek, AR-GE harcamaları toplamının % 50'sini geçmemektedir. Ek destekler;

* Ek destek oranı hak edilen AR-GE yardımının yüzdesi olarak, AR-GE patenle sonuçlanırsa % 10;

* Geçmişteki kendi AR-GE faaliyetine ve/veya bu faaliyet sonucunda aldığı patente dayalı olan özgün ürün satışı halinde ise % 20'ye kadar;

* Doktoralı araştırmacı istihdamında % 15;

* AR-GE'nin üniversite, teknoloji park v.b. ülke içinde bir başka araştırma kuruluşunda gerçekleştirilmesi durumunda % 10;

* AR-GE faaliyetinin enformasyon, esnek üretim/esnek otomasyon, ileri malzeme, gen mühendisliği/ biyoteknoloji, havacılık ve uzay teknolojileri alanlarında olması halinde % 20'dir.

AR-GE desteğinden yararlanmak isteyen kuruluşlar taleplerini 1 Ocak - 30 Haziran / 1 Temmuz - 31 Aralık dönemleri itibariyle doğrudan TÜBİTAK'a iletirler. Başvuru dönemini izleyen 1 ay içinde proje sahibi tarafından 6 aylık AR-GE harcamalarına ilişkin belgelerini TÜBİTAK'a sunulur. TÜBİTAK, belgelendirilen giderler ve değerlendirme kriterlerine uygunluk açısından yapacağı incelemeyi 4 ay içinde sonuçlandırarak AR-GE harcamalarına uygulanacak destekleme oranı ve toplam destek tutarını Dış Tıcaret Müsteşarlığı'na bildirir, destek süresi en çok 3 yıldır.

TTGV'nin denetimindeki proje bazında izlenebilir AR-GE sermaye desteğinde; sanayi kuruluşlarının ticari değeri olan yeni ürün oluşturulması veya mevcut ürünlerin rekabet gücünün yükseltilmesi ya da bu amaçlarla üretim yöntemi, sistemi ve tekniklerinin araştırılması , geliştirilmesine yönelik AR-GE projeleri ile Stratejik Odak Konuları Projeler desteklenir. Destek süreleri AR-GE projeleri için en çok 2 yıl, Stratejik Odak Konuları Projeleri için en çok 1 yıldır. Destek AR-GE projeleri için en çok 1.000.000 USD, Stratejik Odak Konuları Projeleri için en çok 100.000 USD

eşdeğeri TL'dir. Kuruluş, bir AR-GE projesi için TTV'nin proje destekleme kaynağından herhangi birine başvurmuş ve destek almışsa, aynı projeyle TÜBİTAK'ın denetimindeki AR-GE desteğine başvurduğunda yeniden değerlendirilmeye alınmadan destekten yararlanabilmektedir.

Ülkemizde kurumlar vergi mükellefleri bazında, 1985 yılından itibaren AR-GE'yi teşvik amacıyla yönelik olarak "Vergi Ertelemesi Uygulaması" vardır. Mükellefler yıl içinde yaptıkları AR-GE harcamaları tutarını geçmemek üzere ilgili dönemde ödemeleri gereken yıllık gelir/ kurumlar vergisinin % 20'sinin kanuni süresinde tahsilinden vazgeçilmekte, bu orana isabet eden vergi üç yıl süre ile faizsiz olarak ertelenebilmektedir. Ertelenen bu vergi üç yıl içinde kurumlar vergisinin ödeme taksitleri ile birlikte eşit taksitler halinde ödenmektedir. Ayrıca, AR-GE faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlara yapılan bağış ve yardımların gider olarak düşürülmesi-ne imkan tanınmaktadır.

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 17. Maddesi'nin I. Bendi'nde bilimsel araştırma ve geliştirme harcamalarıyla ilgili teslim ve hizmetlere de yer verilmiştir. Bu maddeye göre, "Kültür ve Eğitim Amacı Taşıyan İstisnalar" başlığı altında genel ve katma bütçeli daireler, il özel idareleri, belediyeler, köyler bunların teşkil ettikleri birlikler, üniversiteler, döner sermayeli kuruluşlar, kanunla kurulan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, siyasi partiler ve sendikalar, kanunla kurulan veya tüzel kişiliği haiz emekli ve yardım sandıkları, kamu menfaatine

yararlı dernekler, tarımsal amaçlı kooperatifler ve Bakanlar Kurulu'nca vergi muafiyeti tanınan vakıfların; ilim, fen ve güzel sanatları, tarımı yaymak, ıslah ve teşvik etmek amacıyla yaptıkları teslim ve hizmetleri..." KDV'nden istisna edilmiştir.

D. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Devlet Yardımları Mevzuatı

Olağanüstü Hal Bölgesi (OHAL) ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde (KÖY) İstihdamın Artırılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesine İlişkin Yasa 23.01.1998 Tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Olağanüstü Hal Bölgesi ve mücavir alanına dair iller ile DİE tarafından belirlenen fert başına GSYİH miktarları düzeyi 500 dolar veya daha az ve DPT tarafından belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi -0.5 ve daha düşük bulunan illerden Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek iller teşvik kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda bulunan iller Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van illerinin yanı sıra, bu kriterlere uyan Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Erzurum, Gümüşhane, Iğdır, Kars, Ordu, Şanlıurfa, Yozgat illeri de Bakanlar Kurulu Kararı ile bu kanun kapsamındaki teşviklerden yararlanabileceklerdir. Bu destekler;

* Bedelsiz Arsa Tahsisi: Yasa kapsamındaki illerde, en az 10 kişilik istihdam öngören teşvik belgeli yatırımlar için gerçek ve tüzel kişilere, 5 yıl süreyle bedelsiz arsa tahsisi sağ-

lanması ve 5 yıl sonunda yatırımcının başarılı olması durumunda da arazinin mülkiyeti, bedelsiz ve süresiz olarak yatırımcıya devredilecektir.

* Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisna ve İndirimi: OHAL ve KÖY'de kanunun yürürlük tarihinden 31 Aralık 2000 yılına kadar yeni işe başlayan, fiilen ve sürekli olarak en az 10 işçi çalıştıran, vergi mükellefleri gelir ve kurumlar vergisinden 5 yıl müstesnadır. Ayrıca bu mükellefler istisna süresinin sonundan başlayarak 31.12.2007 tarihine kadar, 10 işçi çalıştıranlarda % 40, 51 ve daha fazla sayıda işçi çalıştıranlarda ise % 60 olarak indirim oranı belirlenmiştir. 11-51 işçi çalıştıran işletmelerde uygulanacak vergi oranı, % 40 oranına her bir işçi için 0.5 puan eklenerek belirlenir.

* Devletin Sigorta Primi Katkısı: Yasa kapsamındaki illerde yeni yatırım yapanlar ile daha önce işe başlamış olan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin sigorta primlerinin işveren hissesi, hazine tarafından karşılanacaktır. İşçi ücretlerinden işverenin yapacağı kesintilerin bir yıl geç ödenmesine imkan verilmektedir.

* Vergi, Resim, Harç İstisnası: 31 Aralık 2002 tarihine kadar uygulanmak üzere teşvik kapsamında yer alan bölgede yapılacak yatırımlarla ilgili işlemler veraset ve intikal vergisi, emlak vergisi, damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi ve harçlar ile Belediye Kanunu'na göre alınan vergi, resim ve harçlardan muaftır.

Vergi muafiyetinden yararlanıla-

cak olan yatırımcının 5 yıl sonunda, bu muafiyeti suistimal etmesi ve bu nedenle başarısız olması durumunda, muafiyet sonunda ödenmesi gereken bedel yasal faizi ile birlikte yatırımcıdan tahsil edilir.

Kanuna göre uygulanacak 5 yıllık gelir ve kurumlar vergisi ve tasarrufu teşvik kesintisi muafiyeti 1.01.1998 tarihinden itibaren, götürü usulden gerçek usule geçen mükellefler için uygulanacaktır. Çalışanlardan kesilen vergilerin ertelenmesi, işlemlerde veraset ve intikal vergisi, emlak vergisi, damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi ve harçlar ile Belediye Kanunu'na göre alınan vergi, resim ve harç istisnası ve sigorta primi işveren payının Hazine tarafından ödenmesi ile bedelsiz yatırım yeri tahsisi teşvikleri şubat 1998'den itibaren geçerlidir.

IV. SONUÇ

Serbest piyasa ekonomisinde vergi teşvikleri her ne kadar haksız rekabete neden olan bir mekanizma olarak kabul edilse de, ne günümüzde ne de gelecekte teşviklerden tamamen arındırılmış bir ulusal ekonominin varlığından söz etmek mümkün değildir. Giderek yoğunlaşan uluslararası rekabet ortamında, uygulanan teşviklerin niteliği ve çeşitliliği de artan bir önem kazanmaktadır. Yeni teşvik tekniklerinin belirlenmesi ve uygulanmasının uluslararası ticari anlaşmalara uygun şekilde yürütülmesi gerekliliği teşvikler konusunu karmaşık hale getirmekte, ülkeleri gizli teşvik politikaları izlemeye yöneltmektedir.

Türkiye'de sanayinin uluslararası rekabet gücünü koruyabilmek ve rekabet edebilirliğini artırabilmek, sanayiinin yeniden yapılandırılarak modernizasyonu için uluslararası kurallar çerçevesinde teşvik sisteminin dinamik bir yapıya kavuşturulmasının önemi büyüktür. Türkiye, Kocaeli ili dışında Roma Antlaşması'nın 92/3 (a) fıkrasında tanımlanan "en az gelişmişlik düzeyindeki bölge" konumunda olduğu için ülkemizde belli bir süre daha devlet yardımlarından büyük ölçüde yararlanılabilecektir.

Ülkemizde yatırım yetmezliği yanında yapılan yatırımlar üretken olmayan daha çok rant sağlamaya yönelik alanlarda gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin, atıl üretim faktörlerini harekete geçirecek ve oluşturulacak katma değer ile ulusal refahını yükseltecek yeni yatırımlara ihtiyacı vardır. Bu amaçla dünyadaki küreselleşmeyi ve yabancı yatırım hareketlerini dikkate alan yatırım ve ihracat artışını özendiren, AR-GE faaliyetlerinin gelişmesini sağlayan ve KOBİ'lerin ekonomi ile entegrasyonunu kolaylaştıran teşvik politikalarının uygulanması gerekmektedir.

Ülkemizde teşvik sistemi, kaynak yetersizliği nedeniyle etkin bir şekilde uygulanamamakta ve yüksek iç borçlanmayla gelen olumsuz faiz yükselişleri, iktisadi faaliyetleri üretkenlikten ziyade rant-arama yönündeki spekülâtif davranış kalıplarına yöneltmektedir. Yüksek enflasyon ortamında yatırım teşviklerinin yatırımları uyarıcı bir motivasyon olma niteliği önemli ölçüde ortadan kalkmakta ve teşvikler üretken yatırımlar için cazip ve uyarıcı olmamaktadır. Ülkemizde "Kalkınma-

da Öncelikli Yöre" kavramının gerektirdiği uygulama geniş tutulduğundan teşvik kaynakları bu alan için yeterli olmadığı gibi, bölgede kurulan tesislerin "ileriye" ve "geriye" bağlantılarının zayıflığı nedeniyle de yatırım ve üretim faaliyetleri umulan sonuçları vermemiştir. Yatırımlarla ilgili olarak belirsizlik kavramı Türk ekonomisinde önemli bir faktör durumundadır. Belirsizliklerin kaynağı yüksek enflasyon ve faiz hadleri, sürekli aşınan döviz kuru ve siyasal-ekonomik kredibilitite sorunlarıdır.

Geleceğe yönelik rekabeti öngören tüketim odaklı global yatırımların artırılmasında teşvik sistemimizde dikkate alınabilecek temel çözüm önerileri:

* Uluslararası antlaşmalar çerçevesinde Türk sanayiinin teknolojik düzeyi AB ülkelerindeki düzeye ulaşmaya kadar, "dünya fiyatlarıyla ham madde, enerji sağlanması", "navlun teşviği", "ucuz kredi", "vergisel teşvikler", "AR-GE teşvikleri", vergi uygulamalarında, finansman koşullarında benzer standartların sağlanması v.b. telafi edici teşviklerin uygulamada yaygınlaştırılmasının büyük önemi vardır. Avrupa tüketim kalıplarına ve pazar beklentilerine cevap verebilecek katma değeri yüksek ürünlere gelişmesinde Avrupa pazarlarında karşılaştırmalı olarak üstünlük taşıdığımız ve bunu geliştirebileceğimiz dokuma, hazır konfeksiyon, gıda, deri işleme, deri konfeksiyon, cam, toprağa dayalı sanayi ve oto yan sanayi konularında özel uygulamalara özen gösterilmelidir.

* Teşvik niteliğinde sağlanan bir çok istisna, muafiyet, indirim ekonomideki genel eşit öneme sahip değildir. Vergi kanunlarında bazı düzenlemelerin birer teşvik gibi görülmesi vergi kaybını artırmaktan başka hiç bir amaca hizmet etmemektedir. Dolayısıyla teşviklerin yatırımları nasıl etkilediği sürekli olarak incelenerek anlam ve önemini kaybeden teşvikler yürürlükten kaldırılmalıdır. Örneğin, gümrük vergi muafiyetleri gerçekte muafiyet olmaktan çıkmıştır. Piyasaların teşvik edilmesinde, yüksek verimlilik sağlama, verimi düşük olan sektörlerden hızla uzaklaşma ve verilen teşviklerin yayılma özelliğinin olup olmadığının belirlenmesi gereklidir. Dolayısıyla verilecek teşvikler piyasa koşullarında iktisadi önemi azalan tesislere değil, yeni talepler oluşturan ve ekonominin çarklarına ivme kazandırarak verimlilik artışı sağlayacak tesislere yönelik olmalıdır. Önceliği olsa bile normal koşullarda yapılabilen yatırımlar için herhangi bir teşvik düşünülmemelidir. Karlılığını kaybeden sanayilerde yeni teşvikler sağlama yerine üretim yapılarını modernize eden ve ileri üretim tekniklerini getiren teşviklere ağırlık verilmelidir.

* Enflasyonun vergi matrahı üzerindeki etkilerini gidermek amacıyla, "enflasyon muhasebesi" uygulamasına geçilmelidir. Reel kazancın vergilendirilmesine ilişkin düzenlemeler gerçekleştirilerek, enflasyon nedeniyle kârın değil, sermayenin vergilendiği biçimindeki vergiden kaçınma gereççeleri ortadan kaldırılarak kayıt dışı işlemlerin psikolojik haklılığına son verilmelidir.

* Teşvik belgesine dayalı olarak bazı iş konuları ve yöreler için yüksek oranda amortisman ayırımına izin verilmesi sağlanmalıdır.

* Her yıl 100'den fazla (ve/veya 50'den fazla) istihdam sağlayan işyerlerini devlet ödüllendirmelidir.

* Yatırım indirimi, belirlenecek öncelikli sektörlerde % 200-300 olarak uygulanmalıdır.

* Ülkemizde bölgeler arası gelişmişlik düzeyinin dengelenmesi, nüfus, kültür ve gelir düzeyi farklılıklarının azaltılması için, bölgesel araştırmalara göre yapılacak master plan çerçevesinde, belirlenen pilot kentlerdeki yatırım konuları belirlenerek ayrıcalıklı teşvikler sağlanmalıdır. Girişimciliğin geliştirilmesine yönelik faaliyetler (özellikle kırsal bölgelerde) özendirilmeli ve desteklenmelidir.

* "II. Marmara Bölgesi" mantığı içinde Mersin, Adana, İskenderun, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kayseri, Malatya, Diyarbakır, Kafkasya ekonomik çekim bölgesi mantığı içinde "Erzurum-Kars-Trabzon" illerini kapsayan alanlarda 5-10 yıl gibi bir süre rant oluşturacak teşvik araçlarını uygulama yönüne gidilmelidir.

* Küçük sanayi sitelerinin altyapı desteğinin devletçe sağlanacağına dair kanun hükmüne, genel bütçeden kaynak ayrılarak işlerlik kazandırılmalıdır. Organize sanayi bölgelerinin ortak arıtma tesisleri için genel bütçeden kaynak ayrılmalı, ayrıca getirilecek teşvik tedbirleri ile bu bölgelerdeki sanayicilerin ortak arıtma tesisleri kurmaları özendirilmelidir. Organize sanayi bölgelerinde, küçük sanayiden

orta ölçekli sanayiye geçmiş durumdaki işletmelere tahsis edilmek üzere parseller grubu ayrılmalıdır.

* Ara mal üreten KOBİ'lerin üretimlerinin yeterli kalite, standart ve fiyat düzeyine ulaştırılabilmesi için ana sanayi sektöründeki büyük işletmelerin KOBİ'lere yönelik AR-GE çalışmaları çeşitli teşviklerle desteklenmelidir. KOBİ'lerin büyüme ve gelişmelerine yönelik olarak modernizasyon ve yenileme programları hazırlanmalıdır. KOBİ tanımı AB düzeyine getirilmelidir. Sınırlı kaynaklar gerçek ihtiyaç sahibi olan, özellikle katma değer payı yüksek KOBİ'lere yönlendirilmelidir. Çok az işçi çalıştıran işyerlerini sanayi yerine esnaf kategorisi içinde değerlendirip, onlar için ayrı uygulamalar yapmak gerekmektedir.

* Türk sanayiine ticari değeri olan yeniliğe (innovasyon) dayalı rekabet gücü kazandırılmalıdır. Ülkemizde yeni yatırım ve teknolojiye fazlaca başvurmadan sağlanan ihracat doğal sınırına ulaşmıştır. Artık ekonomik gelişmeleri hızlandırmak ve ihracat potansiyellerini genişletmek, AR-GE kaynaklı üretime ve yeni teknolojilerin kullanımına bağlı hale gelmiştir. Dolayısıyla ulusal yeni teknolojiyi geliştiren ve patentli yeni teknolojisini, buluşunu seri üretime aktaran sektörlerle, diğer yatırımlara göre ayrıcalık tanımak ve daha kapsamlı teşvik vermek gerekmektedir.

* 2000'li yıllara egemen olacak sektörlerden mikroelektronik, biyoteknoloji, kompozit malzemeler, elektronik seramikler, optik elyaflar, geliştirilmiş materyeller, robot/takım tezgahları, bilgisayar/yazılım vb.yatırımlarda

yeni ileri teknolojilerin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Gümrük Birliği sürecinde beyin gücü sektörleri diye nitelenebileceğimiz sözü geçen alanlarda, insan faktörünün öne çıkarılarak ulusal gücü ve dinamik rekabeti yüksek tutacak bir teknoloji politikası oluşturulmalıdır.

* Vergi bağıışıklığı gibi doğrudan teşvik tedbirleri çevre dostu teknolojiye ilişkin bilimsel araştırma yapanlar başta olmak üzere bu tür teknoloji ve yöntemleri kullananlar için özellikle geçerli kılınmalıdır. Çevreyi daha az kirlenen mal ve hizmetleri üreten üreticilerle, bu mal ve hizmetleri tüketen tüketiciler teşvik edilmelidir. Kararnelerde belirtilen teşviklerin tümünde "Çevre Kirliliğini Önleyici Yatırımların" yararlanılmasını sağlayacak ifadelerin net bir şekilde yer alması sağlanmalıdır. Proje seçiminde çevre kirliliği sorununun nasıl çözüldüğü konusunda inceleme yapılmalı, bu konuyu çözememiş projelere teşvik verilmemelidir.

* Özellikle belirli sektörlerin geliştirilmesi amacıyla uygulanan selektif teşviklerde, belirlenmiş performans dayalı rekabetçi bir sistemin kurulmasına özel önem verilmeli ve teşvik politikalarının etkinliği için her aşamada denetim, gözetim ve kontrol mekanizmaları kurulmalıdır. Teşviklerin topluma maliyeti dikkate alınarak maliyeti yüksek, getirisi düşük ve makro ekonomik istikrarı tehdit edecek boyuttaki teşviklerden kaçınılmalıdır. Ayrıca uygulanan teşvik politikalarının şeffaf, anlaşılır ve sonuçlarının ölçülebilir olmasına özellikle dikkat edilerek, işletme bazında ayrımcılığa yol açan uygulamalardan kaçınılmalıdır. Yatırım

teşvik politikaları dinamik bir yapıda olan yatırım eğilimini sürekli zinde tutabilmeli ve özü rekabete dayalı olmalıdır. Teşvik politikaları üretimi artıracak şekilde sürekli olarak yeniden ele alınmalı, uzun dönemli makroekonomik perspektiften yoksun olmayan reel düzenlemelere açık olmalıdır.

* Yerel yönetimlerin ön plana çıktığı günümüzde, teşvik sisteminde de bu temel eğilim dikkate alınmalıdır. Yerel yönetimler için bir endüstrileşme politikası belirlenmelidir. Teşvik sisteminde yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları için yasal bir çerçeve oluşturulmalıdır.

Ülkemizde ekonomik büyüme artı iç ve dış borçlanma ile finanse edilen tüketime değil, yatırım ve ihracat artışına dayandırılmalıdır. Sanayileşme ve teknolojik gelişmelere paralel olarak yatırım-üretim-ihracat zinciri kurularak ekonomide sürdürülebilir bir büyüme gerçekleştirilmelidir.

Sonuç olarak, vergi teşvik araçları, gözden geçirilirken, teşviklerin genel ekonomik yapı içerisinde getirdikleri ile yol açtığı vergi kayıplarının ayrı ayrı değerlendirilmesi zorunludur. Vergi sistemindeki karmaşıklık ister istemez suistimallere neden olmakta, vergi kanunlarındaki açık noktalar sonucu vergi gelirlerinde kayıplara yol açılmaktadır. Yatırımları teşvik aracı olmaktan çıkmış vergiden kurtulma araçları haline gelmiş muafiyet, istisna ve indirimleri kaldırmak bunların yerine farklı teşvikler sağlamak daha rasyonel bir davranış olacaktır. Esas olan vergilerin düşürülmesi ve vergi sisteminin basitleştirilmesi olmalıdır. Aksi durumda, karmaşık bir vergi

mevzuatı ve istisnalar ile yatırımlarda teşvik hedeflerinin belirlenmesi olanaksızdır. Vergi sistemimiz ekonomiyi yönlendiren değil, dünyadaki küresel gelişmeleri izleyen niteliğe kavuşturulmalıdır.

DİPNOTLARI

1- Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2000'li Yıllara Doğru Avrupa Birliği (Değişim Rüzgarları), Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1997, s. 12-13.

2- OECD, Industrial Subsidies: A Reporting Manual, OECD Publication, France Cedex, 1996, s. 8.

3- Arif ESİN, AYLIN ALAGÖZ, ŞİRİN ÇALIŞ, Avrupa Birliği'nde Teşvik Sistemi-İlkeler ve Uygulamalar, İKV Yay. No: 127, İstanbul, 1995, s. 3-7.

4- İTO, Türk Vergi Sisteminin Avrupa Birliği'ne Uyumu, İTO Yay. No.: 95-36, İstanbul, 1995, s. 181.

5- DPT, Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT, AET, AAET), Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler, Cilt 1, DPT, Ankara, 1993, s. 162-163.

6- Pars KUTAY, Avrupa Topluluğu'nda Devlet Yardımları ve Yatırım Teşvikleri, HDTM Araştırma Dizisi-25, Ankara, 1993, s. 2..

7- Richard HEMMING-Paul B. SPAHN, "European Integration and The Theory of Fiscal Federalism", Macroeconomic Dimension of Public Finance, (Ed. Mario Blejer and Teresa Ter MINSSION), Routledge, London, 1997, s. 115.

8- Peter Hoeller-Marie O. LOUPPE, P. VERGRIETE, "Fiscal Relations Within The Europe Union", Economics Department Working Paper, N.163, OECD/6D-72, Paris, 1996, s. 20.

9- Sijbren CNOSSEN, Lans BOVENBERG, "Company Tax Harmonization In The European Union", Macroeconomic Dimension of Public Finance, (Ed. Mario Blejer and Teresa Ter MINSSION), Routledge, London, 1997, s. 165.

10- İKV, Avrupa Birliği Ülkelerinde Seçilmiş Vergi Uygulamaları ve Uyum Çalışmaları, İKV Yayınları-129, İstanbul, 1994, s. 11.

11- DPT, s. 108-109, 164-165.

12- Nami ÇAĞAN, Avrupa Topluluğu Vergi Politikasının Hukuki Çerçevesi, Ankara Üniversitesi ATAUM Yay. No.: 1, Ankara, 1988, s. 51.

13- Aytaç EKER, Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları, TİDAF Yayınları, Ankara, 1995, s. 54.

14- İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği'nde Teşvik Sistemi-İlkeler ve Uygulamalar, İKV Yay. No: 127, İstanbul, 1994, s. 18.

15- Economic and Social Committee of the European Communities, Opinion on Direct and Indirect Taxation (Own-Initiative Opinion), 20-21 December 1996, CES 1457/95, Brussels, 1996, s. 17-18.

16- Arif ESİN, Haluk CEYHAN, Dünyada Globalizasyon ve Avrupa Topluluğu'nun Sanayi Politikası-Türkiye'ye Etkileri-, İKV Yayın. No.: 116, İstanbul, 1992, s. 82.

17- Mehmet TOSUNER, "Genel Bir Yaklaşım İle Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu'nda Yatırım Teşvik Uygulamaları", Mali Ekonomik Sosyal Yaklaşım, Yıl: 2, S: 19, Temmuz 1994, s. 30-35.

18- ESİN, ALAGÖZ, ÇALIŞ, s. 5.

19- ESİN, ALAGÖZ, ÇALIŞ, s. 5-6.

20- EKER, s. 64.

21- KUTAY, s. 2.

22- EKER, s. 64.

23- Phillipe DUPONTEIL, "AB Politikası ve Teşvik Uygulamaları, Potansiyel İşbirliği Olanakları", Gümrük Birliğinde KOBİ'lerin Rekabet Gücü ve Sınai İşbirliği Olanakları Semineri, İTO Yay. No.: 95/19, İstanbul, 1995, s. 9-12.

24- Can A. TUNCAY, "AB Sosyal Politikasına İlişkin Düzenlemelerin Temel Yapıları", Avrupa Birliğinin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, Çimento Müstahsilleri İşverenleri Sendikası Yayını, İstanbul, 1997, s. 129.

25- COMMISSION OF EUROPEAN COMMUNITIES, Report on The Co-ordination of Activities In Favour of SMEs And The Craft Sector, Office For Official Publications of The European Communities, Lüksembourg, 1995, s. 57.

26- Robert CRESSY, C. OLOFSSON, "European SME Financing: An Overview", Small Business Economics 9, 1997, s. 87.

27- KOSGEB, Avrupa Birliği'nde KOBİ Destekleme Programları ve Diğer Teşvik Araçları, KOSGEB Yayınları, Ankara, 1997, s. 123.

28- Deniz ŞENYURT, Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Avrupa Topluluğunda ve Türkiye'de Teşviki, Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği-Interbank Yayını, İstanbul, 1995, s. 43.

29- Merih F. OLCAY, Gümrük Birliği Sürecinde Mali Yardımların KOBİ'lere Etkisi, Vakıfbank Yayınları, İstanbul, 1996, s. 45.

30- Şebnem OĞUZ, "Avrupa Birliği'nde KOBİ'lere Sağlanan Destekler", İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, S: 128, Ocak-Şubat 1995, s. 13-14.

31- Commission of European Communities, s. 59.

32- Commission of European Communities, s. 27.

33- Commission of European Communities, "State Aid", Competition Policy NEWSLETTER, No.: 6, V: 1, The Quarterly Publication of The Competition Directorate of The European Commission, Autumn/Winter 1995, s. 41.

34- EKER, s. 58.

35- Erol TAYMAZ, "Sanayi ve Teknoloji Politikaları: Amaçlar ve Araçlar", ODTÜ Gelişme Dergisi, C: 20, S: 4, 1993, s. 559-560.

36- İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği'nde Teşvik Sistemi-İlkeler ve Uygulamalar-, İKV Yay. No: 127, İstanbul, 1995, s. 62.

37- ESİN, ALAGÖZ, ÇALIŞ, s. 28.

38- OECD, OECD Ülkelerinde Vergileme, (Çev. Nevzat SAYGILIOĞLU), Feryal Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 89.

39- OECD, International Investmental Multinational Enterprises Investment Incentives and Disincentives: Effects on International Direct Investment, OECD Publishing, Paris, 1989, s. 36.

40- İGEME, Avrupa Topluluğu'nda Uygulanan Devlet Yardımları, Teşvikler ve Türkiye İle Mukayeseli İncelenmesi, İGEME Yayını, Ankara, 1995, s. 103-112.

41- Meral SAYIN, M. FAZLIOĞLU, Avrupa Birliği'nde KOBİ Destekleme Programları ve Diğer Teşvik Araçları, KOSGEB Yayını, s. 179-187.

42- TÜSİAD, Avrupa Topluluğunda Çevre Politikaları ve Uygulamaları, TÜSİAD Yay. No: T-/90.11.134, İstanbul, 1990, s. 3.

43- Commission of European Communities, 1995, s. 32.

44- EC NEWS, "AT'ın Çevre Politikasının Gelişimi Hakkında Çerçeve Rapor", AT Komisyonu Yayınları, Yıl: 9, Sayı: 6, 1994, s. 7.

45- EC NEWS, "Sürdürülebilirliğe Doğru", AT Komisyonu Yayınları, Yıl: 7, Sayı: 10, s. 9.

46- İKV, s. 60.

47- TÜSIAD, Sanayileşmede Teşvik Sistemleri, TÜSIAD Yay. No: T/90.12.135, İstanbul, 1990, s. 24.

48- Naci B. MUTER, Vergileme ve Dış Ti-

caret, Anadolu Yayıncılık, İzmir, 1989, s. 23-27; Fasih İNAL, "Yatırım Teşvikleri 1-2-3", Dünya Gazetesi, s. 20, 21, 22 Mayıs 1997, s. 6.

49- Melek US, "Uruguay Round'un Teşvik Sistemimiz ve Döviz Kazandıncı Faaliyetler Üzerine Etkileri", GATT 'Uruguay Round' Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, TÜİSAV Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 1994, s. 94-97.

KEMAL KURDAŞ

EKONOMİK POLİTİKA ÜZERİNE

İncelemeler-Yorumlar

"Öyle görünmektedir ki, fırsatçı popülist politikacı takımı, dışarda ve içerde borçlanıp günü gün etmek olanağı mevcut olduğu sürece, ekonomik politikada kendiliklerinden hiçbir zaman bilimsel, ciddi politika ve tedbirlere başvurmayacaklardır. Böyle bir tutuma girmeyeceklerdir. Oysa devlet gemisi fırtınalı bir denizde kayalıklara doğru hızla sürüklenmektedir."

Fiyatı: 800.000 TL / Öğrencilere indirimli

İsteme Adresi

Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak. No: 6/2; Sultanahmet – İstanbul

Telefon: (0212) 518 17 32 Fax: (0212) 518 66 43

Ekonomik Göstergeler (İç)

Eylül / 1998

	1995	1996	1997	1998		
				Nisan	Mayıs	Haziran
T.C. MERKEZ BANKASI						
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)						
Banknot Mâdanı (milyar TL)	13732.0	-	20044	25745	26798	27736
T.C. Merkez Bankası İç Kredileri (milyar TL)	223834.0	-	719328	941327	928249	981278
Hazineye Kısa Vadeli Avansı (milyar TL)	206126.0	-	346408	9135	8551	8566
	192790.0	-	337623	-	-	-
BANKALAR (milyar TL)						
Toplam TL Mevduat						
Ticari Kuruluşlar Mevduatı	1297155.5	3294383.7	6625325.0		1712484.0	
Tasarruf Mevduatı	202144.7	474632.3	950426.0			
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	684904.3	1733118.2	3193612.0			
Vadeli Tasarruf Mevduatı	52471.5	133919.9	233887.0			
Mevduat Sertifikası	632432.9	1599198.3	2959725.0			
Resmî Kuruluş Mevduatı	6916.6	11207.6	159.0			
Bankalar Mevduatı	36839.9	165741.0	221416.0			
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	178367.7	485498.2	1241192.0			
Döviz Tevdatı	187982.2	424186.2	970491.0			
Toplam Krediler	1367626.8	2851132.0	5920236.0			
Tarım	1738270.3	3860069.8	8811893.0			
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	326982.3	668826.0	1504492.0			
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkar)	178290.2	351902.0	668676.0			
Gayrimenkul	47242.0	72522.0	140062.0			
Denizcilik	56350.0	77380.0	127097.0			
Turizm	1562.0	4732.0	13259.0			
Diğer İhtisas Kredileri	7903.2	11770.0	15958.0			
Ticari, Sınai, Sair	1842.0	74766.0	187063.0			
PARA ARZI (milyar TL)	1118098.5	2598171.3	6155286.0			
FIYATLAR (DİE, 1987 = 100, 1994 = 100)	396047.0	-	1378604.0			
Toplam Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)						
Tarım (Genel)	8733.7	-	787.7	949.3	980.2	955.5
İmalat Sanayii (Genel)	9313.7	-	951.2	1311.1	1344.3	1310.0
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	8403.9	-	743.5	847.9	877.7	906.0
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	10962.3	-	857.5	1048.0	1084.7	1111.1
	10718.2	-	875.1	1067.9	1113.5	1146.3
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)						
Dışalım (CIF)	35709.0	-	-	14800.3	-	-
Dışsatım (FOB)	21635.9	-	-	8276.7	-	-
İççi Dövizleri	-	-	-	-	-	-

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Para arzı (M₁) dar tabanlıdır. (4) Fiyatlar, Ocak/1996'dan itibaren 1994=100 olarak verilmektedir. (5) Dışalım, dışsatım rakamları Şubat/1996, iççi dövizleri Ocak/1996 itibarıyla.

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. MEHMET BOLAK

İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

Borsa Devalüe Oldu

Temmuz ayında yatırımcısının yüzünü güldüren ve rekor üstüne rekorlar kıran borsa, Ağustos ayında belenmedik bir düşüş yaşamış ve sadece Temmuz ayında değil, 1998 yılı başından beri aldığıının tümünü fazlasıyla geri vermiştir. Gerçekten de, İMKB Ulusal-100 indeksinin "31 Ağustos 1998 Pazartesi" günü kapanış fiyatlarına göre 2.635,14 olarak hesaplanan düzeyi, yılbaşından beri gözlenen en düşük değer olmuş, indeksin Ağustos ayında, Temmuz ayı sonuna göre gösterdiği düşüş oranı da % 39.03 olarak gerçekleşmiştir. Borsada bu kadar büyük çaplı düşüşler daha önce, Körfez krizi sırasında ve 1994 yılı Nisan'ında yaşanan döviz krizi sırasında gözlenmişti.

Meclisin tatile girmesinden dolayı, Ağustos ayına siyasi endişelerden arınmış olarak girdiği ve yükseleceği düşünülen borsada, önce, enflasyon oranının getirdiği hayal kırıklığı yaşanmıştır. % 1.5-2 mertebelerinde beklenen Temmuz ayı enflasyon oranının % 3'ler düzeyinde açıklanması, yıl sonu itibariyle hedeflenmiş olan enflasyon oranlarının tutturulamayacağı endişelerini uyandırmış, ekonomi yetkililerinin kendilerinden emin açıklamaları bu endişeleri gidermeye yeterli olmamıştır. Yabancı yatırımcılar başta olmak üzere, piyasa bireyleri, seçim

ekonomilerinin de izlenmeye başlamasıyla birlikte, enflasyonun iyice kontrol dışına çıkabileceğinden korkmaya başlamışlardır.

Ağustos ayının ilk haftasında, New York borsası başta olmak üzere, batı borsalarında yaşanan şok düşüşler de İMKB üzerinde etkili olmuştur. Dow Jones indeksinin tarihinin en yüksek oranlı düşüşlerinden birini yaşaması, bir yandan Clinton'un özel yaşamıyla ilgili gelişmelere ve koltuğunun sallanmakta olmasına bağlanırken, aşırı yükseliş olan Dow Jones indeksinin zaten kâr realizasyonu amaçlı satışlar için bahane aramakta olması da diğer bir gerçeği yansıtmaktaydı. Bu gelişmelerle doğrudan ilişkisi bulunmayan borsamızda ise, piyasadaki nakit sıkıntısı daha önemli bir faktör teşkil etmiş, gerek 6 ay vadeli hazine bonosu ihalesi, gerek halka doğrudan arzedilen 1 yıl vadeli, % 20 reel faizli devlet tahvilleri, gerek vergi ödemeleri ve gerekse de Doğan Yayıncılık hisselerinin halka arzı nedeniyle piyasadan önemli miktarda para çekilmiş olması, borsanın düşmesi yanısıra, bir süredir % 40-50 düzeylerine çekilmiş olan gecelik faizlerin de % 80'lere sıçramasına neden olmuştur.

Ağustos ayının ortalarına doğru bu kez kriz rüzgârları Kuzey'den Rusya üzerinden esmeye başlamıştır. Moskova borsasının ardı ardına yaşadığı büyük düşüşlerin seanslara ara vermeyi gerektirecek boyutlara ulaşması ve uluslararası para spekülâtörü George Soros'un, Rus yetkililerinin karşı yöndeki açıklamalarına rağmen, Ruble'nin devalüe edileceği yolundaki ısrarlı kehanetleri, dünyanın gözünün Rusya'ya çevrilmesine yol açmış, uluslararası yatırımcılar Rus borsasında portföy boşaltmaya başlamışlardır. Nitekim, Soros'un kehanetleri gerçekleşmiş, Rus rublesi önemli ölçüde devalüe edilmiş, Rusya tek taraflı olarak, iç ve dış borçlarını erteleme kararı almış, döviz rezervleri erimiş, birçok banka batma aşamasına gelmiş ve hükümette değişikliğe gidilmiştir. Yaşanan bu olaylar tüm dünya borsalarında olumsuz yansımalar yaratmış, Rusya'daki gelişmelerin her an diğer gelişmekte olan ülkelerde de yaşanabileceğinden ürken uluslararası yatırımcılar, bu tür borsalardan çekilmeye başlamışlardır. Rus borsasıyla aynı kefedeki düşünülen İstanbul borsası da düşüşlerden nasibini fazlasıyla almış, "27 Ağustos 1998 Perşembe" günü, İMKB tarihinin günlük düşüş rekoru kırılmış ve Ulusal 100 indeksi bir günde % 13.12 oranında gerilemiştir. Bu arada faiz oranları da hızla yükselerek % 130'lar mertebesine ulaşmıştır. Gözlenen durum, özellikle yabancı yatırımcılardan kaynaklanmak üzere, Türkiye'deki sıcak paranın hızla likide olarak döviz yöneldiği şeklindedir. Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin kayda değer bir gerileme göstermesi de bu gözlemin bir diğer kanıtını oluşturmaktadır.

Uluslararası faktörlerin etkileri yadsınamaz olmakla birlikte, ülkemizde borsanın dünyanın tüm borsalarını geride bırakacak ölçüde bir düşüş yaşamasının ardında kanımızca, yeni vergi yasasındaki bir takım düzenlemelerden rahatsız

olan ve bazı maddelerin istedikleri biçimde yeniden düzenlenmesi için lobi yapmaya çalışan bankacılık kesiminin de rolü bulunmaktadır. Resleşme olarak adlandırılacak uzunca bir sürecin ardından, başbakan Mesut Yılmaz tarafından, repo ve mevduat faizlerindeki, bankaların para piyasasındaki işlemlerindeki vergi oranlarının azaltılacağı ya da kaldırılacağı yolundaki açıklamaları ile bu konuda bazı tavizler verilmiş, ancak bu tavizler de piyasayı tatmin etmeye yetmemiştir. Halen devam eden beklentiler, yeni vergi yasasıyla bankalara getirilen peşin verginin ve hisse senetlerindeki vergilendirmenin de iptali ya da ertelenmesidir. Ancak, yaşanmakta olan kriz ortamının bahane edilmesiyle, vergi yasasında alelacele yapılacak değişikliklerin kriz ortamını gidermeye çok büyük katkısı olmayacağı gibi, vergi yasasından beklenen yararların da azalmasına yol açabilecektir. Başlayan ve arkası gelebilecek tavizlere, yıl sonu enflasyon oranının % 50 hedeviden çoktan sapmış olduğunu şimdiden söylemek pek yanlış olmayacaktır.

Ağustos ayında Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksinin düşüş oranı da Ulusal-100 indeksinin düşüş oranıyla aynı denebilecek bir düzeyde, % 39.04 olarak gerçekleşmiş, yine "31 Ağustos 1998 Pazartesi" günü kapanış fiyatları itibarıyla dergimiz indeksi 737.615,22'ye gerilemiştir. Ağustos ayında değeri artmış hiç bir hisse bulunmadığından, en az değer kaybeden hisseler ayın en başarılı hisseleri olarak kabul edilmişler, Tablo 1 ve Tablo 2 buna göre düzenlenmişlerdir. Tablo 1'de ay içinde % 30'un altında değer kaybeden hisseler listelenmeye çalışılmış, yine de sınırlı sayıda hisse bulunabilmiştir. Borsaların çıkışları kadar, düşüşlerinin de bir sonu olacağı düşünüldüğünde, hisselerin mevcut fiyat düzeylerinin, uzun vadeli düşünen yatırımcılar için uygun yatırım fırsatları yaratıklarını belirtmekte yarar vardır.

Tablo 1
Ağustos Ayında En Az Değer
Kaybeden Hisseler

Dergimiz İndeksinde	Değer Kaybı (%)	Diğer	Değer Kaybı (%)
Güney Bira	8.06	Aselsan	22.99
Migros	20.69	Çelebi	26.83
Kartonsan	26.83	T.İş Bankası C	28.00
Gentaş	27.27	Egeser Giyim	28.95
Petrol Ofisi	28.99	Aygaz	29.11
Mudurnu Tav.	29.09		
T.D.Döküm	29.41		

Şirketlerden Haberler

Ağustos ayında, tüm hisselerin fiyatları sanki sermaye artırımı gerçekleştirilmiş gibi düşmüş olmakla birlikte, 16 şirket tarafından da gerçekten sermaye artırımına gidilmiş, bu şirketlerin artırım öncesi ve artırım sonrası ödenmiş sermaye miktarlarıyla, yaptıkları sermaye artırımının bedelli ve bedelsiz şeklindeki dağılımı Tablo 3'de gösterilmiştir. Tabloda yer alan işletmelerden, Edip İplik, Facto Finans ve Pimaş'da, rüçhan hakları kullandırılmış ancak hisseler henüz bedelsiz hakları üzerinde olarak işlem görmektedirler. Migros'taki sermaye artırımına ise, mevcut ortakların rüçhan haklarının kısıtlanması ve artırılan sermayeyi temsil eden hisselerin yurtdışındaki yatırımcılara tahsisli ve primli olarak satılması yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Yine Ağustos ayı içinde, üç şirketin kayıtlı sermaye tavanını yükseltme talepleri SPK tarafından onaylanmış, 3 yeni şirket de hisselerini halka arz etmişlerdir. Zamanlama olarak, halka açılmaları için şanssız bir dönem olmuş, her şeye rağmen halka yeni açılan bu üç şirketle birlikte, hisseleri borsada işlem görmek üzere şirketlerin sayısı 277'ye yükselmiştir. Kayıtlı sermaye tavanını artıran şirketlerle, hisseleri halka arz edilen şirketler Tablo 4 ve Tablo 5'de görülmektedir. Eskiden genellikle, halka yeni açılan şirketlerin hisselerinin ilk işlem günü olarak Pazartesi seçilirken, son zamanlarda, daha ziyade Perşembe günlerinin tercih edilmesi dikkat çekmektedir. Tahminen, psikolojik olarak, Perşembe günleri fiyatların yükseleceği beklentisi ile bu yola başvurulmaktadır.

Tablo 2
Ağustos Ayında En Fazla Değer
Kaybeden Hisseler

Dergimiz İndeksinde	Değer	Diğer	Değer
	Kayıbı (%)		Kayıbı (%)
Eczacı Yat.	56.67	Aksigorta	60.00
Pınar Süt	55.20	Köytaş	59.57
Kordsa	53.33	Global M.D.	56.86
Gübre Fab.	51.06	Egs Dış Tic.	56.25
Bağfaş	50.00	Eczacı İlaç	56.00
Otosan	48.57	Raks El.	54.75
Ege Gübre	47.43	Ardem	54.18
Kav	47.17	Sabah Yay.	52.59
Teletaş	44.70	Alarko Hol.	52.47
T.Garanti B.	44.68	Çemtaş	52.46
Makina T.	44.56	Enka Hol.	51.70

Yılın İlk 6 Ayında Şirket Kârlılıkları

Tablo 6'da şirketlerin 1998 yılı 6 aylık mali tablo verilerinden yararlanılarak hesaplanmış bazı kârlılık göstergelerine yer verilmiştir. Örnek kütleimizde yer alan şirketlerden, Metaş ve THY, Ağustos ayı sonuna kadar henüz 6 aylık mali tablolarını borsaya göndermemiş olduklarından, bu şirketlere ait göstergeler tabloda yer almamıştır.

Tablo 6'nın sütununda, şirketlerin yılın ilk yarısında elde ettikleri net kâr rakamları gözükmektedir. Anadolu Cam, Erciyas Bira, Olmuksa, Otokar, Tofaş Oto Ticaret ve Tofaş Oto Fabrikaları, yılın ilk yarısını zararla kapatan şirketler olmuşlardır. Her zaman zarar açıklayan Tüpraş bu kez olağanüstü bir kâr açıklarken, zarar rakamlarına alışılmış olan diğer şirket Metaş'ın verileri yayınlanmamış olmakla birlikte, yine zarar açıklayacağı beklenmektedir. Tablodaki şirketler arasında en yüksek kârı, 16 trilyonun üzerinde kâra sahip Tüpraş açıklarken, 10 trilyonun üzerinde kâr elde eden 5 şirket daha olmuş ve bu şirketler, Otosan, Sabancı Holding, Koç Holding, Hürriyet Gazetesi ve Petrol Ofisi şeklinde sıralanmışlardır.

Tablonun ikinci sütununda, şirketlerin geçen yılın aynı dönemine göre sağlamış oldukları "kârdaki büyüme oranı" veya KBO değerleri yer almaktadır. KBO

Tablo 3
Ağustos Ayında Sermaye Artırımları
(Milyon TL)

Şirket	Önceki Ser.	Bedelli	%	Bedelsiz	%	Yeni Ser.
Atlas Y.O.	195.000	663.000	340.00	-	-	858.000
Ceytaş	600.000	200.942	33.49	1.599.058	266.51	2.400.000
Edip Iplik	255.000	255.000	100.00	1.020.000	400.00	1.530.000
Efes Hol.	1.800.000	-	-	10.800.000	600.00	12.600.000
Evren Y.O.	250.000	700.000	280.00	-	-	950.000
Facto Fin.	360.000	482.400	134.00	57.600	16.00	900.000
Feniş Al.	149.328	-	-	268.790	180.00	418.118
Global Y.O.	200.000	540.000	270.00	-	-	740.000
Hürriyet G.	12.835.550	-	-	6.417.775	50.00	19.253.325
Karsu Tekst.	1.170.000	-	-	1.170.000	100.00	2.340.000
Migros	945.000	75.000	7.94	-	-	1.020.000
Parsan	720.000	-	-	720.000	100.00	1.440.000
Pınar Et	1.050.000	525.000	50.00	2.100.000	200.00	3.675.000
Pimaş	900.000	162.000	18.00	1.188.000	132.00	2.250.000
Polylen	1.000.000	1.000.000	100.00	-	-	2.000.000
Sabancı Hol.	50.000.000	40.000.000	80.00	35.000.000	70.00	125.000.000

değerleri, hatırlanacağı üzere, aşağıdaki formüle uygun olarak hesaplanmaktadır.

$$KBO = \frac{K\ddot{A}R_{98} - K\ddot{A}R_{97}}{|K\ddot{A}R_{97}|} \times 100 \quad || : \text{ Mutlak değer}$$

Tablodaki şirketlerden 26 tanesi negatif KBO değerine sahiptir. Bunlardan 4 tanesi (Tofaş Oto Fabrikaları, Olmuksa, Erciyas Bira ve Tofaş Oto Ticaret) geçen senenin aynı döneminde kâr elde etmişlerken, bu sene ilk 6 ayı zararlı kapatmışlardır. Anadolu Cam ve Otokar bu yılın ilk 6 ayında geçen yılın ilk 6 ayına göre daha fazla zarar etme başarısızlığını göstermişler, negatif KBO değerine sahip diğer 20 şirket ise, dönemi kârla kapatmalarına karşın, bu yılki kârları geçen senekinden düşük olmuştur. Geçen yıl ilk 6 aylık dönemde çok cüzi bir kâr elde etmiş olan Ege Gübre, bu sene en yüksek KBO değerine (% 3.186,22) sahip şirket olmayı başarmış, Eczacıbaşı Yatırım (% 701.84), İhlas Holding (% 597.01), Milliyet (% 584.55), Vestel (% 380.02), Gübre Fabrikaları (% 362.86), Hürriyet (% 299.64) ve Mudurnu Tavukçuluk (% 279.79), kârlarını % 250'den fazla arttıran diğer şirketler olmuşlardır. Tablodaki 98 şirket için ortalama KBO değeri % 82.58 olarak hesaplanırken, % 500 üzerinde 4 ve -% 100'ün altındaki 2 şirket hariç tutulduğunda geri kalan şirketler için KBO ortalaması % 48.52'ye gerilemektedir. Bu rakamın düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 6'nın üçüncü sütununda yer alan hisse başına kâr (HBK) değerleri, ilk sütundaki kâr rakamlarının hisse sayısına bölünmesiyle hesaplanmış, şirketlerin

Tablo 4
Ağustos Ayında Kayıtlı Sermaye
Tavanı Artırımları (Milyon TL)

<u>Şirket</u>	<u>Eski Tavan</u>	<u>Yeni Tavan</u>
Doğan Hol.	11.875.500	100.000.000
Egeser Giyim	0	10.000.000
Güneş Sig.	8.000.000	40.000.000

Tablo 5
Ağustos Ayında Halka Arzlar

<u>Şirket</u>	<u>İlk İşlem Tarihi</u>	<u>Baz Fiyat (TL)</u>
Doğan Yayıncılık	6 Ağustos Perşembe	3.600
Metemteks Tekstil	13 Ağustos Perşembe	8.500
Serve Kırtasiye	20 Ağustos Perşembe	7.000

Tablo 6
Şirketlerin Kârlılık Göstergeleri

ŞİRKET	KÂR (Milyon TL)	KBO (%)	HBK (TL)	FK
AKAL TEKS.	240.542	-77,97	101,95	43,649
AKÇANSA	4.450.664	102,08	233,93	38,046
AKSA	6.381.126	31,50	642,52	12,607
AKSİGORTA	3.109.518	64,16	552,80	33,466
AKTAŞ	3.182.093	95,62	3.182,09	43,996
ALARKO HOL.	1.262.837	87,25	1.267,69	63,896
ANADOLU CAM	-439.736	-225,50	-71,27	-35,779
ANA GIDA	1.253.103	36,31	1.829,01	13,122
ANA İSUZU	2.831.105	52,63	1.002,68	23,437
ARÇELİK	9.846.316	11,18	486,24	23,651
ARDEM	2.821.966	68,50	1.469,77	9,355
ASELSAN	1.395.513	40,25	427,15	20,367
AYGAZ	3.353.812	63,31	1.341,52	29,444
BAĞFAŞ	1.360.295	82,09	680,15	61,751
BATIÇİM	2.568.976	-7,44	1.427,21	16,816
BEKO ELEK.	2.106.944	-13,06	376,24	19,137
BOLU ÇİM.	1.199.808	12,17	264,50	12,854
BOSCH FREN	639.412	144,98	26.753,64	19,437
BOSSA	1.042.128	79,60	115,79	27,636
BRISA	4.508.085	-0,46	605,77	21,047
ÇELEBİ	636.334	72,67	2.545,34	32,216
ÇELİK HAL.	102.365	-61,80	102,66	131,505
ÇEMTAŞ	651.764	46,29	282,88	21,564
ÇİMSA	2.582.372	82,46	613,10	21,204
ÇUKUROVA	9.222.126	53,97	18.444,25	33,073
DARDANEL	335.535	5,09	37,58	45,234
DEVA HOL.	490.429	100,90	122,61	17,943
DÖKTAŞ	803.838	102,55	334,93	35,082
ECZ.İLAÇ	191.200	-85,49	62,78	199,111
ECZACIBAŞI	513.757	701,84	428,13	28,029
EGE BİRA	1.369.851	76,04	321,82	116,525
EGE GÜBRE	281.596	3.186,22	651,84	26,847
EGE SERAMİK	96.875	-83,93	53,82	89,187
EGESER GİYİM	432.304	7,40	1.310,01	43,511
EGS DIŞ TIC.	1.343.745	93,37	691,62	23,134
ENKA HOL.	1.122.014	164,05	1.068,58	123,996
ERC.BİRA	-908.796	-460,84	-302,93	-136,994
ERDEMİR	476.352	-86,87	75,18	538,694
GENTAŞ	471.455	8,75	349,79	18,869
GLOBAL M.D.	3.244.242	47,08	926,93	5,502
GOOD-YEAR	1.797.281	-24,88	395,87	37,260
GÖLTAŞ	2.109.983	78,39	3.516,64	2,332
GÜBRE FAB.	638.227	362,86	1.108,03	42,418
GÜNEY BİRA	560.158	216,45	510,49	60,726
HEKTAŞ	653.678	40,62	214,69	15,371
HÜRRIYET G.	12.002.627	299,64	935,11	13,635
IHLAS HOL.	4.052.641	597,01	1.396,61	28,641
İZMİR D.Ç.	168.079	12,87	6,75	151,848
İZOCAM	463.231	53,04	257,35	16,709
KARTONSAN	3.118.778	85,98	1.540,14	13,311

ŞİRKET	KÂR (Milyon TL)	KBO (%)	HBK (TL)	FK
KAV	451.871	26,22	70,22	75.476
KENT GIDA	688.828	-46,70	637,80	39.589
KEPEZ ELEK.	3.543.172	29,02	29.526,43	20.659
KOÇ HOL.	12.125.954	115,49	756,66	64.758
KONYA ÇİM	528.099	241,64	216,73	27.685
KORDSA	1.572.170	-31,96	369,70	56.802
KÖYTAŞ	657.974	107,13	657,97	17.858
MAKİNA T.	471.814	108,46	56,11	25.398
MARDİN ÇİM.	849.076	136,91	757,40	8.318
MARMARİS M.O.	85.066	36,52	42,53	63.480
MARSHALL	657.986	-39,32	911,84	46.609
METAŞ	Veri Yok	Veri Yok	Veri Yok	Veri Yok
MİGROS	3.709.353	178,62	3.925,24	73.881
MİLLİYET	2.200.820	584,55	218,48	27.462
MİLPA	1.500.292	97,69	361,76	12.577
MUDURNU TAV.	663.724	279,79	442,48	24.860
NERGİS HOL.	1.273.896	93,09	509,56	79.481
NET HOL.	1.658.765	53,28	165,94	19.886
NET TURİZM	1.288.832	79,66	584,13	16.606
NETAŞ	3.355.610	6,26	517,32	31.412
OLMUĞSA	-112.054	-213,90	-88,20	-106.580
OTOKAR	-243.509	-84,41	-347,87	-102.050
OTOSAN	14.273.371	31,42	10.250,18	13.658
PETKİM	8.591.915	-20,73	2.863,97	48.010
PETROL OF.	10.491.837	44,13	1.498,83	46.036
PINAR SÜT	277.261	-37,69	281,73	66.554
RAKS ELEK.	1.051.366	-19,17	4.056,20	37.597
SABAH YAY.	476.558	-15,42	96,60	60.044
SABANCI HOL.	13.624.871	120,03	272,50	65.138
SARKUYSAN	2.452.759	61,12	2.162,93	9.593
SASA	4.030.493	-25,19	559,01	17.352
SİFAŞ	173.522	-35,92	69,41	61.952
TANSAŞ	915.635	143,80	1.220,85	44.232
TAT KONS.	580.583	-29,84	234,58	50.090
TELETAŞ	3.977.351	19,60	1.988,68	16.594
TİRE KUT.	312.760	1,54	146,89	51.739
TOF.OTO FAB.	-1.762.818	-167,23	-139,91	-78.624
TOF.OTO TİC.	-1.374.002	-979,14	-901,22	-34.398
TRAKYA CAM	1.169.012	29,55	109,97	100.025
TRANS.HOL.	213.344	145,63	34,33	32.042
TURCAS	1.486.438	34,11	297,29	37.001
TÜPRAŞ	16.133.780	145,79	539,58	82.472
T.D.DÖKÜM	5.042	-98,11	1,01	5.057,517
T.H.Y.	Veri Yok	Veri Yok	Veri Yok	Veri Yok
T.ŞİŞE CAM	2.113.110	10,28	91,48	96.199
USAŞ	2.861.595	63,96	57.231,90	10.658
UZEL MAKİNA	6.161.780	54,62	2.679,03	19.783
VESTEL	8.516.117	380,02	2.129,03	20.432
YASAŞ	1.505.977	43,34	4.648,08	12.909
YATAŞ	1.475.750	95,65	1.457,53	14.065

ORTALAMA

82,58

2.192,50

89.56

Temmuz ayında gerçekleştirdikleri sermaye artırımları da hisse sayılarının belirlenmesinde dikkate alınmıştır. Hisse başına en fazla kâr elde eden şirketler hemen her dönem aynı şekilde sıralanmaktadır. Bu sıralamada Uşaş 57.231,90 TL ile yine ilk sırayı alırken, Kepez Elektrik (29.526,43 TL), Bosch Fren (26.753,64 TL), Çukurova Elektrik (18.444,25 TL) ve Otosan (10.250,18 TL), 10.000 TL'nin üzerinde HBK elde etmişler, bu şirketlerden sonra ise sırayı sürpriz bir hisse olarak Yasaş almıştır (4.648,08 TL). Zarar eden 6 şirket dışında, hisse başına 1 lira 1 kuruş kâr elde eden T. Demir Döküm ile 6 lira 75 kuruş kâr elde eden İzmir Demir Çelik dikkat çekmişlerdir. 98 şirket için hesaplanan ortalama HBK değeri 2.192,50 TL olurken, Uşaş, Kepez Elektrik ve Bosch Fren hariç tutulduğunda, bu rakam 1.066,87 TL'ye gerilemektedir. Geçen sene aynı dönemde benzer şekilde hesaplanmış olan HBK değeri ise 1.094,30 TL. olmuştu.

Tablonun son sütununda yeralan FK (fiyat/kazanç oranı) değerleri, "31 Temmuz 1998 Cuma" gününe ait kapanış fiyatlarının, bir önceki sütunda yer alan HBK değerlerine bölünmesiyle hesaplanmıştır. 98 şirket için ortalama FK değeri 89.56 gözükmele birlikte, aşırı yüksek FK değerine sahip T. D. Döküm (5057.52) ile Erdemir (538.69) hariç tutulduğunda ortalama 33.14'e gerilemektedir. Bu rakam hâlâ önceki yıllara göre yüksek bir değere karşılık gelmektedir. Ancak, söz konusu değerlerin Temmuz sonu fiyatlarıyla hesaplandığı ve Ağustos ayında hisselerin yaklaşık % 40 oranında değer kaybettiği göz önüne alındığında, Ağustos ayı sonu itibarıyla ortalama FK değerinin yine yaklaşık olarak 20 civarında gelmiş olduğunu söylemek mümkündür. Tabloda, en küçük FK değerine sahip şirketler olarak, Göltaş, Global M.D., Mardin Çimento, Ardem ve Sarıkuysan potansiyel vaadederek, Ağustos ayındaki düşüşten sonra daha pek çok şirket hissesinin ucuz sayılabilecek duruma gelmiş olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi

(Ocak 1974 = 100)

Aylar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Ocak	6793.38	8224.39	12953.90	10382.15	46499.72	66641.02	121282.26	482009.45	970038.69
Şubat	7402.13	10950.59	9572.27	14056.56	43685.74	72135.19	148672.55	481567.26	870185.89
Mart	6957.24	9793.56	11006.98	13455.69	36336.97	94874.84	178248.67	449760.66	936427.88
Nisan	7054.56	8814.38	10128.12	20399.46	37260.41	109201.43	174945.81	419157.76	1246481.82
Mayıs	8438.48	7932.99	9067.92	21856.16	40688.45	112502.77	166514.22	468188.27	1073822.72
Haziran	7573.16	8275.36	12297.79	26303.88	52300.27	116528.07	193595.07	526546.21	1187994.27
Temmuz	10664.47	7533.47	11754.44	24501.68	59216.98	128087.60	176955.20	568012.42	1210065.312
Ağustos	10166.14	7950.10	11314.53	27193.90	69147.24	110555.47	183969.42	579112.78	737615.22
Eylül	10907.66	6913.80	10310.15	33729.97	68630.14	98538.52	207830.76	779779.25	
Ekim	10596.87	6835.47	9077.97	34444.97	66413.15	114393.38	238854.42	849700.62	
Kasım	6955.17	10214.39	9344.20	44519.48	74373.54	96196.98	267385.51	839360.91	
Aralık	6750.24	11048.39	9744.28	51099.56	71525.29	96450.06	277923.68	956310.79	

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Taksim Yılı Kârı (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1995 (Milyon TL)	1996 (Milyon TL)	1997 (Milyon TL)	1995 (Net)	1996 (Net)	1997 (Net)	Ağustos 1997	Haziran 1998	Temmuz 1998	Ağustos 1998
1	AKTAŞ	-	1 000 000	929.662	3 231 885	5 026 515	-	1 100 00	450 00	250 000	140 000	140 000	83 000
2	ANADOLU CAM	24 000 000	6 170 000	153 595	328 300	19 951	39	29 00	-	2 350	2 475	2 550	1 575
3	ARÇELİK	30 000 000	20 250 000	3 010 177	8 705 597	18 901 661	35	50 00	60 00	16 750	12 500	11 500	6 500
4	BAĞFAŞ	2 000 000	2 000 000	300 947	667 192	2 694 148	100	170 00	600 00	42 500	41 000	42 000	21 000
5	BÖLÜ ÇİMENTO	20 000 000	8 058 754 926	554 630	1 222 117	2 343 031	31 44	41 65	45 88	3 150	3 100	3 400	2 100
6	BRISA	25 000 000	7 441 875	2 469 222	6 829 680	11 910 227	110	322 00	75 00	63 000	12 750	12 750	7 200
7	ÇELİK HA'LAT	5 000 000	997 150	108 668	349 676	557 598	27	48 50	45 00	4 800	12 250	13 500	7 600
8	ÇİMSA	10 000 000	4 212 000	670 379	1 138 237	3 393 778	115	39 00	38 00	23 000	13 500	13 000	7 700
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	5 000 000	500 000	538 409	5 446 640	12 957 796	130	967 65	2356 46	242 500	760 000	610 000	350 000
10	DOKTAŞ	1 000 000	2 400 000	273 144	278 166	553 279	62 50	50 00	19 79	20 000	10 750	11 750	7 000
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	3 000 000	1 200 000	132 597	313 860	170 613	-	-	-	5 900	11 500	12 600	5 200
12	EGE BİRACILIK	4 256 582 4	1 097 296 2	1 217 144	1 056 326	1 604 178	-	35 00	25 00	37 500	31 500	37 500	22 500
13	EGE GÜBRE	2 000 000	432 000	97 480	71 402	166 267	37	28 00	30 00	3 800	14 250	17 500	9 200
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	20 000 000	6 336 000	8 786 278	6 109 443	436 225	65 26	45 37	-	27 500	41 500	40 500	23 750
15	GENTAŞ	600 000	1 347 840	257 981	539 035	1 091 599	-	-	-	10 750	5 000	6 600	4 800
16	GOOD-YEAR	1 500 000	4 540 062 466	1 855 422	3 722 772	5 277 081	300	500 00	650 00	62 000	14 500	14 750	8 500
17	GÜBRE FABRİKALARI	2 500 000	576 000	114 913	508 705	534 326	10	40 00	45 00	9 300	46 000	47 000	23 000
18	GÜNEY BİRA	1 000 000	1 097 296 2	434 383	600 596	655 540	60	55 00	30 00	7 300	26 000	31 000	28 500
19	HEKTAŞ	5 000 000	3 044 768	499 190	790 278	788 164	89 23	75 09	40 56	3 000	2 500	3 000	2 075
20	İZMİR DEMİR ÇELİK	30 000 000	24 900 000	54 452	247 950	638 191	-	-	-	1 950	2 300	1 025	680
21	İZOCAM	4 000 000	1 800 000	220 972	420 809	648 739	40	20 00	33 00	6 600	4 200	4 300	2 750
22	KARTONSAN	2 700 000	2 025 000	2 030 810	2 739 522	4 004 058	130	120 00	130 00	10 500	20 750	20 500	15 000
23	KAV	7 000 000	2 340 000	151 776	733 144	395 684	65	22 40	13 00	4 100	4 200	5 300	2 800
24	KOC HOLDİNG	50 000 000	16 025 550	3 702 432	6 676 864	14 193 141	15	15 00	20 00	43 000	52 000	49 000	28 500
25	KONYA ÇİMENTO	-	2 436 720	120 783	467 258	960 453	-	60 00	18 50	10 500	4 750	6 000	3 850
26	KORDSA	10 000 000	4 252 500	1 259 441	2 888 202	4 690 334	140	400 00	105 00	11 750	42 500	21 000	9 800
27	MAKİNA TAKİM	15 000 000	8 409 366 59	50 016	242 291	514 997	6	25 00	15 00	1 450	1 175	1 425	790
28	MİGROS	4 000 000	1 020 000	716 101	1 345 346	4 432 806	40	50 00	100 00	110 000	260 000	290 000	230 000
29	MİLDURNU TAV	-	1 500 000	224 902	250 539	507 170	-	-	-	4 350	8 000	11 000	7 800
30	OLMUKSA	2 000 000	1 270 500	587 737	26 058	607 905	110	-	23 00	5 500	8 800	9 400	5 600
31	OTOSAN	2 500 000	1 392 500	2 607 218	9 532 194	26 749 891	100	401 08	1100 00	102 500	142 500	140 000	72 000
32	PETROL OFİSİ	20 000 000	7 000 000	4 027 699	10 575 635	21 744 401	144 34	272 65	268 55	30 000	68 000	68 000	48 000
33	PINAR SUT	984 150	984 150	105 016	688 452	1 036 843	120	56 00	60 00	8 100	16 250	18 750	8 400
34	SARKIYSAN	10 000 000	1 134 000	897 118	1 621 319	2 876 541	100	90 00	120 00	17 250	19 250	20 750	13 500
35	TELETAŞ	10 000 000	2 000 000	552 445	1 705 621	5 613 207	75	30 00	50 00	39 500	35 000	33 000	18 250
36	TURK DEMİR DOKUM	15 000 000	5 000 000	371 859	968 314	2 148 231	25	50 00	65 00	8 000	4 550	5 100	3 600
37	T GARANTİ BANKASI	-	40 000 000	9 029 604	1 973 440	60 206 037	-	78 64	-	6 700	12 250	11 750	6 500
38	TURKIYE ŞİŞE VE CAM	50 000 000	23 100 000	1 312 990	3 130 151	3 833 884	50	50 00	19 40	8 800	8 800	8 800	5 700
39	YAPI KREDİ B.	-	107 518 977 72	16 225 432	22 724 428	61 707 502	20	60 00	40 00	3 450	6 800	8 400	5 200
40	YASAŞ	972 000	324 000	66 892	895 980	2 106 602	17	232 00	200 00	24 250	58 000	60 000	38 500

Görüşler

Dr. İRFAN KALAYCI

İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

Küreselleşme Ekseninde Özelleştirmenin İktisadi Sonuçları

I. Giriş

Küremiz sermayeye doymuyor. Bu doyumsuzluk, sermayeyi sınır tanımaz yapmış, yani uluslararasılaştırmış; benzer anlamda uluslar ötesileştirmiştir. Sermayenin, emeğin aksine, dünya pazarlarında post modern bir kimlikle serbestçe dolaşımı, bir başka deyişle, dünya pazarlarının post modern sermayenin etrafında bütünleşmesi, küreselleşme denilen kavramı ifade etmektedir. Küreselleşme yeni dünya düzeninin tanımlayıcı ögesidir. Bu ögenin iktisadi aracı ise, özelleştirmedir.

Küreselleşme ve özelleştirme (K&Ö) bir bütündür ve her ikisinin

varlık nedeni, gelişmiş kapitalist ülkelerin yer aldığı Merkeze, az gelişmiş ülkelerin yer aldığı çevre üzerindeki iktisadi ve siyasal çıkarlarını sistemleştirme olanağını vermektir. Bu ikilinin en büyük görevi, kapitalist ideolojinin tüm dünyayı etkisi altına alacağı tek kutuplu bir dünya yaratmaktır. Bundan dolayıdır ki, Merkez, klasik emperyalist mekanizmalarını kullanmak yerine, günümüzde K&Ö uygulamını renkli ve parlak kılıflar içinde piyasaya sunmayı tercih etmiştir. En pahalı alıcıları ise, hiç kuşkusuz çevre ülkeleridir. K&Ö pazarlanabildiği oranda, kapitalist Merkezin önündeki engeller tek tek ortadan kalkmış olacaktır. Bu, aynı zamanda Merkezin sermaye birikim sürecinde içine düş-

tüğü ulusal ve küresel boyutlu krizi aşması anlamına da gelmektedir. Merkez bu krizi, kendi içinde ve çevre de konuşlandığı Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) aracılığıyla aşmak istemektedir. Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar da bu amaca hizmet etmektedir.

Bu çalışmanın konusu olan özelleştirme, özerk sermayenin küreselleşme biçimlerinden ve/veya koşullarından biri olarak ele alınmıştır. Özelleştirmeyi katıksız ve çok da samimi olarak savunmadıkları halde, çevre ülkelere ve Türkiye'ye ısrarla bir çözümmüş gibi öneren -sında dayatan- Merkez, bundan çok yönlü ve uzun vadeli çıkarlar beklemektedir. Ne var ki, Merkez lehine bu çıkarlar tatmin edildikçe, çevre de, döviz kaybindan bütçe açığına, işsizlikten enflasyona kadar uzanan iktisadi açıdan çok ciddi olumsuz sonuçlarla baş başa kalmaktadır.

II. Kavram Tartışması

Sermayenin (özellikle de finans ve rant sermayesinin) uluslararasılaşması yeni bir olgu değildir. Ancak yeni olan, dünya ekonomisinin Merkez ülkelerinden çevre ülkelere yapılan doğrudan sermaye yatırımlarının son bir kaç yılda tarihin daha önceki dönemlerine göre çok hızlı ve büyük sıçramalarla gerçekleşmiş olmasıdır (Yıldızoğlu, 1996: 11-12). Bu kısa açıklama, küreselleşmenin nasıl bir kavram olduğu hakkında belirgin bir çağrışım yapmaktadır. Buradan hareketle, küreselleşme ve onun bir uzan-

tısını oluşturan özelleştirme kavramlarını iktisat ideolojisi çerçevesinde betimlemekte yarar vardır.

A. Uluslararasılaşma, Uluslarötesileşme, Alt-sistemleşme

Kapitalizmin yeniden yapılanması çeşitli özellikler göstermektedir. Küreselleşmenin nerede döllendiği sorusunun yanıtı bu özellikler arasında aranmalıdır. *Özelliklerden birincisi, sermayenin örgütlü emeğe karşı kesin bir üstünlük sağlaması; ikincisi, devletin işlevlerinin esas olarak sermaye birikimi ve hakça gelir bölüşüm taleplerini bastırmaya doğru dönüşmesi; ve son olarak, küreselleşme yani uluslararasılaşan sermayenin önündeki coğrafi-politik engellerin temizlenmesidir* (Şaylan, 1995: 141).

Buradaki "uluslararasılaşma" (internationalizm), ulusal ekonomilerin mal-hizmet alış veriş, emek ve sermaye hareketleri yoluyla karşılıklı olarak birbirlerine açılması ve dünya pazarlarıyla ilişki kurması anlamındadır. Küreselleşme (globalization) kavramı ise, ulusal ekonominin tarihsel bir kategori olarak eridiği ve ulusal pazarların tek dünya pazarıyla birleştiği sürecini anlatmaktadır ki, buna uluslarötesileşme (transnationalizm) süreci de denilmektedir. Buna göre, birincisi bir açılma, ikincisi bütünleşme (integrasyon) sürecini dile getirmektedir (Adalı, 1997: 62). Olayın bir de alt - sistemleşme boyutu söz konusudur. Küreselleşme ve alt sistemleşme birbirini dışlamayan, tamamlayan ve aynı bü-

tünleşme doğrultusunda yürüyen süreçlerdir (Adalı, 63). Avrupa Birliği, NAFTA, ASEAN gibi entegrasyonlar birer alt sistemdir. Küreselleşmeyi bir realite olarak karşımıza çıkaran, Batı Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve Asya-Pasifik coğrafyasında oluşan somut alt - sistemleşme süreçleridir.

Üretim, ticaret, mali ve parasal sermaye ulusal kabuğunu kırıp uluslararası ve/veya uluslararası bir güce eriştiğinden beri, dünya kapitalist sistemi rahat bir nefes alabilmektedir.

B. Küreselleşmenin Getirdikleri

Standford Üniversitesinden Ekonomi Profesörü Paul R. Krugman, The Adam Smith Address: What Difference Does Globalization Make? adlı makalesinde *dünya ticaretinin, dünya üretiminin bir nesil öncesine göre çok daha fazla olduğu, ayrıca 1990'dan sonra uluslararası sermaye hareketlerinin tarihsel standartlara göre daha da büyüdüğü* gerçeğini belirtmektedir. Gerçekten de büyük oranda sermaye, belirli bir oranda da emek uluslararası çapta akışkandır. Acaba bu akışkanlık (mobilité) hangi farklılıklara neden olmaktadır? Krugman'a göre, küreselleşmenin ekonomide çok fazla farklılıklar yaratmadığını ortaya koymak olasıdır. Krugman diyor ki:

"Bir kere, küreselleşmeye rağmen herhangi bir büyük ülkenin yaşam düzeyindeki büyüme oranı, onun aynı dönemdeki büyüme oranına

hemen hemen eşittir. Benim ülkemdeki [ABD] yıllık verimlilik artışı % 1'dir. Diğer ülkelerin verimlilikteki artışın sıfır ya da % 4 olması ülkemiz için sorun değildir. Bununla beraber diğer ülkelerdeki büyüme benim ülkemizin malları için rekabeti artırır ve bizi fiyatları düşürmeye zorlar" (1996: 7).

Küreselleşmenin temel özelliklerinden biri, sermayenin hem uluslararasılaşması ve hem de özgür olmasıdır. Halbuki aynı özellik emek için geçerli değildir. Ünlü iktisatçımız Korkut Boratav, bir röportajda niçin sermaye özgür de, emek ulusal sınırlar içinde tutsak ediliyor? sorusuna şu yanıtı vermektedir:

"Çünkü emeğin bu anlamda özgürleşmesi, emeğin hareket olarak ulusal sınırların dışına taşma olanağının verilmesinin, metropol ülkelerin hazmedemeyeceği sosyal ve ekonomik gerginliklere yol açacağı anlaşıldı. Metropol ülkeler, kendi emek fazlalarını kendi bünyelerinde artık yaratabiliyorlar. %10 civarında işsizlik, kendi bünyelerinde emeği disiplin altına alacak boyuttadır. Bunun üstünde emek fazlasına çevre ülkelerden yüz milyonlara ulaşan insana kapılarını açmak, son yılların bazı olgularını da dikkate alırsak, metropol ülkelerin hazmedebileceği sınırları aştı. Böylece emek gi-

derek artan oranlarda ulusal olmaya başlıyor. Küreselleşme bağlamında sermaye vatanı sızlaşırken, işçiler ulusal olmak zorunda bırakıldı. (...) Avrupa Birliğinde emek hareketleri fiilen değil, ama hukuken serbestleşmiştir. Örneğin, İsveç'li birinin Portekiz'e taşınması, Yunanistan'dan bir emekçinin Danimarka'ya göç etmesi çok büyük sosyal ve kültürel uyum meseleleri getirir. Teorik olarak, hukuken mümkündür, ama sancılıdır. Buna karşılık, Yunanistan'da ya da Türkiye'de oturmakta olan iki rantıye, anlık işlemlerle sermayelerinin tümünü Danimarka'ya ya da Portekiz'e aktarabilir. Dolayısıyla, emeğin sosyolojik anlamdaki bu ulusallığı Avrupa'da bile belleyci olmuştur" (1996).

Üretim etmenleri bakımından sermaye lehine ancak emek aleyhine olan bu tek yönlü küreselleşme, özelleştirme hareketinin gücünü arttırmaktadır.

C. Özelleştirme : Bir Madalyonun Diğer Yüzü

Özelleştirme ve kamulaştırma, adeta bir madalyonun iki yüzüdür.

Bunun böyle olduğu ve her ikisinin de sermayenin değer kazanması yönünde kullanılabileceği, Fransa'nın 1980'lerin başında yaşadığı -özgün adıyla- millileştirme uygulamaları ile

kısa bir zamanda çok çarpıcı bir biçimde kanıtlanmıştır. İşletme bazında millileştirmeler, bazı sanayi gruplarının finansman sıkıntılarının hafifletilmesine, bazılarının da belki de kaçınılmaz olan bir iflastan kurtarılmasına; ulusal düzlemde ise, Fransız sanayisinin liberalleştirilmesine ve dışa açılmasına hizmet etmiştir. Çelişkili gibi görünse de, 1986 de özelleştirmeyi gündeme getirmek ancak daha önce yapılmış millileştirmelerin hazırladığı yapılar üzerinde mümkün olmuştur. Millileştirmelerin işlevi, Fransız kapitalizmini yeniden yapılandırmak ve modernleştirmek olmuştur. Demek ki, özelleştirme için ileri sürülen bütün savlar millileştirmeler aracılığıyla da gerçekleştirilebilmektedir (Oyan, 1994: 172-3).

Gerçekten de bir madalyonun iki yüzü vardır: Bir yüzünde, şimdi moda olan küreselleşme-özelleştirme, diğer yüzünde ise demode sayılan ulusallaşma-kamulaştırma (millileştirme)... Bunlardan birincisini en çok savunanlar, ilginçtir ki, kapitalistleşmek isteyen çevre ülkeleri olmaktadır.

III. Özelleştirmenin Çevre Ülkelerinin Gündemine Girmesinin Nedenleri

Özellikle 1980'lerin başından beri, özelleştirme çevre ülkelerinin gündemine -hiç çıkmamacasına- girmişse, bunun çok önemli nedenleri olmalıdır.

Birinci neden, dış borç krizleri : 1980'lerde çevre ülkeleri dış borç

anaparalarını ve faizlerini ödeyebilmek için kuzeyin özelleştirme formülünü benimsemek zorunda kaldı. Bu formüle göre, kamu şirketlerinin hisseleri borç anaparaları karşılığında satılmak yoluyla bir indirim sağlanabilir ve uluslararası bankaların üzerindeki riziko böylece azaltılabilir. Kolay gibi görünen bu yolu Latin Amerika gibi Türkiye de benimsedi. Elektrik ve telefondan başlanarak özelleştirme hızlandı. Ne yazık ki, Merkez'in özelleştirme dayatması, dış borcunu kendi gelirinden değil, tekrar aldığı borçla ödemek durumunda kalan çevre ülkeler için geçerlidir (Kazgan, 1994: 96-97).

İkinci neden, sermaye akışı ve kâr: Merkez, verdiği borçlar karşılığında çevrenin KİT'ine ortak olunca ya da onları satın alınca, özelleştirme yoluyla çevreye önemli çapta sermaye girişine yol açmış olmaktadır. Böylece, Merkez'de kâr oranının düşmesinden bunalan sermaye, çevre de finansal serbestleşmeden ve özelleştirmeden yararlanarak kâr oranını artırma olanağı bulmaktadır (Kazgan, 98).

Üçüncü neden, mali serbestleşme ve bütünleşme: özelleştirmeyi, sermaye hareketlerinin küreselleştigi ve Merkez sermayesinin yatırım yapacak kârlı alan aradığı günümüz dünyasında salt kamu girişimlerinin özele aktarılması olarak algılamamak gerekir. Sermaye piyasaları bütünleşen, yani mali serbestleşmesi olan ülkelerin şirketleri Merkez - çevre ilişkisiyle sınırlı olmaksızın birbirini ele geçirebilir, ortaklık kurabilir; yeter ki fi-

nans gücü ve kâr beklentisi olsun (Kazgan, 99). O halde denilebilir ki, özelleştirme, küreselleşmenin tetikçisidir.

Dördüncü neden, devlet müdahalesinin enazlanması ve serbest piyasa ekonomisine geçiş: Kapitalist blokla uyumlu yaşamak isteyen çevre ülkeleri, içine girdikleri kapitalistleşme sürecini hızlandırabilmek için bunun zorunlu bir koşulu olarak özelleştirme yapma gereğini duymuşlardır. Bu gereksinimi ya da koşullanmayı özellikle, iktisadi ve siyasal sistemlerini dönüştüren eski Sovyetler ve Doğu Avrupa da görmek mümkündür.

Beşinci neden, sosyalist sistemin küresel olarak büyük oranda çözümlüşü ve çöküşü: Özelleştirmenin yine 1980'lerde çevrenin iktisadi ve siyasal gündemini işgal ederek bir reform gibi gösterilmesinin bir başka nedeni de, hiç kuşkusuz sosyalist sistemin, Merkez deki SSCB de ve çevre deki Romanya, Yugoslavya ve Macaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerinde yönetsel ve siyasal erkini yitirmiş olmasıdır.

IV. Küreselleşmenin İktisadi Aracı Olarak özelleştirme

Sık sık özelleştirme yeniden düzenleme, ihale etme ve devlet hisselilerinin özel kesime transfer edilmesi gibi farklı politikalar için bir şemsiye terim olarak kullanılmaktadır. Ayrıca özelleştirme kavramı, genellikle kamu girişimlerinin özel kesime satılmasıyla ilişkilendirilmesine karşın, çeşitli hü-

kümetlerin mikro ekonomik politikasını tanımlamak için de kullanılagelmiştir (Bishop and Kay, 1989: 9).

Özelleştirmeyi savunanların asıl gerekçesi, kamusal işletmelerin halkçı (populist) politikalar yüzünden zarar etmesi ve bütçe açıklarına yol açmasıdır. O halde, zarar eden bu işletmeler elden çıkarılmalıdır! Ancak özel kesim, zarar eden ve etkin çalışmayan kamu işletmelerini değil, kâr eden ya da kâr beklentisi yaratan işletmeleri satın almak ister. Nitekim uygulamada da görüldüğü üzere, özelleştirmenin mantığı gereği kârlı, verimli ve tekel olan kamu işletmeleri özelleştirilmektedir. Çevre ülkelerinde özelleştirme uygulamalarını meşrulaştırmak için bilinçli ve sistematik olarak kamu girişimleri (KİT) zarar ettirilmekte ve verimsiz çalıştırılmaktadır. Bunun sonucunda özelleştirmeci hükümetler kendi halklarına, halkın malı olan girişimleri neden satmak istediklerini daha kolay anlatabilmektedirler.

Özelleştirme dünyanın her tarafında uygulanmaktadır. Fakat bu, dünyanın çok büyük kamu girişimleri stokunda çok az bir azalmaya neden olabilmıştır (Hanke, 1996: 56). Bu saptamayı, dünyadaki milyonlarca kamu girişi arasında, 1980-92 yıllarında sadece 7 bin civarında KİT in özelleştirilmiş olması yeterince doğrulamaktadır. Dünyada ne kadar (% 15'ini mi yoksa % 30'unu?) ve hangi tür (sınai mi yoksa tarımsal mı?) KİT'in özelleştirme kapsamına alınacağını, nasıl bir özelleştirme mekanizmasının (doğrudan mülkiyetin el değiştirilmesi

yoksa hizmetlerin sözleşmeli taşeronlara yaptırılması olarak mı? vb.) uygulanacağını ve doğal olarak özelleştirme derecesinin (katı mı yoksa esnek mi?) ne olacağını küreselleşme süreci belirleyecektir. Bir bakıma, ne kadar küreselleşme o kadar özelleştirme!.. Bu önermeyi yaşama geçirenler ise ÇUŞ, Dünya Bankası ve IMF'dir.

A. İddialar : K&Ö'nün Yayılması ve Etkisi Sınırlıdır

Şöyle bir iddia var : Piyasaların küreselleşmesi ve yaygın özelleştirmeler, egemen iktisadi eğilimlerdir (dominant economic trends). Bu her iki durumun ulusal devletin etki alanını daraltmaktan başka işe yaramadığı, hem sol ve hem de sağ tarafından ileri sürülmektedir. Her ne kadar mal ve sermayenin küreselleşmesi ya da bütünleşmesine doğru büyük bir eğilim varsa da, yine de ulusal devlet küçüleceğine sanki biraz daha büyümektedir. Zaten söz konusu eğilim, dayatılan bir eğilimdir ve ona karşı mücadele pek çok yerde verilmektedir (Hanke, a.y.).

Genel, fakat yanlış bir kaniya göre; özelleştirmenin katıksız savunucuları, küreselleşmenin anavatanı Batılı ülkelerdir, dolayısıyla en fazla özelleştirme yapanlar bu ülkelerdir. Halbuki, içinde dünyanın en gelişmiş yedi ülkesi (G-7) ile Türkiye'nin de bulunduğu 25 üyeli OECD bloğunda, 1980-92 yıllarında gerçekleştirilmiş olan özelleştirmelerin tüm dünyadaki toplam özelleştirmeye oranı sadece ve sadece % 2.5'tir (40'ta 1'dir). OECD'nin

özelleştirilen KİT sayısı 170, dünyanın geri kalanında ise toplam 5300 den fazladır; başı 4500 rakamıyla [eski] D. Almanya çekmektedir (bkz. Dikbaş, 1997: 68). Buradan da anlaşılmaktadır ki, özelleştirme aşısının tuttuğu coğrafya gelişmiş kapitalist ülkeler (Merkez) değil, Merkeze kaynak aktarmaya alışmış, dolayısıyla sömürülmeğe yatkın az gelişmiş ya da geri kalmış ülkeler (Çevre)dir. Bu bağlamda, özelleştirme küreselleşmenin iktisadi yöntemi sayılırken, bu yöntemin Merkez için devresel (periodic) nitelikte ve iktisadi tercihe bağlı olduğunu, çevre için ise adeta yapısal (structural) bir reform ve zorunlu bir siyasal tercih yönünde anlaşıldığını unutmamak gerekir.

B. ... Ve özelleştirmenin İktisadi Sonuçları

Küreselleşmeye rağmen değil, fakat onu destekleyerek gerçekleşen özelleştirmenin yatırım, istihdam, gelir, gelir dağılımı, borçlar, harcamalar vb. çok boyutlu sonuçları vardır. KİT'in özelleştirilmesi halinde ortaya çıkan bu sonuçlar, ne yazık ki genellikle olumsuz olup özellikle (Türkiye gibi) çevre ekonomilerinde somuttur.

- KİT yerli özel sektörün eline geçerse, yatırımlar fiziksel olarak azalacaktır. Çünkü yapılacak harcama, ülke ekonomisi açısından bir yatırım harcaması değil, bir transfer harcaması olacaktır. Bir KİT'i satın alan bir özel girişimci, aslında bu ülkede yeni bir üretim tesisi kurmamakta, mevcut bir üretim tesisini ele geçirmektedir

(Dikbaş, 65). Demek ki, özelleştirme uygulamasıyla fiziksel ve reel yatırımlar artacağına bir resesyon noktasına gelmektedir.

- Yatırımlardaki bu resesyon, yeni üretim alanlarının yaratılmaması anlamına geleceğinden, ortaya gittikçe artan bir işsizlik sorunu çıkacaktır. Özel kesim, fazla işçi çalıştırmak konusunda çekinceli davrandığı için satın aldığı KİT'te bu davranışını, kârlılık ve etkinlik adına işçi sayısını azaltarak gösterebilecektir.

- Özelleştirilen KİT'te ortakların gelirlerinin artırılması amacıyla izlenecek kâr politikası tüketicinin faydasını aşağıya çekebilir. Hele KİT hisse senetlerinin toplumun geniş tabanında toplanacağına bir avuç kişi ve kuruluşun elinde toplanırsa, oluşacak özel tekelleşme ulusal gelir ve servet dağılımını olumsuz yönde etkileyecektir (Çakıcı, 1986: 264). Gelir dağılımı şu üç etmenin etkisi altındadır: (a) özelleştirme sonrasında çıktılarının miktar ve fiyatlarının değişmesi, (b) KİT hisse senetlerinin piyasada değerlendirilmesi, (c) Girişimlerin satılması sırasında reklam kuruluşlarına kaynak aktarılması (Yarrow, 1986: 358).

- Devlete ek gelir sağlamak, hazine üzerindeki finansman yükünü azaltmak amacıyla KİT in halka satılmasıyla sağlanan gelirlerin, toplam kamu harcamalarına oranla düşük kaldığı görülmektedir (Çakıcı, a.y.). Ayrıca, özelleştirme furyası öncelikle kârlı KİT'i de tehdit ettiği ve devletin elinden aldığı zaman, devlet kendisine sürekli gelir getiren bir kaynağı yi-

tirmiş olacaktır. Kaybedilen bir gelirin enflasyon vergisiyle yeniden kazanılması yolunun seçilmesi ise, başlı başına bir sorundur.

- KİT'in özel kesime devir işlemleri kamu kesimine yüksek maliyetler yüklemektedir. Şu nedenlerle: (a) KİT'in özelleştirilmesi genellikle geniş bir reklam kampanyasıyla yürütülmekte, bunun maliyetlerini de kamu kesimi üstlenmektedir. (b) Özelleştirme, KİT'in bilançolarının düzeltilebilmesini, dolayısıyla bu kuruluşlarının Hazine ye olan borçlarının silinmesini gerektirebilmektedir. (c) KİT'in pay satışı yoluyla özelleştirilmelerinde aracı mali kurumlara önemli tutarlarda komisyon ödenmekte, ayrıca geniş bir kitleye pay senedi satabilmek için belirli miktarda düşük fiyatlı ya da bedava satışlara gidilmektedir. Fransa da 1987 de yayımlanan bir makaleye göre, bu üç nedenden dolayı, sadece British Telecom şirketinin özelleştirilmesinde İngiliz devletinin yüklediği maliyet, resmi olarak 190 milyon Sterlini bulmuştur. Bir tek özelleştirme işlemi için bu görünür maliyet, Türkiye'de şimdiye kadar (ilgili tarih dikkate alınmalıdır!) özelleştirmelerden elde edilen toplam gelire eşittir (Bkz. Oyan, 186-7).

- Ayrıca, KİT'in yabancı şirketlerin eline geçmesiyle birlikte, yabancı sermayenin ayrıcalık talepleri başlayacaktır. Buna göre, yabancı sermaye satın aldığı KİT ile tekelci olmak, yerli banka kredilerini kullanmak gibi birçok hakkı elde etmek isterken, bütünleştiği ekonomide ulusal bağımsızlık riskini doğuracaktır. Bu listeyi

uzatmak olanaklıdır. Kısacası, özelleştirme operasyonlarıyla kamu girişimlerinin yerli ya da yabancı şirketlere devredilmesi, ulusal ekonomiler açısından can yakıcıdır, can sıkıcıdır. Ancak küreselleşmenin önünün açılması ve kapitalizmin Merkez de olduğu gibi çevrede de egemen olabilmesi özelleştirmeye endekslenmiştir.

V. Genel Sonuç

Küreselleşmenin de, özelleştirmenin de ideolojik kaynağı liberalizmdir. Geçmiş yüzyıllarda da belirli düzeyde varolan küreselleşme olgusu şimdi daha fazla gündemdedir. Çünkü yatırım araçları çeşitlenerek artmakta; iletişim, bilgi işlem ve medya teknolojisi gittikçe gelişmekte; ÇUŞ, niceliği ve niteliğiyle finans kapital (= banka sermayesi + sanayi sermayesi) üretmektedir. Bütün bunlar küreselleşmenin gerçek itici güçleridir. Özelleştirme ise küreselleşmenin - iktisadi anlamda- finansman kaynağını oluşturmaktadır.

Kapitalist dünyanın bir pazarı ve parçası olmak dışında seçeneksiz bırakılan Türkiye ve diğer çevre ülkelerinin ekonomide karar vericilerine düşen görev, küreselleşme denilen ilacın prospektüsünü iyi okuyup anlamaktır. Böylece bu ilacın yan etkilerinin asıl etkilerinden daha fazla olabirliliği gözardı edilmemiş olur.

Özelleştirme, belki de küreselleşmenin bir bileşeni olarak, salt zengin ve gelişmiş kapitalist ülkelerin politikası olduğu düşünülebilir. Tersinden formüle edilecek olursa; zengin ve

gelişmiş ülke olabilmek için çevre ülkelerin kamusal girişimleri özelleştirmeleri gerektiği ileri sürülebilir. Ancak şu unutulmamalıdır ki; nedenleri bilinmeden, sonuçları hesaplanmadan yapılan hiçbir özelleştirme, ne olumludur ve nede yararlıdır. Toplumla rağmen yapılan özelleştirmenin ciddi yanlışlıkları vardır. Toplumun gerçek ihtiyaçlarını karşılayacaksa, tıpkı özel kesim gibi devletin de ekonomide varlığını ortadan kaldırmayacaksa, ve son olarak, sermayenin yanı sıra emeğin de küreselleşmesine katkıda bulunacaksa, yapılacak kısmi özelleştirmelerden, Merkez-çevre ayırımı yapılmadan, tüm dünya yarar sağlayabilecektir.

Kaynakça

Adalı, C. (1997), *Günümüz Kapitalizmi ve Devleti Üzerine*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Bishop M. and J. Kay. (1989), *Does Privatization Work?* London Business School.

Boratav, K. (1996), Ekonomi ve Küreselleşme , iç. I. Kansu, *Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme*, 2.b., KİGEM, Ankara.

Çakıcı, L. (1986), İktisadi yönden KİT lerin özelleştirme Çalışmalarından

Beklenenler *ORHİM Seminerler Dizisi*, ss. 256-267.

Dikbaş, Y. (1997), *özelleştirme Sömürgeleştirme*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Hanke, S. H. (1996), Globalizasyon is Globaloney , *Forbes Magazini*, Vol: 157, January 1 (fulltext item number 9512277659).

Kazgan, G. (1994), *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar, İstanbul.

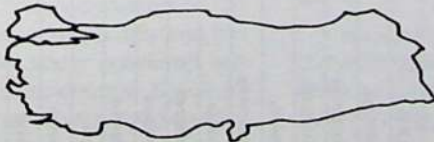
Krugman, P. R. (1996), The Adam Smith Address : What Difference Does Globalization Make? *Business Economics Magazine*, Vol: 31, January-March, (fulltext item number : 9601071943).

Oyan, O. (1994), Özelleştirme Söylemi ve Gerçekler , iç. A. Polatoğlu (haz.), *Özelleştirme Tartışmaları*, Balam Yayınları, İstanbul, ss. 167-200.

Şaylan, G. (1995), *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi, Ankara.

Yarrow, G. (1986), Privatization in Theory and Practice , *Economic Policy*, Vol : 2, April, pp. 325 - 363.

Yıldızoğlu, E. (1996), *Globalleşme ve Kriz*, Alan Yayıncılık, İstanbul.

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (EYLÜL 1998)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi** (Milyar \$) (Son 3 Ay)	Faiz Oranları (%)	
							Para Piyasası (Son 3 Aylık)	Kredi
A.B.D.	3.6	1.7	4.2	4.9	-219.7	-165.4	5.72	8.50
Almanya	3.8	0.9	1.7	11.6	73.5	2.3	3.43	5.05
Avustralya	3.9	0.7	2.8	8.7	-2.8	-16.2	5.00	8.75
Avusturya	4.2	0.9	5.0	4.5	-4.9	-3.2	3.38	6.50
Belçika	4.6	0.4	2.3	14.1	11.6	13.5	3.32	7.25
Danimarka	3.7	1.8	4.2	8.0	3.0	0.5	3.68	6.75
Fransa	3.0	0.8	2.4	12.5	29.4	39.7	3.38	6.55
Hollanda	3.4	2.0	3.1	5.7	16.2	22.1	3.32	5.25
İngiltere	2.6	3.5	5.0	7.2	-27.0	-0.2	7.19	8.50
İspanya	3.7	2.2	2.9	21.0	-19.5	6.4	4.65	7.00
İsveç	4.1	0.6	2.2	9.1	17.5	5.3	4.10	4.66
İsviçre	2.4	0.1	0.5	5.0	0.2	21.1	1.56	3.63
İtalya	2.5	1.8	2.1	12.1	26.9	29.1	5.31	7.88
Japonya	-3.7	-0.1	-0.2	3.4	116.1	111.2	0.36	1.63
Kanada	3.8	1.0	2.6	9.0	12.3	-13.1	5.56	7.50

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil. Kaynak: The Economist, 5 Eylül 1998.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

Görüşler

Yrd. Doç. Dr. ERİŞAH ARICAN

Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Yüksek Okulu Öğretim Üyesi

Latin Amerika Ülkeleri ve İsrail'in İstikrar Programları ve Deneyimleri

GİRİŞ

Enflasyonist süreçlerin farklı bir şekilde tanımlanması, hem makroiktisat ve hem de para politikalarının temel sorunlarından birini teşkil etmiştir. Günümüzde iktisatçıların çoğu, ülkelerin önemli bir problemi olan enflasyona yol açan parasal olgu üzerinde yoğunlaşmıştır. Böylece, istikrara ulaşmak için temel nokta, parasal genişlemenin yol açtığı para arzındaki artışların kontrol edilebilmesi olarak kabul edilmektedir.

1980'lerden itibaren, özellikle Latin Amerika ülkelerinde yaşanan yüksek enflasyon ve düşük büyüme hızları bu ülkeleri istikrar politikaları arayışları içerisine sokmuştur. Büyük ölçüde, iç ekonomik ve politik sorunlar

la artan borçlardan kaynaklanan ekonomik krizlerde, ülkelerin büyük bo-yutlara varan bütçe açıklarının önemli etkisi olmuştur. Bununla beraber, enflasyon oranı ve diğer makro ekonomik değişkenlerdeki (düşük büyüme hızı, yüksek faiz gibi) dengesizlikler, başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere diğer gelişmekte olan ülkelerde farklı istikrar programları uygulamasına yol açmıştır. Özellikle, parasal ve mali istikrarı dikkate alan bu programların uygulanmasında ve başarısında ülkelerin farklı yapısal özellikleri de önemli bir noktayı oluşturmaktadır.

Bu açıdan, incelenen çalışmada, dünyada uygulanan istikrar programlarına ve ülkeler bazında sonuçlarına değinilecektir.

1. İstikrar Programlarının Uygulanma Nedenleri

Son yirmi yıldır, başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere diğer gelişmekte olan ülkeler (Doğu Avrupa'nın çözümlü ile ortaya çıkan sorunlar, İsrail gibi) yüksek enflasyonla beraber seyreden düşük büyüme hızları ekonomi gündeminin önemli bir sorunu olmuştur. Dünya Bankası'nın tanımladığı kriterlere göre, en borçlu ülkeler kategorisine giren ülkelerin ortak özelliği, 1980'lerden itibaren yüksek enflasyon oranlarıyla beraber düşük büyüme hızlarını birlikte yaşayan ülkeler olmalarıdır⁽¹⁾.

Genellikle ekonomi literatüründe kronik enflasyon, hiper enflasyon, ılımlı enflasyon arasındaki ayırımı kesin olmadığı görülmektedir. Cagan'ın (1956) tanımına göre, hiper enflasyon, aylık fiyat artışları % 50'yi aştığında başlamaktadır⁽²⁾. Bununla beraber aylık % 25'lik bir fiyat artışı da hiper enflasyon olarak kabul edilebilir. Görüldüğü gibi enflasyon, varlığını sürdürdüğü her durumda ekonominin en

önemli faktörü olma özelliğini korumakta ve diğer faktörleride geri plana itmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1950-1985 yılları arasında geçen süreç içinde, en yüksek fiyat artışları, Arjantin, Bolivya, Brezilya ve İsrail'de görülmüştür. Bu ülkelerden Bolivya'daki enflasyon türü 1920'lerde yaşanan hiperenflasyon olgusunu benzerlik göstermektedir. Bu gruba, Polonya, Macaristan ve Avusturya'yı da dahil etmek mümkündür⁽³⁾.

Arjantin, Brezilya ve İsrail de, enflasyon kronik, yüksek ve yarı istikrarlı bir durum arz etmektedir. Bu ülkelerde 1970 ve 1980'lerde görülen yarı istikrarlı yüksek kronik enflasyon durumunda, aylık enflasyon oranı % 5 - 25 arasında değişmiş ve bu durum 5 ilâ 8 yıl arasında sürebilmiştir. Hiperenflasyonda olduğu gibi, yüksek kronik enflasyonun temelinde büyük oranlara varan kamu kesimi açıkları yatmaktadır. Bununla beraber, bu dinamik sürecin yarı istikrarlı görülme-

Tablo 1:

Aşırı borçlu ülkelerin büyüme ve enflasyon oranı (1980-1989) (%)
(1965-1980 ile karşılaştırmalı olarak).

	GSYİH deflatörü yıllık enflasyon oranı 1980-1989 (%)	Yıllık GSYİH artış oranı (%)	1989 sonunda Toplam dış borç / GSMH oranı (%)
Aşırı borçlu ülkeler	141 (29)	1.9 (6.1)	54 (38)
OGÜ	73 (21)	2.9 (6.2)	46 (36)
OECD	8 (4)	3.0 (3.8)	—

sinde, temel nominal değişkenlerin (ücretler, döviz kuru ve parasal büyüklükler) fiyat hareketleriyle gösterdiği uyum da önemli bir faktör oluşmuştur⁽⁴⁾.

1950'li yıllardan itibaren Latin Amerika'da görülen kronik enflasyon ile hiperenflasyon arasındaki nitelik farklarına ilk defa Felipe Pazos'un (1972) araştırmasında değinilmiştir. Pazos, bu araştırmasında, savaş döneminden sonra 1960'ların sonlarına kadar (1949-1970) Latin Amerika'da yaşanan enflasyon deneyimlerini esas almıştır. Bu dönemde bazı ülkelerde, uzun süre, iki rakamlı enflasyon oranları görülmüş, nadir olarak da, % 100'lük tepe noktasının aşıldığı yıllar

yaşanmıştır. Bu dönemin başlıca ülke örnekleri, Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay'dır. Bu ülkelerde, 10-15 yıl boyunca, enflasyon % 20-30 oranlarında kalmış, ancak zaman zaman % 70 veya % 90 gibi yüksek oranlara da sıçramıştır. (Buna benzer bir süreci İsrail ve Brezilya 1970'lerde, Türkiye ise yakın zamanda yaşamıştır.) Enflasyonun bu dönemde % 100'ü aşmasının iki örneği bulunmaktadır. Enflasyon oranı 1959'da, Arjantin'de % 114, Uruguay'da ise % 125 gibi bir orana yükselmiştir⁽⁵⁾.

Pazos, incelediği kronik enflasyon ile tarihsel hiperenflasyonlar arasındaki farkları şu şekilde açıklamaktadır⁽⁶⁾:

Tablo 2:
Enflasyonist orta gelirli ekonomilerde enflasyon, büyüme ve borç oranları 1980-1985 (1965-1980)

	GSYİH deflatörü yıllık enflasyon oranı (%)	Kişi başına GSYİH yıllık ortalama büyüme oranı (%)	Toplam borç / GSMH artış oranı (%)
1. Bolivya	569 (16)	-7.3 (2.0)	45 (93)
2. Arjantin	343 (78)	-3.0 (1.7)	36 (48)
3. İsrail	196 (25)	-0.1 (3.8)	22 (81)
4. Brezilya	148 (31)	-1.0 (6.3)	18 (31)
5. Peru	99 (21)	-3.9 (1.2)	38 (51)
6. Meksika	62 (13)	-1.8 (3.2)	25 (30)
7. Uruguay	45 (58)	-4.6 (2.0)	64 (17)
8. Yugoslavya	45 (15)	0.1 (5.2)	19 (26)
9. Türkiye	37 (21)	2.0 (3.5)	17 (34)
10. Costa Rica	36 (11)	-2.2 (3.4)	67 (60)
11. Polonya	35 (..)	-0.4 (..)	33 (16)
12. Nikaragua	34 (9)	-3.2 (-0.5)	80 (105)
13. Ekvator	30 (11)	-1.4 (5.1)	19 (54)
50 Orta gelirli ülkenin ortalaması	51 (21)	-0.6 (40)	18 (28)
OECD ortalaması	8 (6)	1.7 (3.2)	-

– Senyoraç gelirlerindeki artış ve kamu açıklarının büyüklüğü ile "kronik" olarak ifade edilen enflasyon arasında bir bağlantı kurulamamıştır.

– Sözleşme sürelerinin uzunluğundaki farklar için Pazos, kronik enflasyon sürecinde ücret ve fiyat kararlarının sonradan dikkate alınmasını önermektedir. Cari enflasyonu geçmiş enflasyonla ilişkilendiren yaşam standartları düzenlemelerini, özetle, "enflasyonist atalet" kavramını tartışmaktadır.

– Pazos, ayrıca döviz kuru düzenlemelerinin ödemeler dengesi üzerindeki etkilerini tartışmaktadır.

– Sonuç olarak, 1950'lerin ve 1960'ların kronik enflasyonlarında, 1920'lerin şok uygulamalarından farklı olarak, uygulanan istikrar önlemleri ve anti-enflasyonist politikaları göstermiştir. Burada dikkat çeken en çarpıcı nokta, 1970'lerin ve 1980'lerin yüksek enflasyon deneyimini önceki yirmi yılda yaşanan kronik enflasyonist süreçlerden ayıran en önemli olgu olarak açıklanmaktadır.

1970 ve 1980'lerde yıllık enflasyonun üç rakamlı oranlara çıkmasına yol açan faktörlerin arasında, büyük dış şoklar, petrol ve buna bağlı diğer ürünlerin fiyatlarındaki sıçramalar ve borç krizleri gelmektedir. Çünkü, bu tür yüksek oranlı enflasyonun tedavi edilmesinde hem ekonomik ve hem de politik faktörler önemli rol oynamaktadır. Öyle ki, enflasyon oranının artışı ile fiyat istikrarı, ücretler, para arzı ve/veya döviz kurları arasındaki dengenin bozulması ekonomide en-

gelyeyici bir görev üstlenirken, bu durum ülkenin politik problemlerinin artmasına da yansımaktadır (Örneğin: Şili'de uzun süren askeri diktatörlükle sonuçlanan ekonomik ve politik kriz)⁽⁷⁾.

2. Temel İstikrar Programları

Ülkeleri yüksek enflasyon krizinden çıkarmaya yönelik programları M. Bruno; beş ana başlık altında toplamaktadır. Buna göre, ilk üç grup istikrara yönelik politikaları kapsamakta, dördüncü grup ise yapısal reformları ele almaktadır. Sonuncu grup ise, politik reformlarla ilgilidir⁽⁸⁾.

2.1. Ortodoks İstikrar Programı

Amaç: Bu program, iç ve dış dengeyi gerçekleştirmeyi esas alır.

– Bütçe dengesinin sürekliliğini sağlamak (bunun için, vergilerde artış ile doğrudan ve dolaylı sübvansiyonlarda azalış yaratmak),

– Kambiyo kurunu sabitleştirmek,

– Merkez Bankasını bağımsızlaştırmak veya bağımsızlığını desteklemek,

– Dış desteği sağlamak,

– Toplumsal desteği sağlayıcı ortamı yaratmak.

2.2. Heterodoks İstikrar Programı

Amaç: Bu program, bütün nominal çıpaların kullanımıyla ekonomik dengeyi sağlamayı esas alır.

- Kambiyo kurunun serbestleştirilmesi,
- Para ve/veya kredi tavanları belirlemek,
- Ücretlerin ve sözleşmelerin dondurulması ve gelirler politikaları uygulamak,
- Geçici veya kısmi fiyat kontrolleri uygulamak.

2.3. Ek Önlemler (Extra nuts and bolts)

Amaç: Makroekonomik dengeyi çabuk ve hızlı bir şekilde gerçekleştirmek.

- Faiz oranlarını belirleme koşullarının düzenlenmesi,
- Yeni bir para birimini tedavüle çıkarmak veya sıfırları atmak,
- Likit varlıkların de-endekslenmesi veya de-dolarizasyonu,
- İç borcun yeniden yapılandırılması. Bunun için, ortodoks programda belirtildiği gibi, işletmeler, bankalar ve hükümet arasında kamu borçlarının düzenlenmesi.

2.4. Yapısal Reformlar

Amaç: Etkin büyümeyi gerçekleştirmek için mikro-bozucu etkileri ortadan kaldırmak.

- Ödemeler bilançosundaki cari hesapların liberalize edilmesi (kotaları ve lisansları kaldırmak),
- Mali reformlar (vergi, harcama ve transfer sistemleri),

– Ulusal finansal piyasalar ile sermaye piyasalarının deregülasyonu ve finansal aracılık için yeni kurumların oluşturulması,

– Emek piyasasının deregülasyonu ve/veya liberalizasyonu.

2.5. Politik Reformlar

Amaç: Bütünüyle iyi işleyen demokrasinin kurulmasını sağlamak.

Bruno ifade edilen çalışmasında, bu reformların etkili olabilmesi için, uygulama aşamasında potansiyel başarıda İsrail deneyiminden yola çıkarak gerekli koşulları aşağıdaki şekilde sıralamaktadır⁽⁹⁾.

– Sistemi düzetmek için alternatif kısmi teşebbüslerin başarısızlığının ardından kapsamlı bir program uygulanmalıdır. (Arjantin ve Brezilya'da fiyat kontrollerinin sık sık tekrarlanması deneyinde olduğu gibi.)

– Merkezi politik liderlik güçlü olmalıdır, (Tercihen tek parti iktidarı veya geniş tabanlı bir koalisyona dayanmalıdır.) ve programı uygulamaktan başka bir çıkış yolu olmamalıdır.

– Program, bütünlüğü sağlamış bir paket olmalıdır. Aksi takdirde, politikacılar önerilen paketin hoşlandıkları bölümlerini seçip çıkarmayı tercih ederler, ancak paketin tamamını veya büyük bir kısmını uyguladıklarını iddia ederler.

– Ekonomi mesleğinin önde gelenleri arasında bir mütabakat sağlanmalıdır. Politikacılar, profesyonellerin düşünce farklılıklarından kendi lehlerine yararlanırlar.

– Kısa süreli bir fedakarlık kaçınılmaz olsa bile, toplumun geneli için potansiyel refah iyileşmelerinin unsurlarını açık bir şekilde ortaya koyabilmelidir.

– Program, politik liderliğin devam ettirebileceği (kısa veya uzun vadede) izlenimini verebilmelidir.

3. Uygulama Sonuçları

İstikrar programları ülke bazında incelendiğinde, Bolivya ve Şili'nin başarılı bir ortodoks istikrar programı, Arjantin ve Brezilya kısa ve başarısız bir heterodoks istikrar programı ve İsrail ve Meksika'nın ise başarılı bir heterodoks istikrar programı uyguladıkları görülmektedir (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3:
Yüksek Enflasyon ve Uygulanan İstikrar Programları (1970-1989)

	Ort. Aylık Oran			Aylık Tepe Oranı (4)	% 50'den Büyük Aylık Oran (5)	% 100'den Büyük Yıllık Oranlar	
	1970-1979 (1)	1980-1985 (2)	1986-1990 (3)			1970-1979 (6)	1980-1989 (7)
Başarılı Ortodoks Bolivya (85)	1.4	18.5	2.1	182 (2/85)	9 (16)	–	5
Şili (75)	7.6	1.7	1.4	88 (10/73)	1 (1)	4	–
Başarısız Heterodoks Arjantin (85)	6.8	11.9	19.0	197 (7/89)	5 (18)		
Brezilya (86)	2.4	7.9	19.7	84 (2/90)	4 (18)	–	8
Başarılı Heterodoks İsrail (85)	2.6	9.1	1.4	28 (7/85)	– (1)	–	6
Meksika (88)	1.2	3.9	4.8	15	– (–)	–	3
Yeni Üyeler Türkiye (80)	1.9	3.3	3.8	21 (2/80)	– (–)	–	1
Yugoslavya (96)	1.4	3.4	14.5	60 (12/89)	3 (7)	–	3
Polonya (90)	0.3	2.6	8.6	77 (1/90)	2 (5)	–	2

Kaynak: M. Bruno, "Introduction and Overview", Lessons Economic Stabilization and Its Aftermath, s. 4.

İstikrar programlarının başarılı olduğu ülkeler şematik olarak, Sergio Rebelo ve Carlos A. Vegh tarafından incelenmiş ve aşağıdaki şekilde ülke bazında özetlenmiştir⁽¹⁰⁾.

**Arjantin: Nisan 1991 -
Konvertibilite Planı**

– **İstikrar Programının Tarihi:** Nisan 1991'den günümüze.

– **Döviz Kuru/Para Politikası:** Konvertibilite planı, şok ortodoks programdır. Kambiyo kuru, sabitleştirilmiş ve parasal taban yasal olarak, altın ve döviz rezervlerle desteklenmiştir.

– **Maliye Politikası:** Programın uygulanması ile bütün kamu açıkları kapatılmıştır. Plan aynı zamanda, yoğun özelleştirme programı da içermektedir.

– **Yapısal Politikalar:** Temel yapısal değişim, bazı büyük kamu işletmelerinin özelleştirilmesini içeren köklü kamu sektörünün reformudur. Finansal piyasalar, planın başlamasından itibaren esas olarak serbestleştirilmiştir.

– **Ücret ve Fiyatların Endekslenmesi:** Planın uygulanması ile geçmiş enflasyona endekslene yasal olarak yasaklanmıştır.

İsrail: 1985 İstikrar Planı

– **İstikrar Programının Tarihi:** Temmuz 1985'te uygulanmaya konmuştur.

– **Döviz Kuru/Para Politikası:**

Bu plan, fiyat ve ücret kontrolü ile kambiyo kuru dondurulmasını içeren bir heteredoks programdır. Başlangıçta (ilk 6 ay için), yüksek karşılık yükümlülükleri ve kısa-vadeli sermaye kontrolleri aracılığıyla banka kredilerine tavan konulmuştur.

– **Maliye Politikası:** Kısa bir sürede bütçe dengesini sağlayan ciddi bir mali reform uygulanmıştır. Burada anahtar faktör kamu harcamalarındaki yaklaşık % 10'luk indirimden oluşmaktadır. (İndirimin yarısı savunma harcamalarındaki azalmadan, diğer kalanı ise çeşitli sübvansiyonların kaldırılması ile saptanmıştır.) Mali düzenleme, Eylül 1984'te başlamış ve Temmuz 1985'te daha sıkılaştırılmıştır.

– **Yapısal Politikalar:** Diğer programlarla karşılaştırıldığında, yapısal politikalar daha sınırlı ve aşamalı olarak zamana yayılmıştır. En büyük değişiklik, 1985-1991 zaman diliminde, finansal piyasaların önemli ölçüde liberalleşmesi olarak görülmüştür. Temelde, özelleştirmede bir ilerleme olmamıştır.

– **Ücret ve Fiyatların Endekslenmesi:** 1985 programında ücret ve fiyatların kontrolü, politika belirleyicilerin gözünde, 1985 İsrail planına kadar, ücret ve fiyatların endekslenmesi başıboştu. İsrail'de sendikalar çok güçlü olup, sosyal pakt, geçmiş enflasyona dayanan endekslemeden kaynaklanan enflasyonun sürekliliğini kesmeyi zorunlu koşul olarak görmüştür.

Meksika: Aralık 1987 İstikrar Planı

– **İstikrar Programının Tarihi:**

Esas: plan, (heterodoks ve İsrail gibi) Aralık 1987 yılında başlamıştır.

– **Kambiyo Kuru / Para Politikası:**

Kambiyo kuru bir yıl için sabitleştirilmiş ve sonra sabit günlük bir miktarda devalüe edilmiştir. Daha sonra, kambiyo kuru bandı uygulanmıştır.

– **Maliye Politikası:**

Disinflation planı uygulanmadan öncesinde de, önemli mali reformlar yapılmıştır. Reformlar, kamu harcamaları azaltmayı, vergi tabanını arttırmayı ve vergileri etkin bir şekilde toplayabilecek vergi reformları ile kamuya ait işletmeleri özelleştirmeyi kapsamaktadır. Programın uygulanmasıyla, kamu boçlarının servis ödemeleri (reel faiz oranları yüksek) yüksek olmasına rağmen programın başından beri büyük fazla lar vermiştir.

– **Yapısal Politikalar:**

1980 yılı sonları ve 1990 yılları başlarında birçok plandan önce, önemli yapısal değişiklikler yapılmıştır. 1982-1992 zaman periyodunda hem kamu girişimleri ve hem de kamu sektöründe işsizlik önemli ölçüde azalmıştır. Ortalama gümrük tarifeleri, 1982'de % 27, 1992'de % 13'e düşürülerek, dış ticaret önemli ölçüde liberalleştirilmiştir. Bu amaçla, NAFTA gibi bir topluluğa katılmıştır. Meksika, borçlanma hacminin artmasıyla, 1989 sonrası dünya finansal piyasalardan çıkarılmıştır.

– **Ücret ve Fiyatların Endekslenmesi:**

Geçmiş enflasyona endekslenmek çok yaygındı. İsrail'de olduğu

gibi, enflasyonu azaltmak için sosyal pakt oluşturulmuştur. Bu pakt düzenli olarak yenilenmiştir.

Uruguay: Ekim 1978 İstikrar Planı

– **İstikrar Programının Tarihi:**

90 gün öncesinden kambiyo kuru nun açıklanacağına duyurulmasıyla plan, ekim 1978 yılında uygulamaya konmuştur. Merkez Bankası'nın paranın değerini % 140 oranında düşürmesi ve kambiyo kuru dalgalı kura bağlaması ile plan Kasım 1982'de sona ermiştir.

– **Döviz Kuru / Para Politikası:**

Devalüasyon oranı düşürüldü ve açıklandı. Sermaye hareketliliğinin yüksek derecede olması nedeniyle, parasal büyüklük hedeflerine ulaşılamadı.

– **Maliye Politikası:**

Kamu sektörü 1979 yılında da dengelenmiştir. "Tablita dönemi" boyunca, 1979 sonlarında yapılan bir vergi reformu haric, amacı sistemi daha etkin kılmak olan herhangi bir mali önlem alınmamıştır. 1982 yılı mali açıktaki büyük genişlemeye sebep, sosyal güvenlik ödemelerindeki artış ve kamu kesimindeki maaşları ile işçilerden kesilen vergilerdeki azalışlar olarak gösterilmiştir.

– **Yapısal Politikalar:**

Ticari liberalizasyon hareketine 1978'de başlanmıştır. Ticari liberalizasyon aşamalı bir gelişim kaydetmiş ve 1983 yılında kesintiye uğarmıştır.

– **Ücret ve Fiyatların Endekslenmesi:**

İnmesi: "Tablita" dönemi boyunca 6 ay kamu sektörü ücret artışları ve sosyal güvenlik ödemeleri bir zorunluluk olarak geçmiş enflasyona endekslenmiştir.

Kriz içerisinde bulunan ülkelerin hazırladıkları istikrar paketlerinin uygulanması aşamasında ciddi bir zaman kaybı bulunmaktadır. Bu nedenle, politika belirleyiciler makroekonomi politikalarda istikrarı sağlamak amacıyla (parasal-mali) kambiyo kuru ve faiz oranları gibi temel değişkenleri esas almaktadır. Özellikle, literatürde, yüksek reel faizlerinin kriz dönemlerinde büyük etkisi olduğu kabul edildiğinden, kamu kesiminin borçlanma ihtiyacına dikkat çekilmektedir. Çünkü, kamu kesiminin borçlanma gereğinin artması hem reel faiz oranlarının yükselmesine ve hem de para arzının artışını destekleyerek, enflasyonla mücadele şansını azaltmaktadır⁽¹¹⁾.

Çalışmada incelendiği gibi, istikrar programlarının başarısı, hazırlanan paketteki, makroekonomi politikalarına güven, inandırıcılığın ve politik istikrar ile mali politikalarda disiplinin sağlanması ve Merkez Bankalarının bağımsızlığı koşullarına bağlıdır. Bu nedenle, hükümetlerin uygulayacakları istikrar paketlerinde, bu koşulları dikkate alması ve toplumu refah

kaybına uğratacak uygulamalardan kaçınması önem taşımaktadır.

Dipnotlar

1- Michael Bruno, *Crisis, Stabilization and Economic Reform (Therapy by Consensus)* Oxford University Press, 1993, ss. 1-2.

2- P. Cagan, "The Monetary Dynamics of Hyperinflation. In *Studies in the Quantity theory of money*, ed. M. Friedman, s. 25, Chicago University of Chicago Press, 1956.

3- Bruno, a.g.e., ss. 6-7 ve ayrıntılı bilgi için bkz. *Lessons of Economic Stabilization and Its Aftermath*, (ed, M.Bruno, S. Fischer, N. Liviatan v.d.) The MIT Press, 1991.

4- Bruno, a.g.e., s. 7.

5- Bruno, a.g.e., ss. 10-11.

6- Bruno, a.g.e., s.11.

7- Miguel A. Kiguel & Nissan Liviatan, "Inflationary Rigidities and Orthodox Stabilization Policies: Lessons from Latin America", *World Bank Economic Review*, 1988 Vol. 2, No. 3, ss. 286.

8- Bruno, a.g.e., ss. 268-269.

9- Bruno, a.g.e., ss. 267-268.

10- S. Rebelo - Carlos. A. Vegh, "Real Effects of Exchange-Rate-Based Stabilization: An Analysis of Competing Theories, *Macroeconomic Annual*, 1995, NBER, ss. 125-170.

11- T. Sargent - N. Wallace, *Some Unpleasant Monetarist Arithmetic*, Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, Fall 1981, ss. 1-17.

hhhhhhhhhhhhhhhhhhhh
hhhhhhhhhhhhhhhhhhhh

SİZ DE ABONE OLUN!

«Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi»ne abone olanlar,
«Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi»ni önce okuyanlardır.

Adı Soyadı :

Firma Adı :

Adres :

Posta Kodu :Tel: Fax:

- Abone olmak istiyorum.
 Yeniden abone olmak istiyorum.
 Lütfen temsilcinizi gönderin (İstanbul'da oturanlar için).

«BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR» Aylık Dergi, 12 sayı için 1998 Yılı Abone Koşulları;

YURT İÇİ

6 Aylık: 3.000.000.- TL

1 Yıllık: 5.400.000.- TL

YURT DIŞI

6 Aylık 25 \$

1 Yıllık: 40 \$

Not: Öğrencilere % 40 indirim yapılmaktadır.

Abone bedeli (.....) TL, aşağıdaki işaretli banka hesabınıza havale edilmiştir.

T. İş Bankası
Cağaloğlu Şubesi
Hesap No: 256319

Akbank T.A.Ş.
Nişanca Şubesi
Hesap No. 10469-5

Yapı Kredi Bankası
Çemberitaş Şubesi
Hesap No. 2269-9

Ziraat Bankası
Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 768

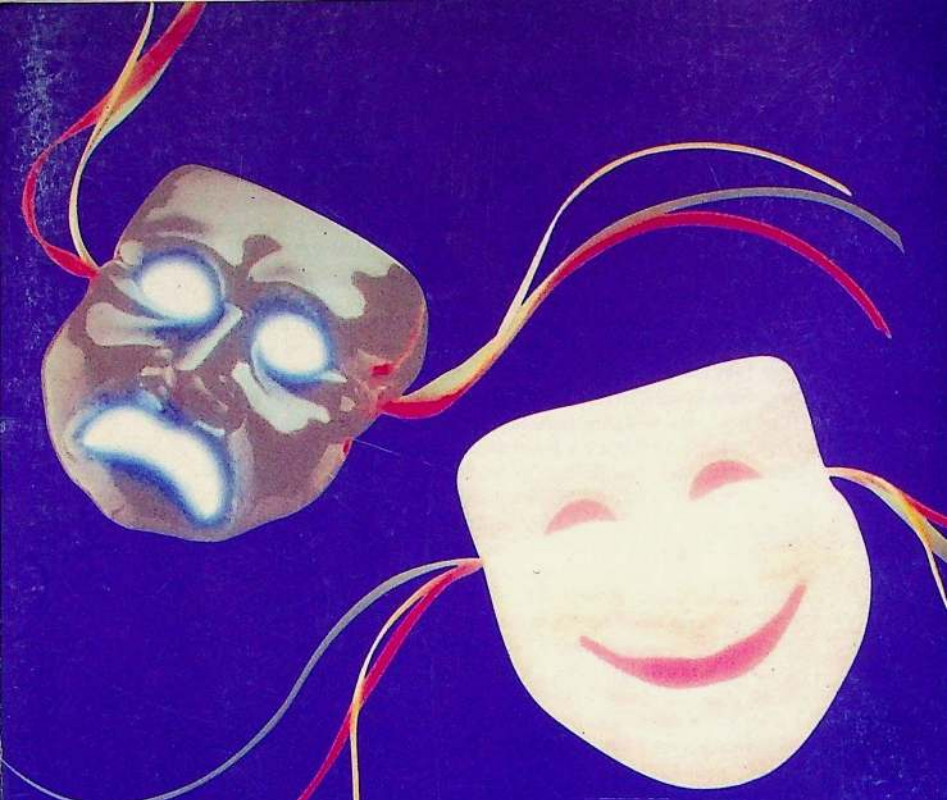
T. Ticaret Bankası
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 21345

«EKONOMİK VE SOSYAL YAYINLAR A.Ş.» adına, abone bedeline ilişkin, bankaya yatırdığınız makbuzun (ve öğrenci iseniz, öğrenci kimliğinizin) fotokopisini, yukarıdaki abone formu ile birlikte lütfen, «Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi; Binbirdirek Mahallesi, Suterazisi Sokak, No. 6 / 2; 34400 Sultanahmet – İSTANBUL» adresine gönderiniz. Ya da şu numaraya Fax geçebilirsiniz:
(0 – 212) 518 66 43 • Tel: 518 17 32

1989-1998... EFES PİLSEN VE SANAT...

1989 Herbie Mann (Konser) Jose Feliciano (Konser) | **1990** Efes Pilsen Blues Festival I, Lezginka Halk Dansları Topluluğu (Gosteri) İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) | **1991** Efes Pilsen Blues Festival II, İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) | **1992** Efes Pilsen Blues Festival III, Olympia Brass Band (Konser) Evita (Müzikal) | **1993** Efes Pilsen Blues Festival IV, Gizli Oturum (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) | **1994** Efes Pilsen Blues Festival V, İstanbul Annendir Çocuğum (Sinema Filmi) Antigone (Oyun, Yunus Emre Kültür Merkezi) Nikah Kaçığı (Oyun, Yunus Emre Kültür Merkezi) Swingle Singers (Konser), Kız Kulesi Aşıkları (Sinema Filmi) Çözümler (Sinema Filmi) İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) | **1995-1996** Efes Pilsen Blues Festival VI, Bir Kadının Anatomisi (Sinema Filmi) Yerçekimli Aşklar (Sinema Filmi) Aşk Üzerine Söylenmemiş Her Şey (Sinema Filmi) Noel Baba ve Karun Hazineleleri (Sinema Filmi) Bir Erkeğin Anatomisi (Sinema Filmi) Bir Şehir, Bir İnsan (Sinema Filmi) Mektup (Sinema Filmi) Akrebin Yolculuğu (Sinema Filmi) Yoluma Giderken (Sinema Filmi) Glub Glub (Oyun, Yılana Komedi Grubu) Viktor Pikaizen-Ahmet Kanneci (Konser) Seneye Bugün (Oyun, Tiyatro İstanbul) Nereye Kadar (Oyun, Tiyatro İstanbul) Çetin Ceviz (Oyun, Tiyatro İstanbul) Eskimeyen Oyun (Oyun, Tiyatro İstanbul) Aktör Kean (Oyun, Tiyatro İstanbul) Avusturya-Macaristan Haydn Orkestrası/İdil Biret (Konser) Çöplük (Oyun, Tiyatro Stüdyosu) Matmazel Julie (Oyun, TOBAV) Hadi Öldürsene Canikom (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Olmayan Kadın (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Yeşil Papağan Ltd. (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Bina (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) İlk Kadın (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Gıgel Dolap (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Maymun Davası (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) IV. Murat (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Kıyamet Sularında (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Kamyon (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) İçerdeki (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Giydirici (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Abdülcanbaz (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Kardeş Sofrası (Oyun, AST) Bir Ceza Avukatının Anıları (Oyun, AST) Histeri (Oyun, Tiyatro Stüdyosu) İnadına Yaşamak (Oyun, AST) | **1996-1997** Efes Pilsen Blues Festival VII, Otobüs (Oyun, AST) Oscar (Oyun, Tiyatrokare) Şaka Şaka (Oyun, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu) Kadınlardan Konuşalım (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) 8 Kadın (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Babaannem Yüz Yaşında (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Orkestra (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Küheylan (Oyun, Hadi Çaman Yeditepe Oyuncuları) Kadı (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Yeni Baştan (Oyun, Tiyatro İstanbul) Hizmetçiler (Oyun, Tiyatro Oyunevi) Nihavend Mucize (Sinema Filmi) | **1997-1998** Efes Pilsen Blues Festival VIII, Akrep (Oyun, AST) Sanat (Oyun, Tiyatro İstanbul) Eski Çamlar Bardak Oldu (Oyun, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu) Tosca (Opera, Devlet Opera ve Balesi) Yosma (Oyun, Dostlar Tiyatrosu) Söyleyeceklerim Var (Oyun, Gülriz Sururi Tiyatrosu) Sen Beni Sevmiyorsun (Oyun, Yeditepe Oyuncuları) Karışık Pizza (Sinema Filmi) Avcı (Sinema Filmi) Antigone (Oyun, Tiyatro Oyunevi) Allahaismarladık Cumhuriyet (Sadri Alışık Tiyatrosu) Küçük Bir İş İçin Yaşlı Bir Soydan Aranıyor (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu)

“Hayatın iki yüzü”

... bazıları yalnızca bir yüzünü yaşar.

OYAK SİGORTA